VELFERDSFORSKNINGSINSTITUTTET NOVA

En segregert barndom

Oppvekst i bokstavtro kristne trossamfunn i Norge

Ingrid Smette, Anja Bredal og Kirsten Rinde

STORBYUNIVERSITETET
VELFERDSFORSKNINGSINSTITUTTET NOVA

NOVA RAPPORT NR. 10/25

En segregert barndom

Oppvekst i bokstavtro kristne trossamfunn i Norge

Ingrid Smette, Anja Bredal
og Kirsten Rinde

Velferdsforskningsinstituttet NOVA
Rapport 10/2025

Velferdsforskningsinstituttet NOVA er et forskningsinstitutt ved Senter for velferds- og arbeidslivsforskning (SVA) på OsloMet – storbyuniversitetet.

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Rapportene som NOVA gir ut, har gjennomgått våre kvalitetssikringsrutiner som sikrer at de oppfyller NOVAs faglige og etiske krav for forskningsrapporter.

© Velferdsforskningsinstituttet NOVA

OsloMet – storbyuniversitetet 2025

ISBN (online) 978-82-7894-907-8
ISSN (online) 1893-9503

Illustrasjonsfoto: colourbox.com
Layout: Aksell AS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

NOVA, OsloMet
Stensberggata 26 · Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo
Telefon: 67 23 50 00
Nettadresse: www.oslomet.no/om/nova

Forord

Denne rapporten er laget av Velferdsforskningsinstituttet NOVA på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Prosjektet har vært en del av en større paraply av prosjekter under overskriften «Utvikle likeverdige og virksomme tiltak mot vold og diskriminering». Paraplyprosjektet har vært ledet av Fafo (fafo.no).

Ingrid Smette har vært prosjektleder og har sammen med Anja Bredal gjennomført intervjuer og skrevet rapporten. Kirsten Rinde har vært assistent gjennom hele prosjektperioden og har bidratt til transkripsjon og koding av intervjumaterialet. Hun har også bidratt til kapittelet om skole- og vennskapserfaringer samt til appendikset om trossamfunnene. Anne Solberg skal ha takk for å ha kvalitetssikret rapporten.

Den viktigste takken går til alle deltakerne som har stilt til intervjuer og fortalt om sine oppveksterfaringer. Flere skal ha takk for nyttige innspill og refleksjoner underveis i prosjektet. Dette gjelder for det første referansegruppa som har bestått av Bjørn Markussen, Minela Košuta, Maria Nilsen og Astrid M. A. Eriksen, og for det andre følgende ressurspersoner og fagfolk som vi intervjuet i en innledende fase: Tormod Kleiven, Janne-Monica Kaarigstad, Cathrine Moestue og Kristin Blomstrand Koch.

Vi vil også takke Bufdir for godt samarbeid gjennom hele prosjektet.

Oslo, november 2025

Ingrid Smette

Innhold

Forord **4**

Sammendrag **7**

Kapittel 1 Introduksjon **11**
Kristne trossamfunn utenfor Den norske kirke 13
Problemstillinger 14
Studiens analytiske inngang – barndom og barns rettigheter 15
Gangen i rapporten 18

Kapittel 2 Bakgrunn **19**
Tidligere forskning 19
Om «lukkede trossamfunn» og barns rettigheter på den offentlige dagsordenen 27
Teoretiske perspektiver 35

Kapittel 3 Materiale, metode og forskningsetikk **39**
Rekruttering 39
Om utvalget 40
Intervjuene 42
Å bygge på intervjuer med tidligere trossamfunnsmedlemmer 43
Analysemetode 44
Personvern og forskningsetiske vurderinger 45

Kapittel 4 Familie- og menighetsliv **47**
Deltakernes oppvekstfamilier 48
Religiøse aktiviteter og barnets rolle i menigheten 52
Syn på skole og utdanning 63
Oppsummering 67

Kapittel 5 Å bli oppdratt til å velge det rette **69**
Autoritær oppdragelse eller indre disiplinering? 69
Lydighet eller selvstendighet? 78
Oppsummering 85

Kapittel 6 Skole- og vennskapserfaringer **87**
Å forholde seg til læreplanens kunnskapsinnhold 88
Relasjon til lærere 92
Relasjoner til jevnaldrende 96
Erfaringer fra videregående skole 102
Oppsummering 105

Kapittel 7 Å leve med dualismer: erfaringer med seksualitet og med å tvile ... 107
Bokstavtro skrifttolkning og dualistiske verdensbilder 107
Seksuell renhet og seksuell synd 109
Tvil og fortapelse 117
Oppsummering 123

Kapittel 8 Avsluttende diskusjon 125
Hva slags barndom? 125
Brudd på barns rettigheter? 130
Sluttord 133

Vedlegg: Kort om trossamfunnene i studien 134

Summary 142

Litteratur 146

Sammendrag

Denne rapporten handler om det å vokse opp innenfor kristne trossamfunn som i den norske offentligheten gjerne betegnes som «lukkede». Med bakgrunn i internasjonal forskningslitteratur omtales de i denne rapporten som bokstavtro kristne trossamfunn med sekteriske trekk.

Studien er gjennomført på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) i perioden 2023 til 2025. Formålet har vært å utvikle kunnskap om hva som kjennetegner barndom og familieliv innenfor slike trossamfunn. Bakgrunnen er en bekymring for barn og unges oppvekstvilkår i disse miljøene, en bekymring som har blitt løftet frem av ulike aktører i norsk offentlighet.

Problemstillinger, data og perspektiver

Hovedproblemstillingene for studien har vært:

- Hvilke normer, verdier og praksiser for familieliv og foreldreskap er dominerende innenfor trossamfunnet, og hvordan begrunnes disse?
- Hvilke begrensninger og hvilke former for kontroll kan barn, unge og voksne utsettes for innenfor rammen av trossamfunnet?
- Kan oppvekst i disse trossamfunnene innebære risiko for brudd på barns rettigheter, og i så fall, på hvilke måter?

Det empiriske grunnlaget er intervjuer om barndom med 28 voksne, hovedsakelig i alderen 20-35 år, som har vokst opp som medlemmer av Jehovas vitner, Brunstad Christian Church (tidligere Smiths venner), Jesu Kristi Kirke av Siste Dager Hellige (tidligere Mormonkirken), Menigheten Samfundet, Guds Menighet, ulike læstadianske menigheter, Adventistkirken og menigheter innenfor det mangfoldige feltet som omtales som pinsekarismatisk. Alle deltakerne hadde enten brutt med, eller de var på vei ut av trossamfunnene. Bruddene har for de fleste skjedd tidlig i 20-årene. Deltakerne har i dag i hovedsak begrenset eller ingen kontakt med familie som fremdeles er medlemmer.

Rapporten anlegger et barndomsperspektiv og et barnerettighetsperspektiv. Med utgangspunkt i barndomsperspektivet skriver vi fram hva som kjennetegner sosialiseringen barn får gjennom familiens tilknytning til trossamfunnene. Gjennom barnerettighetsperspektivet retter vi oppmerksomhet mot forhold ved barns oppvekst som kan være i strid med barns universelle rettigheter og norsk lov. Vi gjør ikke en juridisk analyse, men bidrar med kunnskap som er nødvendig for å gjøre slike vurderinger.

Hovedfunn

En oppvekst regulert av trossamfunnet

Vi finner at våre deltakeres barndom og oppvekst kjennetegnes av at familie og menighet har vært tett sammenvevde sosialiseringsarenaer. Dette skjer dels ved at en stor del av barnas og foreldrenes tid utenfor skole og arbeid går med til menighetsaktiviteter, dels ved at troen er integrert i, og konstituerende for, familiens hverdagsliv, også i hjemmesfæren. Denne sammenvevingen av familie og menighet innebærer at livet – både for voksne og barn - ikke kan deles inn i ulike sfærer, men er én sfære med klare grenser mot det som defineres som verden utenfor menigheten. Oppveksten kan dermed beskrives som *regulert* av trossamfunnet.

Trossamfunnene som deltakerne er oppvokst i, har teologiske og organisatoriske forskjeller, men også en rekke fellestrekk: De legger til grunn en bokstavtro tolkning av Bibelen og andre religiøse skrifter. De forkynner konservative patriarkalske familie- og kjønnsidealer som inkluderer krav om seksuell avholdenhet før ekteskap, og en heteroseksuell norm. Medlemmene forventes å bruke en stor del av sin tid og sine ressurser, også økonomiske, i trossamfunnet. Det kreves også at man begrenser sosial kontakt og engasjement utenfor menigheten.

Et dualistisk verdensbilde

Deltakerne beskriver å ha vokst opp med det som i religionssosiologien kalles et dualistisk verdensbilde, der det er skarpe skiller mellom innenfor og utenfor, rent og syndig, frelse og fortapelse, i tråd med trossamfunnenes bokstavtro tolkning av Bibelen og andre religiøse skrifter.

I beskrivelsene av deltakernes skolegang blir håndteringen av motsetningen mellom *verden innenfor og verden utenfor* særlig tydelig. For deltakerne som har gått i offentlige skoler, har skolen representert verden utenfor. Mange har hatt erfaring med å bli mobbet fordi de har vært annerledes. Ensomhet og utenforskap går igjen i flere fortellinger. For de som har gått på skoler drevet av menigheten, evt. av andre kristne trossamfunn, har skolen i hovedsak vært en forlengelse av verden innenfor, også i form av overvåkning og kontroll. Flere forteller om sensur og tilpasning av læremidlene.

Motsetningen mellom *ren og syndig* kommer særlig tydelig til uttrykk i deltakernes fortellinger omkring seksualitet. Alle har vokst opp med en forståelse av at seksuell synd er en særlig alvorlig synd. I ungdomstiden har forkynnelsen av dette, og fordømmelsen av alle former for seksuelle tanker, lyster og handlinger, vært sterkt til stede. Deltakerne forteller om erfaringer med seksuelle synder som særlig skamfullt, og at det har vært knyttet til følelsen av ikke å være ren. De fleste har også erfaringer med å bekjenne og gjøre bot for seksuelle synder, for eksempel onani, som innebærer å beskrive den seksuelle synden for mannlige ledere i menigheten.

I fortellingene om det å tvile er det motsetningen mellom *frelse og fortapelse* som trer fram. Deltakerne har vokst opp med en oppfatning om tvil som en motsetning til tro. Det å stille kritiske spørsmål har blitt oppfattet som motstand, som assosieres med «utbrytere» og såkalte anti-kult-bevegelser. Tvil har også blitt forklart som Djevelens forsøk på å friste dem bort fra det rette og inn i fortapelsen. Å tvile har dermed vært en form for synd. Deltakerne i studien beskriver å ha hatt mye tvil gjennom oppveksten. De har følt seg alene med den og beskriver ofte en sterk ensomhetsfølelse.

En segregert barndom

Samlet viser vår studie at en barndom i disse trossamfunnene er en segregert barndom. Den er *sosialt* segregert gjennom til dels sterkt begrensede muligheter til å etablere relasjoner til jevnaldrende utenfor trossamfunnet. Den er *tankemessig* segregert gjennom forkynnelse av et dualistisk verdensbilde der verden utenfor trossamfunnet framstilles utelukkende negativt, og der avstand er nødvendig for å opprettholde renhet og oppnå frelse.

Våre deltakeres erfaringer indikerer at sosialiseringsmetodene i trossamfunnene har endret seg fra autoritær, lydighetsorientert oppdragelse, til en oppdragelse med vekt på indre disiplinering. En slik utvikling er i tråd med kulturelle endringsprosesser i samfunnet generelt, men det er likevel en fundamental forskjell når det gjelder sosialiseringens overordnede mål. Mens det å bidra til utvikling av selvstendighet og egen identitet beskrives som sentrale oppgaver i det senmoderne foreldreskapet som preger storsamfunnet, er sosialiseringen i disse trossamfunnene rettet mot å forme barn slik at de blir i trossamfunnet.

Analysene viser at både innholdet i – normene – og metodene for sosialisering i stor grad defineres av trossamfunnet, og at foreldre forventes å være lojale mot disse, på samme måte som barn skal være lydige mot sine foreldre. Gjennomgående gir deltakerne uttrykk for at trossamfunnet har fått bestemme hvordan foreldrene skal oppdra sine egne barn. Barndomsperspektivet, slik vi har definert det i rapporten, kaster dermed lys over hvor stor del av byrden med trossamfunnenes overlevelse som legges på barn, men også på foreldre som skal sørge for at barna oppdras på denne måten.

Fare for brudd på barns rettigheter

Vår studie bidrar videre ved å synliggjøre hvor viktig det religiøse er for barns oppvekst i disse trossamfunnene. En slik helhetlig forståelse er en forutsetning for å kunne vurdere om, og eventuelt på hvilke måter, en oppvekst i disse trossamfunnene kan innebære brudd på barns rettigheter. På bakgrunn av våre analyser vurderer vi at det er betydelig risiko for brudd på barns rettigheter på særlig to områder:

Det ene gjelder barns rett til beskyttelse fra vold og skade, forankret i Grunnloven, barneloven og barnekonvensjonen. Vi viser her blant annet til uttalelser

fra barne- og familieministeren, Barneombudet, Redd Barna og Stine Sofies Stiftelses psykologspesialist i kjølvannet av en dokumentarserie om den pinsekarismatiske menigheten Sannhetens Ord. Dokumentarens beskrivelse av barns oppvekst har mange fellestrekk med det vi finner i vårt datamateriale, for eksempel frykten for verden utenfor og for helvete, og ensomheten som følger av å ikke få være sammen med andre barn. Dette er en oppvekst som beskrives som psykisk vold, som traumatiserende og skadelig, med «klart negativ innvirkning på barns helse og utvikling» og «brudd på norsk lov og barnekonvensjonen» av de siterte fagfolkene. Vi oppfatter at disse betraktningene er relevante også for våre funn.

Det andre området gjelder barns rett til med- og selvbestemmelse, religions- og tankefrihet, slik den defineres i barnekonvensjonens artikkel 12, § 13 og §14 og barneloven § 31 og § 33, i tillegg til trossamfunnsloven § 3. Analysene i denne rapporten viser hvordan noen barn får en oppdragelse som ikke fremmer deres kapasitet for å danne seg egne synspunkter og meninger, og som ikke fremmer den gradvise utviklingen av autonomi som konvensjons- og lovbestemmelsene forutsetter. Vi anbefaler at denne dimensjonen ved barns sosialisering får større oppmerksomhet i den offentlige samtalen om barns rettigheter innen trossamfunn.

Kapittel 1 Introduksjon

Denne rapporten handler om det å vokse opp innenfor kristne trossamfunn som i den norske offentligheten gjerne betegnes som mer eller mindre «lukkede». Bakgrunnen for studien er at Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) ønsker kunnskap om hvorvidt barn og voksne utsettes for rettighetsbrudd innenfor rammene av slike trossamfunn.

Situasjonen for barn som vokser opp innenfor slike trossamfunn, diskuteres i internasjonal forskningslitteratur (Åkerbäck, 2018; Nilsson, 2024; Van Twist, 2015). Rapporten analyserer ny empiri om oppvekst i ulike trossamfunn i Norge i lys av denne internasjonale forskningslitteraturen og pågående samfunns-debatter og rettslige prosesser i Norge. Rapporten retter oppmerksomheten mot oppvekstbetingelser og bidrar dermed til å utvide det eksisterende norske kunnskapsgrunnlaget om denne typen trossamfunn som i hovedsak tar for seg bruddprosesser (Langeland & Kaspersen, 2025; Skoglund et al., 2008).

Rapporten bygger på intervjuer med 28 voksne, de fleste relativt unge voksne i alderen 20–35 år, som har vokst opp som medlemmer av Jehovas vitner, Brunstad Christian Church (tidligere Smiths venner), Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige (tidligere Mormonkirken), Menigheten Samfundet, Guds Menighet, ulike læstadianske menigheter, Syvendedags Adventistkirken og menigheter innenfor det mangfoldige feltet som omtales som omtales som pinsekarismatisk. Alle deltakerne hadde enten brutt med eller var på vei ut av trossamfunnene. Bruddene har for de fleste skjedd tidlig i 20-årene. Deltakerne har i dag i hovedsak ingen eller begrenset kontakt med familie som fremdeles er medlemmer.

Trossamfunnene som er representert i vår studie, er kristne, og de fleste[1] assosierer seg med protestantisk kristendom, samtidig som de skiller seg ut på ulike måter. For eksempel bruker noen eldre versjoner av Bibelen og salme-boka, mens andre har egne religiøse skrifter i tillegg til Bibelen.[2] Som kontekst for barns oppvekst har de en rekke fellestrekk. Ett handler om hvilke krav som stilles til medlemmer. I alle forventes det at familien bruker en stor del av sin tid og ressurser (ofte inkludert økonomiske ressurser) i trossamfunnet. Det forventes også at familiemedlemmene begrenser sosial kontakt og engasjement utenfor menigheten. Trossamfunnene har videre til felles at de forkynner konservative patriarkalske familie- og kjønnsidealer, og det formidles tydelige forventninger om at medlemmene skal etterleve disse. Både sosialt og teologisk

1 Jehovas vitner definerer seg ikke som protestantisk eller luthersk.

2 Det enkelte trossamfunns spesifikke teologiske ståsted og særtrekk er ikke vårt anliggende i denne studien. Se vedlegg for en kort beskrivelse av det enkelte trossamfunn.

opprettholder trossamfunnene slik klare grenser mellom de som er innenfor, og de som er utenfor menigheten.

Hvordan vi skal betegne disse fellestrekkene, og dermed trossamfunnene i studien, er ikke et enkelt spørsmål. Dette skyldes særlig at mange begreper kan oppfattes som stigmatiserende og assosieres med bestemte posisjoner, både blant aktivister og i forskningslitteraturen.

Et begrep i litteraturen som dekker noen aspekter ved disse trossamfunnene, er «høykostnadsreligion» eller «høykostnadsgrupper» (fra engelsk «high cost religion» og «high cost groups»). Begrepet sikter til at trossamfunnene har høye forventninger om omfattende deltakelse, både i form av tid og engasjement (Scheitle & Adamczyk, 2010, s. 32), slik vi var inne på ovenfor. Ut fra samme tankegang bruker Lalich og McLaren begrepet «high demand groups» (Lalich & McLaren, 2018). De som bruker denne betegnelsen, legger videre vekt på at gruppa er sterk og kontrollerer medlemmenes relasjoner, både med hverandre og med mennesker utenfor trossamfunnet. Identitet og gruppemedlemskap er dessuten forbundet på en måte som gjør at det å forlate trossamfunnet har mye mer omfattende konsekvenser enn å forlate en organisasjon (Björkmark et al., 2022; Scheitle & Adamczyk, 2010). Begrepet sier derimot ikke noe om hva som kjennetegner gruppenes trosgrunnlag.

Det har ikke vært et anliggende for dette prosjektet å komme fram til en endelig betegnelse for trossamfunnene vi har studert, og trekke klare grenser for hvilke trossamfunn som faller innenfor og utenfor. Vi har likevel behov for å forklare hva slags trossamfunn vi har rekruttert fra, og hvilke fellestrekk de har. For dette formålet vil vi beskrive dem som *bokstavtro kristne trossamfunn med sekteriske trekk*.

Det første leddet i denne betegnelsen gjelder innholdet i troslæren. Med bokstavtro mener vi at trossamfunnene tolker Bibelen og andre religiøse skrifter på en bokstavelig måte, og at de avviser forsøk på å nytolke tekstene i en samtidig kontekst (Ellison & Sherkat, 1993, s. 313–314). Blant elementene som tolkes bokstavelig, er arvesynden, altså det at alle mennesker forstås som født med en disposisjon for synd som en følge av Adam og Evas brudd med Guds lov i paradiset (Bartkowski & Ellison, 2009; Hempel & Bartkowski, 2008). Et annet element i den bokstavelige lesningen er synet på kjønn, ekteskap og familie. De kan slik sett også betegnes som kristenkonservative, men dette begrepet favner bredere enn trossamfunnene i vår studie. Et alternativ til bokstavtro er fundamentalistisk, som er synonymt med bokstavtro i sin grunnleggende betydning. Fundamentalistisk brukes av og om en del kristne grupper, særlig i USA. I Norge brukes og assosieres det primært med radikal islam.

Det neste leddet i vår betegnelse er *sekteriske trekk*. Vi tar her utgangspunkt i Van Twist (2015) som definerer «sekterisk» som det å ha en oppfatning om å være i opposisjon til og å holde avstand til storsamfunnet på grunn av avvikende tro (s. 6). Å betegne et trossamfunn som å ha sekteriske trekk er

nyttig for å rette oppmerksomheten mot hvordan trossamfunnenes opposisjon og skarpe grensedragninger gir opphav til det hun omtaler som segregert sosialisering (Van Twist, 2015, s. 5).

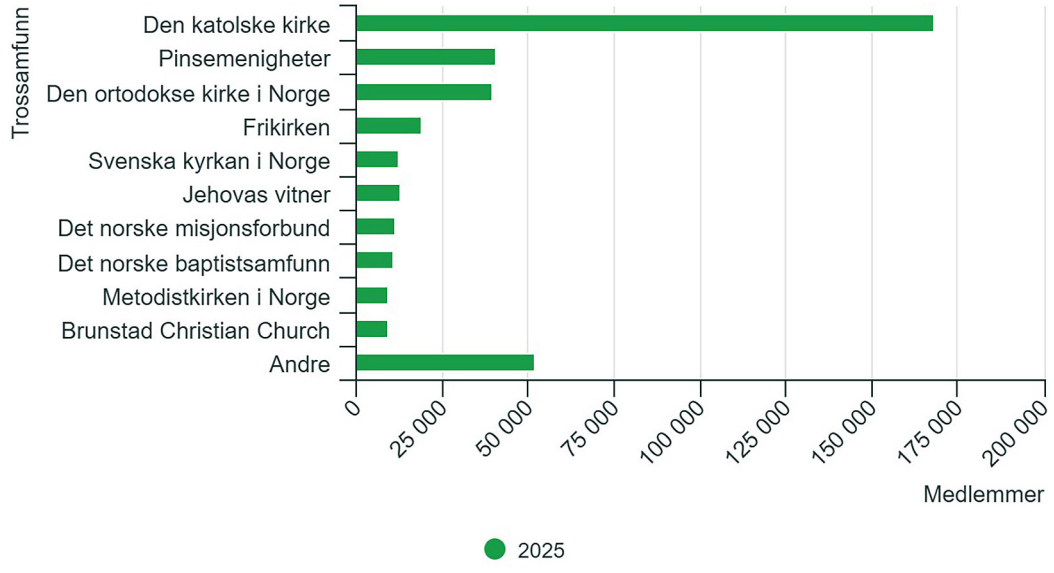
Som Skoglund et al. (2008) gjør rede for i NKVTS' tidligere norske studie av denne typen trossamfunn, er sektbegrepet omdiskutert. Dette er til dels fordi det har et tydelig feste i populærkulturen, der det ofte inngår i eksotiserende og dramatiserende fortellinger. Vi bruker begrepet «sekterisk», men tar ikke stilling til om og hvilke av disse trossamfunnene som kan betegnes som sekter.

«Lukket trossamfunn» brukes i norsk offentlighet blant annet i handlingsplaner mot negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (Regjeringen, 2021). Med prosjektets utgangspunkt i denne handlingsplanen har «lukket trossamfunn» vært et arbeidsbegrep gjennom prosjektet, blant annet i rekrutteringen (se kapittel 3). Når vi likevel har valgt å ikke bruke dette som betegnelse er det dels fordi vi oppfatter at lukkethet ikke fanger de trekkene ved trossamfunnene vi har referert til over.

Kristne trossamfunn utenfor Den norske kirke

Det er totalt 376 000 medlemmer i kristne trossamfunn utenfor Den norske kirke, hvorav den katolske kirke er det desidert største. Denne tabellen gjengitt fra SSB viser størrelsen på disse trossamfunnene.[3]

Kristne utenfor Den norske kirke

Kilde: Trus- og livssynssamfunn utanfor Den norske kyrkja, Statistisk sentralbyrå

3 Tabell og eksakte medlemstall gjelder for 2025 og er hentet fra https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/faktaside/religion.

I denne tabellen er det bare Jehovas vitner (12 748 medlemmer) og Brunstad Christian Church (9272) som er representert i vårt materiale. De andre er så små *i Norge* at de finnes i kategorien «Andre» (52 073). Dette gjelder Guds Menighet, Menigheten Samfundet, Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige og Syvendedags Adventistkirken. Læstadianske menigheter har tradisjonelt vært del av statskirken / Den norske kirke, selv om det nå er en tendens til at flere blir selvstendige trossamfunn (Andreassen et al., 2024). Kategorien «pinse-menigheter» rommer et stort mangfold av menigheter med ulik organisering og forkynnelse.

Ett av hovedskillene mellom trossamfunnene som er representert i materialet, er om de har opprinnelse i Norge eller i et annet land, og om de driver misjon og dermed ekspanderer. Jehovas vitner, Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige og Adventistkirken er internasjonale, sentralstyrte trossamfunn med utgangs-punkt i USA. De driver (i ulik grad) misjon og har stor internasjonal utbredelse. Pinse- og seinere det som omtales som trosbevegelsen, har utspring i USA. Mange slike menigheter i Norge har mye kontakt internasjonalt, blant annet gjennom at pastorer flytter mellom menigheter i flere land. Det er også betydelig mobilitet internt i Norge. I motsetning til for eksempel Jehovas vitner er pinsebevegelsen ikke en sentralstyrt organisasjon.

Brunstad Christian Church har opprinnelse i Norge, men etter hvert en viss internasjonal utbredelse gjennom noe misjonsvirksomhet. Læstadianismen oppstod i samiske områder i Sverige og bredte seg til Norge og Finland. Den har også i dag tyngdepunkt i de nordlige områdene, men finnes i andre land som Canada, USA, Estland og Russland. De driver ikke systematisk misjon. Menigheten Samfundet og Guds Menighet er små lokale menigheter som har oppstått i Norge og ikke driver misjon. Vi viser til vedlegget for mer om det enkelte trossamfunnet og aktuelle referanser.

Problemstillinger

Den direkte bakgrunnen for forskningsoppdraget er tiltak 18 i regjeringens handlingsplan *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (2021–2024)* (Regjeringen, 2021). Her slås det fast at det trengs «mer kunnskap om negativ sosial kontroll i tros- og livssynssamfunn og religiøse miljøer». Vår konkreti-sering av oppdraget innebærer en fortolkning av «negativ sosial kontroll»-begrepet. Som flere har påpekt, blant annet lovutvalget om negativ sosial kontroll og æresrelatert vold, er dette et begrep som ikke lar seg definere presist (jf. NOU 2024: 13, s. 57). Bekymring for barn i enkelte tros- og livssynssamfunn har også vært ytret lenge før «negativ sosial kontroll» kom inn i offentligheten. En nærmere beskrivelse av hvordan disse bekymringene har vært løftet i norsk offentlighet, vil komme i kapittel 2.

Med utgangspunkt i oppdraget har vi formulert tre problemstillinger for rapporten:

- Hvilke normer, verdier og praksiser for familieliv og foreldreskap er dominerende innenfor trossamfunnet, og hvordan begrunnes disse?
- Hvilke begrensninger og hvilke former for kontroll kan barn, unge og voksne utsettes for innenfor rammen av trossamfunnet?
- Kan oppvekst i disse trossamfunnene innebære risiko for brudd på barns rettigheter, og i så fall på hvilke måter?

Vi har vurdert at det er behov for grunnleggende kunnskap om hva som kjennetegner barndom og oppvekst innenfor de trossamfunnskontekstene vi her studerer. Problemstillingene er derfor dels utforskende med et deskriptivt siktemål, dels undersøkende med barns rettigheter som normativt grunnlag. Det overordnede temaet i denne rapporten vil slik være organisering av og idealer for oppvekst og familieliv innenfor trossamfunnene i lys av barns rettigheter og oppfatninger om barns beste.

Studiens analytiske inngang – barndom og barns rettigheter

Med utgangspunkt i disse problemstillingene anlegger rapporten et barndomsperspektiv og et barnerettighetsperspektiv.

Barndomsperspektivet innebærer at vi retter søkelys mot deltakernes oppvekst-erfaringer. Dette gjør vi med utgangspunkt i fortellinger fra voksne som ikke lenger er medlem av trossamfunnene de har vokst opp i, ikke, som enkelte andre studier (Frisk et al., 2018; Nilsson, 2023; Palmer & Hardman, 1999), med utgangspunkt i fortellinger fra barn som er medlemmer. Det er flere utfordringer med å intervjue barn i en studie som denne. En utfordring handler om hvilke barn man får tilgang til. Nilsson (2025) skriver for eksempel at hun i sin studie av en filadelfiamenighet i Sverige (Knutby) etter hvert ble klar over at barna hun fikk tilgang til å intervjue, hadde blitt spesielt utpekt, og at alle hadde foreldre i lederstillinger innenfor menigheten (s. 227). Et spørsmål vil da være hvilke eventuelle instruksjoner barn kan ha fått, eller hvilken grad av forpliktelse til å framstille trossamfunnet positivt de kan oppleve. Dilemmaer knyttet til det å basere en studie på intervjuer med tidligere og ikke nåværende trossamfunns-medlemmer, drøfter vi nærmere i kapittel 3.

For analysene betyr barndomsperspektivet at vi vil skrive fram hva som kjennetegner sosialiseringsarenaene og -metodene og innholdet i sosialiseringen deltakerne har opplevd. Med innhold sikter vi her til normer og verdier, men også til verdensbilder, spesielt forholdet mellom trossamfunnet og verden utenfor. Skolen er også en sentral del av oppveksten for alle norske barn, og vi undersøker hvilke erfaringer deltakerne har hatt dels i offentlige skoler, dels i private kristne grunnskoler. Barndomsperspektivet preger hvilken litteratur vi har sett etter og orientert oss i forhold til, samt hvilke teoretiske perspektiver vi analyserer materialet gjennom. Begge deler utdyper vi i neste kapittel.

Et barnerettighetsperspektiv innebærer en uttalt oppmerksomhet mot forhold ved barns oppvekst som kan være i strid med barns universelle rettigheter og

med norsk lov. Vi tenker da ikke primært på strafferettslige forhold, men på de rettighetene og prinsippene om barns beste som er nedfelt i Grunnloven, barneloven og barnekonvensjonen, med vekt på barns rett til medbestemmelse, religions- og tankefrihet og barns rett til beskyttelse mot vold og skade. Vi presiserer at vi ikke gjør en juridisk analyse, og vi vil ikke systematisk drøfte våre funn opp mot de enkelte rettighetsbestemmelsene. Vi er primært opptatt av å framskaffe kunnskap som er nødvendig for å gjøre slike vurderinger.

Vi går kort inn på de særlig relevante lovbestemmelsene om barns rettigheter her.

Barns rett til medbestemmelse, religions- og tankefrihet, utvikling m.m.

Barnekonvensjonens artikkel 12 andre ledd lyder som følger:

> Partene skal garantere et barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, retten til fritt å gi uttrykk for disse synspunkter i alle forhold som vedrører barnet, og tillegge barnets synspunkter behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet.

Tilsvarende sier barnelovens § 31 første ledd at etter hvert som barn er i stand til å danne seg egne synspunkter, skal de få uttale seg og bli lyttet til i saker som angår dem, og barns meninger skal bli vektlagt «alt etter hvor gammelt og modent barnet er». § 33 gir barn rett til stadig større selvråderett med alderen. Barnets rett til medvirkning er også regulert i trossamfunnsloven der § 3 sier at «et barn som er i stand til å danne seg egne meninger, har rett til å medvirke i alle forhold som gjelder barnets utøvelse av tro eller livssyn».

Konvensjonens artikkel 13 gir barn rett til ytringsfrihet, en rett som omfatter «frihet til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer av ethvert slag». Artikkel 14 gir barn rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet. Foreldre har rett og plikt til å veilede barnet i utøvelsen av disse rettighetene «på en måte som er i samsvar med barnets gradvise utvikling». Artikkel 29 omhandler barnets rett til en utdanning som utvikler barnets personlighet, talenter og mentale og fysiske evner.

Barns rett til beskyttelse mot vold og skade

Barns rett til vern om sin personlige integritet og beskyttelse fra vold er forankret både i Grunnloven § 104 tredje ledd og i barnekonvensjonen artikkel 19 nummer 1. Artikkel 19 forplikter statene til å «beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling, mishandling eller utnytting, herunder seksuelt misbruk, mens en eller begge foreldre, verge(r) eller eventuell annen person har omsorgen for barnet». FNs barnekomités kommentar til artikkel 19 presiserer at begrepet «vold» brukes om «alle former for skadevoldende atferd mot barn» og at «ikke-

fysiske og/eller ikke-forsettlige former for skadevoldende atferd (som f.eks. vanskjøtsel og psykisk mishandling)» er like alvorlig som fysisk vold.[4]

Barneloven § 30 om foreldreansvaret gir barnet beskyttelse mot å bli utsatt for vold eller på andre måter bli behandlet slik at den fysiske eller psykiske helse blir utsatt for skade eller fare. Forbudet gjelder også «skremmende, plagsom eller annen hensynsløs atferd», som i lovens forarbeid forklares slik:

> alle måter å skade, skremme, ydmyke eller på andre måter krenke barnet uten bruk av fysisk makt, som er egnet til å gi barnet en følelse av frykt, avmakt, skyld, skam, mindreverd eller fortvilelse eller en grunnleggende følelse av ikke å være ønsket eller elsket. (Ot.prp. nr. 104 (2008–2009), s. 72)

Skremmende eller plagsom oppførsel eller annen hensynsløs atferd har for øvrig en parallell i straffelovens § 266 Hensynsløs atferd: «Den som ved skremmende eller plagsom opptreden eller annen hensynsløs atferd forfølger en person eller på annen måte krenker en annens fred, straffes med bot eller fengsel inntil 2 år.»

Barns beskyttelse mot vold og skade i barneloven er altså knyttet til foreldre-ansvaret, mens barnekonvensjonen gir barn rett til beskyttelse mot alle former for vold fra alle som har omsorg for barnet. Det er ingen tvil om at staten plikter å beskytte barn mot slik skade i alle sammenhenger.

Barns rettigheter som hensyn i tildeling av statsstøtte til trossamfunn

Trossamfunnsloven har vilkår for å nekte statstilskudd til trossamfunn. Da loven ble revidert sist, ble vilkårene knyttet til barns rettigheter styrket. Vilkårene finner vi i § 6 Grunnlag for å nekte tilskudd, første ledd:

> Dersom et tros- eller livssynssamfunn, eller enkeltpersoner som opptrer på vegne av samfunnet, utøver vold eller tvang, fremsetter trusler, krenker barns rettigheter, bryter lovbestemte diskrimineringsforbud eller på andre måter alvorlig krenker andres rettigheter og friheter, kan samfunnet nektes tilskudd eller tilskudd kan avkortes. Tilskudd kan også nektes eller avkortes dersom samfunnet oppfordrer eller gir støtte til krenkelser som er nevnt i dette leddet.

Krenkelser av barns rettigheter forklares slik i forarbeidene:

> Det omfatter slike rettigheter som staten er forpliktet til å beskytte gjennom Barnekonvensjonen (BK), jf. menneskerettsloven § 2 nr. 4 og § 3. Bestem-melsen må imidlertid avveies mot barns og foreldres religions- og livssyns-frihet, og er heller ikke i utgangspunktet til hinder for ulikt syn på oppdragelse eller verdensbilde. Eksempler på krenkelser som kan gi grunnlag for å nekte tilskudd kan være negativ sosial kontroll som retter seg mot barn, psykisk

4 Innledningen, punkt 4. Generell kommentar nummer 13 (2011) Barnets rett til frihet fra alle former for vold https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/fn_barne-konvensjon/barnekonvensjonen_generell_kommentar_nr_13_norsk_oversettelse.pdf

> vold, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse eller æresvold. (Prop. 130 L (2018–2019), s. 258)

Denne bestemmelsen har i det siste blitt prøvet i forbindelse med statsforvalterens vedtak om å nekte statstilskudd til Jehovas vitner og Menigheten Samfundet, der brudd på barns rettigheter har vært en del av begrunnelsen. Dette kommer vi tilbake til i bakgrunnskapittelet (kapittel 2).

Gangen i rapporten

I det neste kapittelet, kapittel 2, gir vi en bakgrunn for den studien vi har gjennomført. Vi presenterer først tidligere forskning, norsk og internasjonal. Deretter gjør vi rede for hvordan «lukkede trossamfunn» og barns rettigheter har blitt satt på dagsordenen i den norske offentligheten. I dette kapittelet beskriver vi også de teoretiske perspektivene som har inspirert analysen vår.

I kapittel 3 gjør vi rede for materiale, metode og forskningsetikk. Her inngår hvordan vi har rekruttert, og kjennetegn ved utvalget vårt.

Kapittel 4, 5, 6 og 7 er empiriske analysekapitler. Vi analyserer først sosialiseringen i familie og menighet og hva som karakteriserte hverdagslivet i deltakernes oppvekst (kapittel 4). Deretter går vi nærmere inn i oppdragelsesmåter og verdiene som formidles gjennom disse (kapittel 5). Kapittel 6 er en analyse av deltakernes erfaringer i grunn- og videregående skole, både offentlige og private kristne skoler. I dette kapittelet inngår også analyse av relasjoner til jevnaldrende i og rundt skolen. Det siste analysekapittelet (kapittel 7) retter søkelyset mot hvordan deltakerne har opplevd å leve med det vi omtaler som strenge dualismer, særlig motsetningen mellom renhet og synd. Kapittelet viser hvordan disse motsetningene har formet deltakernes erfaringer med seksualitet og deres erfaringer med å tvile.

I det avsluttende kapittel 8 oppsummerer vi funnene fra analysekapitlene og diskuterer dem i lys av rapportens spørsmål om hvorvidt oppvekst i denne typen trossamfunn kan innebære risiko for brudd på barns rettigheter.

Kapittel 2 Bakgrunn

Dette bakgrunnskapittelet har tre deler. I den første delen presenterer vi forskningslitteraturen vi bygger på. Deretter gjør vi rede for hvordan «lukkede trossamfunn» og barns rettigheter har vært satt på den offentlige dagsordenen i Norge. Til slutt gjør vi rede for de teoretiske perspektivene vi trekker veksler på i analysene.

Tidligere forskning

Flere ulike forskningsfelt er relevante for vårt prosjekt, og det har vært nødvendig å gjøre avgrensninger. Vi presenterer først studier som anlegger et religionshistorisk perspektiv på nye religiøse bevegelser og vekkelsesbevegelser. Nye religiøse bevegelser inkluderer et mangfold av trosretninger, men «vekkelsesbevegelser» blir ofte brukt om trossamfunn som springer ut av en kristen tradisjon. Deretter introduserer vi et relativt smalt internasjonalt forskningsfelt om barn i såkalt nye religioner. Et felt vi også har hentet inspirasjon fra, omhandler barndom og foreldreskap blant bokstavtro protestanter. Studiene fra dette feltet er amerikanske. Til slutt tar vi for oss noen norske studier. Her inkluderer vi også studier som tar for seg bruddprosesser.

Dersom man søker i forskningsdatabaser med navnet på de største trossamfunnene i denne studien – for eksempel Jehovas vitner og Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige – vil man raskt komme på sporet av et forskningsfelt som handler om bruddprosesser og identitetsrekonstruksjon etter brudd (for eksempler om Jehovas vitner, se Hookway & Habibis, 2015; Testoni et al., 2019). Selv om det analytiske søkelyset i denne litteraturen i hovedsak er rettet mot bruddet og situasjonen etterpå, bidrar den også med empirisk kunnskap om barndom og familieliv innenfor ulike trossamfunn. Vi ser på de norske studiene på dette feltet og går ikke inn på den internasjonale litteraturen om bruddprosesser, som er relativt omfattende.

En annen avgrensning er forskning som undersøker hvorvidt religiøs oppdragelse både generelt og i spesifikke trossamfunn er forbundet med positive eller negative utfall for psykisk helse. Denne litteraturen, som primært er kvantitativ, vil kunne være relevant for eventuelle framtidige studier av barndom og oppvekst i religiøse familier (se for eksempel Liedgren & Andersson, 2013; Van Dyke et al., 2009).

Nye religiøse bevegelser og vekkelsesbevegelser

Trossamfunnene som deltakerne i studien har vokst opp i, springer alle ut av en kristen tradisjon, men de har etablert seg som egne trossamfunn gjennom brudd med det som regnes som hovedstrømmen av kristne trossamfunn

i landene der de har oppstått. Dette bruddet danner så grunnlaget for det som har blitt til mer eller mindre organiserte bevegelser og trossamfunn.

I faglitteraturen brukes ofte begrepet «nye religiøse bevegelser» – *new religious movements* – om bevegelser som innebærer en form for innovasjon eller ny tolkning av et eldre ritual eller skrift (Woodhead et al., 2016 [2003]). Det er verdt å merke seg at «ny» i denne sammenhengen er et relativt begrep. Litteraturen inkluderer for eksempel bevegelser som Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige (kjent også som Mormonerkirken) og Jehovas vitner – begge bevegelser som ble stiftet på 1800-tallet. Det er også viktig å presisere at «nye religiøse bevegelser» ikke er identisk med det vi i Norge betegner som «nyreligiøsitet» (Gilhus & Mikaelsson, 2015).

Melton (2004, s. 404, sitert i Woodhead et al., 2016) hevder at de som omtales som nye religiøse bevegelser, kan ses som en slags restkategori for de trossamfunnene som storsamfunnet tilskriver en posisjon utenfor hovedstrømningen. Dette perspektivet er viktig fordi det minner om at arbeidet med å sette merkelapper på trossamfunn nødvendigvis vil være preget av hvem som definerer kategorier og trekker grenser. Fra dominerende religiøse gruppers (eller et religiøst majoritetssamfunns) perspektiv vil nye religiøse bevegelser ofte bli kritisert eller utstøtt for å være basert på feiltolkning av religiøse skrifter. Målbærerne av kritikken har da gjerne vært religiøse makthavere som har opplevd den «konvensjonelle», dominerende kristendommen og kirken som truet av religiøse bevegelser utenfor (Cowan, 2016).

I norsk sammenheng er begrepet «vekkelse» viktig for å forstå framveksten av nye religiøse bevegelser. Andreassen et al. (2024) omtaler 1800-tallet som vekkelsesårhundret – både i europeisk og norsk historie (s. 16). Med referanse til den danske religionshistorikeren Sanders (1995) skriver de at religiøs vekkelse kan forstås som en «reaksjon mot religiøse forhold i samfunnet, og dermed som en konfliktsituasjon» (Andreassen et al., 2024, s. 16). Grunnlaget for vekkelsesbevegelser er ofte en oppfatning om at man befinner seg i en brytningstid, en forberedelse til Jesu gjenkomst og dommedag.

Vekkelsesbevegelser har historisk ofte vært pietistiske. Andreassen et al. (2024, s. 17–19) beskriver, med referanse til Arndal (1989), tre grunnleggende aspekter ved pietistisk vekkelse – et individuelt, et sosialt og et historisk. Det sosiale aspektet ved slike bevegelser er særlig relevant her. Det handler om identifiseringen med andre «vakte» og opplevelsen av en motsetning mellom vakte kristne og andre, som er fortapte. Arndal framhever også forventningene om en livsførsel i tråd med de kristne grunnverdiene som gruppa representerer, og at dette kan gli over i en form for sosial kontroll som kan være begrensende for det enkelte medlem.

Mens mange slike bevegelser har gått i oppløsning og forsvunnet, har noen greid å bestå. Hvorvidt en ny vekkelsesbevegelse utvikler seg til å bli en mer permanent gruppe eller trossamfunn, er avhengig av om den klarer å bevare

eller utvide medlemsmassen, altså rekruttering. Andreassen et al. (2024) sin beskrivelse av utviklingen i den læstadianske vekkelsen er dermed relevant for studier av oppvekstbetingelser og sosialisering i religiøse bevegelser generelt. De viser til at det innenfor læstadianismen har vært lite nyrekruttering etter andre verdenskrig, om man ser bort fra barn av læstadianske foreldre som kommer tilbake til trossamfunnet:

> Rekruttering har derfor primært vært av intern karakter, gjennom store barnekull og arbeid med å holde disse innenfor bevegelsen. Det har ledet til at enkelte forskere har løftet fram at læstadianismen har en særlig orientering rundt familien. De seneste tiårene har en drivkraft vært å gi barn og unge en trygg og god ballast i møte med det moderne samfunnet. De fleste læstadianske grupperinger tilbyr derfor i dag en form for organisert aktivitet for barn og ungdom (søndagsskole eller lignende aktiviteter i hverdagene) (Andreassen et al., 2024, s. 19)

Betydningen av intern rekruttering for å videreføre menigheten gjelder de fleste av trossamfunnene som er representert i vår studie, med unntak av pinse-karismatiske trossamfunn som i større grad er pågående vekkelsesbevegelser som rekrutterer nye eksternt (Sødal, 2015). Spørsmålet om hvordan sosialisering kan bidra til at barna blir værende «innenfor» når de vokser opp, blir derfor helt sentralt for trossamfunnenes eksistens.

Barn i nye religioner – et polarisert felt

Forskningsfeltet vi vil omtale som «barn i nye religioner» (*children in new religions,* noen ganger også omtalt som *children in new religious movements*) er lite, med relativt få aktive forskere. I denne litteraturen inngår både det som på norsk omtales som nyreligiøse bevegelser, og etablerte kristne trossamfunn med utgangspunkt i bevegelser som har brutt med hovedstrømmen. I en gjennomgang av dette forskningsfeltet definerer Nilsson (2024) feltet som relativt ungt, tverrfaglig – med bidrag fra sosiologi, psykologi, barne- og ungdomsstudier og sosialt arbeid – og preget av sterke motsetninger mellom forskere. Nilsson definerer opprinnelsen til fagfeltet til såkalte «antikult»-grupper på 1960- og 1970-tallet. Disse gruppene bestod særlig av foreldre til barn som hadde gått inn i nye religiøse bevegelser, og som hevdet at bevegelsene drev hjernevask. Etter hvert som barn ble født inn i bevegelsene, ble bekymringen rettet mot barna, særlig når det gjaldt seksuelle overgrep og fysisk vold (Nilsson, 2024, s. 3).[5]

Enkelte av forskerne innenfor dette feltet har som uttalt ambisjon å nyansere oppfatninger om hvordan det er å vokse opp i denne typen trossamfunn. Ett slikt bidrag er antologien *Children in New Religions* (Palmer & Hardman, 1999) som tar for seg hvordan barn oppdras i ulike amerikanske nyreligiøse bevegelser etablert på 1960- og 1970-tallet. Forskerne ønsker å utfordre det de mener er et endimensjonalt og negativt bilde av slike trossamfunn som oppvekstarena.

5 Nilsson (2024) presenterer langt flere empiriske studier enn vi har rom for her.

Deres påstand er at dette bildet tegnes av media, en del forskere og i kampanjer fra såkalte antikultbevegelser. Kapitlene tar for seg hva som skjer når den første generasjonen i nye religiøse bevegelser blir foreldre, og i hvilken grad den nye generasjonen bidrar til å endre trossamfunnene. De empiriske studiene er av amerikanske og europeiske nyreligiøse bevegelser, både kristne og andre.

En av redaktørene for denne boka, Susan Palmer, samarbeider med en svensk forskningsgruppe som er et av få miljøer som har studert barndom i både nyreligiøse og små minoritetskristne trossamfunn i en nordisk kontekst.[6] Gruppas medlemmer er Liselotte Frisk, Sanja Nilsson og Peter Åkerbäck. I boka *Children in Minority Religions: Growing up in Controversial Religious Groups* (Frisk et al., 2018) presenterer disse forskerne empiriske studier av oppvekst blant annet innenfor ikke-kristne trossamfunn som Scientologikirken, Hare Krishna og The Family Federation, også kjent som Moon-bevegelsen, samt kristne trossamfunn som Jehovas vitner, Plymouth Bretheren (se nedenfor) og Knutby filadelfiamenighet. Materialet består av intervjuer med både nåværende og tidligere medlemmer samt analyser av skriftlig materiale fra menighetene.

En konklusjon fra denne brede studien er at det er stor variasjon mellom trossamfunnene for eksempel når det gjelder grad av kontakt med omverdenen, og i hvilken grad barneoppdragelse er et kollektivt anliggende eller primært foregår i en kjernefamilie. Forfatterne understreker også at det foregår endringer over tid i både ideologi og praksis når det gjelder barneoppdragelse og familieliv. Dette gjelder for eksempel synet på fysisk avstraffelse, som de fant var på vei ut i de fleste av disse trossamfunnene. Denne studien tar i liten grad opp spørsmål om seksualitets- og kjønnsnormer, og de peker ut disse tematikkene som viktige områder for videre studier.

Frisk og Nilsson har også publisert en egen studie av det som omtales som Brethren-kirken eller The Plymouth Brethren Christian Church i Sverige (Frisk & Nilsson, 2021).[7] Forskerne karakteriserer Brethren-kirken som *konservativ evangelikal*. I Sverige har trossamfunnet vært kontroversielt blant annet på grunn av sin drift av privatskoler. De er kjent for å ha strenge restriksjoner for kontakt med ikke-medlemmer, blant annet er det forbudt for medlemmer å spise sammen med ikke-medlemmer. Trossamfunnet består i Sverige av 400 medlemmer. Artikkelen bygger på intervjuer med barn og foreldre – etter trossamfunnets ønske gjennomført parvis – samt dokumenter fra tilsyn med trossamfunnets privatskole. Studien viser at menighetsaktiviteter fyller store deler av hverdagslivet, med daglige møter og tre møter på søndager. Det er ingen særskilte aktiviteter for barn, men barna er med på alle aktiviteter i menigheten og deltar ikke i fritidsaktiviteter utenfor kirken. Barna går i offentlig skole de to

6 Flere av deres publikasjoner er resultat av et forskningsprosjekt finansiert av det svenske forskningsrådet «Kids in Cults: Religious Upbringing in Minority Religions», ledet av Frisk.

7 Artikkelen er publisert i tidsskriftet *Journal of CESNUR* som ikke er registrert i det norske kanalsystemet for godkjente akademiske publiseringer.

første årene og spiser da i hovedsak atskilt fra andre barn. Det er ikke vanlig å opprettholde særlig grad av kontakt med barn eller andre som forlater kirken. Studien refererer også til at tidligere lærere ved trossamfunnets skole har kritisert den blant annet for manglende læringsinnhold, for manglende kjønnslikestilling og for å ikke å understøtte elevenes evne til å tenke og reflektere kritisk.

I sin doktorgradsavhandling, som også ble skrevet innenfor det samme forskningsprosjektet, har Nilsson studert en menighet med utspring i pinsebevegelsen. Menigheten som holdt til i den lille byen Knutby og gikk under betegnelsen Livets Ord, ble kjent langt utenfor Sverige på grunn av en drapssak. Avhandlingen er utgitt under tittelen *Kids of Knutby: Living in and Leaving the Swedish Filadelfia Congregation* (Nilsson, 2023). Studien bygger på intervjuer med barn og voksne i menigheten, både før og etter at menigheten ble lagt ned. Et funn i analysen er at deltakerne fundamentalt endrer perspektiv på trossamfunnet når det går i oppløsning. Mens fortellingene før dette vendepunktet handler om stigma fra storsamfunnet, snakker deltakerne som hadde opplevd at menigheten gikk i oppløsning, mer om stigma innenfor gruppa (s. 225).

En studie som tar et kritisk perspektiv på denne typen trossamfunn, er boka *Escaping Utopia: Growing Up in a Cult, Getting Out, and Starting Over* (Lalich & McLaren, 2017). Boka baserer seg på intervjuer med tidligere medlemmer i både nyreligiøse og kristne trossamfunn, samt ikke-religiøse grupper, som faller inn under kultbegrepet, som forfatterne definerer slik:

> a group or a relationship that stifles individuality and critical thinking, requires intense commitment and obedience to a person and/or an ideology, and restricts or eliminates personal autonomy in favour of the cult's world-view and the leader's wants or needs. (Lalich & McLaren, 2018, s. 5, også sitert i Nilsson, 2023)

Lalich og McLaren er svært kritiske til begrepet «new religious movements» (NRM), som flere av forfatterne vi har vist til ovenfor, bruker. De mener at denne betegnelsen er etablert av forskere som ser kultbegrepet som en stigmatisering og nedvurdering av nye religiøse grupper, enten disse er vekkelsesbevegelser innenfor etablerte religioner eller nyreligiøse bevegelser (se Lalich & McLaren, 2017, s. 4). Formålet med boka er både å vise hvilke hjelpebehov de som forlater kulter, har, og vise fram hvordan kulter fungerer, og hva de gjør med de som er vokst opp innenfor eller går inn i slike grupper. Forfatterne bruker begreper som «å flykte» (*escape*) om det å forlate en kult og omtaler de som overlever, som «overlevere» (*survivors*). Boka er opptatt av skadene disse gruppene påfører, og ønsker å bidra til å forebygge at mennesker blir medlem av kulter.

En siste studie vi skal presentere under denne overskriften, er boka *Perfect Children: Growing Up on the Religious Fringe* (Van Twist, 2015). Studien er basert på intervjuer med nåværende og tidligere medlemmer av trossamfunn

som Van Twist omtaler som sekter. Et av bokas hovedspørsmål er hvordan sekter forholder seg til nye generasjoner, og hva som bidrar til det som for trossamfunnene kan betraktes som vellykket sosialisering: at barna forblir i trossamfunnet som voksne. Et annet hovedspørsmål er hvordan trossamfunnene trekker grenser mot omverdenen. Van Twist argumenterer for at dette siste er et sentralt spørsmål særlig for barn og unge, fordi det påvirker i hvilken grad de kan omgås andre utenfor trossamfunnet, og hva slags valg de kan gjøre med hensyn til utdanning, karriere og partner. Boka tar også for seg barn som har vokst opp i disse trossamfunnene, og som bestemmer seg for å forlate dem, og undersøker hva som kan bidra til å forstå disse beslutningene. Videre tar boka opp betydningen av storsamfunnets stigmatisering av sekter og hvordan stigma er noe barn som har vokst opp i sekter, bærer med seg, også om de velger å gå ut.

Et viktig perspektiv i boka er at sekter ikke er statiske, men endrer og tilpasser seg for å skape et miljø som i størst mulig grad er i tråd med gruppas mål. Når nye generasjoner kommer til, kan eksisterende praksiser og dynamikker bli utfordret. En sekt vil også måtte tilpasse seg endrede standarder definert av storsamfunnet – et eksempel her er bruken av fysisk avstraffelse når lovverket endres. Noen sekter vil sette i verk tiltak for å holde *status quo* – til tross for både internt og eksternt press. Andre vil gjøre reelle endringer for å tilpasse seg slikt press. Tidligere prioriteringer kan endres til fordel for nye – enten det er for å øke barns trivsel, redusere spenninger i relasjoner til storsamfunnet eller begge (Van Twist, 2015, s. 5).

Barndom og foreldreskap blant konservative protestanter

Ettersom forskningsfeltet barn i nye religioner inkluderer både kristne og ikke-kristne trossamfunn, er det stor variasjon i trosforestillinger og dermed også hvilke normer og idealer for oppdragelse og familieliv som knyttes til disse. Forskningslitteraturen som spesifikt tar for seg barndom og foreldreskap blant bokstavtro protestanter, er relativt begrenset. Den tar utgangspunkt i en amerikansk kontekst, men vi vurderer den som relevant blant annet fordi flere av trossamfunnene som er representert i vår studie – som Jehovas vitner, Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige, pinsekarismatisk inspirerte grupper – både har amerikansk opprinnelse og sterke bånd, både organisatorisk og teologisk, til USA. Betegnelsene som brukes, er «konservative» eller «fundamentalistiske protestanter» og «evangelikale kristne». Sistnevnte begrep brukes sjelden i en norsk sammenheng.

Ett overordnet tema i denne litteraturen er sammenhengen mellom den bokstavtro tolkningen av Bibelen og idealer for godt foreldreskap og for å være et «godt barn». Bartkowski og Ellison (2009) argumenterer for at man ikke kan analysere konservative protestanters syn på barndom og foreldreskap uten å ha en forståelse av hva slags verdensbilde en slik lesning av Bibelen og andre skrifter resulterer i. Ellison og Sherkat (1993) viser at sentralt i dette verdensbildet er ideen om at alle mennesker er født syndige på grunn av Adam og Evas

ulydighet mot Gud. Denne arvesynden innebærer at alle, også barn, er disponert for å synde. Et annet element i verdensbildet er forestillingen om et autoritetsprinsipp som innebærer en hierarkisk ordning der Guds autoritet troner over skaperverket, religiøse ledere over menigheten, fedre over mødre og barn i familien (Ellison & Sherkat, 1993, s. 315).

Et videre element er et dualistisk gudsbilde, der Gud er både kjærlig og en som straffer mennesker for deres synder. En konsekvens av denne oppfatningen av synd som allestedsnærværende og Guds straff som uunngåelig er ifølge Ellison og Sherkat (1993, s. 316) at når foreldre skal oppdra barna, er det både livet her og nå og i det hinsidige som står på spill. Å lære barna lydighet blir nøkkelen til å lykkes. Om man derimot ikke gjør det, er konsekvensene dramatiske, både for foreldre og barn.

Flere, primært kvantitative, studier har undersøkt i hvilken grad det finnes empirisk støtte for at dette verdensbildet har betydning for foreldreverdier og -idealer hos konservative amerikanske protestantiske. I en gjennomgang av denne forskningen viser Perry (2025) til at studier har dokumentert en robust sammenheng mellom det som omtales som fundamentalistisk, konservativ eller sekterisk protestantisme og en høyere verdsetting av lydighet hos barn (s. 2). Studiene viser også at foreldre som tilhører disse kategoriene, verdsetter barns autonomi lavere enn andre foreldre, og at de er mer positive til fysisk avstraffelse (s. 2). Studiene viser i tillegg at denne sammenhengen er tydeligere hos foreldre som defineres som sekteriske protestanter, og at det er relatert til synet på Bibelen som ufeilbarlig (det vi har omtalt som bokstavtro lesning) samt troen på det onde og på menneskets iboende synd. De finner imidlertid også at det er knyttet til en politisk konservativisme (s. 2).

Det å verdsette barns lydighet og ha et positivt syn på fysisk avstraffelse er uttrykk for en autoritær foreldrestil. Flere studier har vist at skriftlig veiledningsmateriale utarbeidet innenfor sekteriske protestantiske trossamfunn – som er begrepet Perry (2025) bruker – argumenterer for at foreldre må oppdra barn til å innrette seg etter gudegitte prinsipper for foreldreautoritet og hierarki mellom foreldre og barn (Bartkowski & Ellison, 1995). Innenfor et slikt tankesett blir en viktig foreldreoppgave å forme barns vilje vekk fra deres tilbøyelighet til å gjøre opprør mot autoritet. Slikt opprør kan ha ødeleggende åndelige konsekvenser, for eksempel ved at barn som ikke respekterer foreldreautoritet, vil avvise foreldrenes verdier og også deres tro (Ellison & Sherkat, 1993).

Bokstavtro kristne trossamfunn forbindes tradisjonelt med autoritær oppdragelse og fysisk avstraffelse (Alwin & Felson, 2010). Forskere som har studert foreldreidealer og praksiser blant konservative protestantiske grupper i USA,[8] finner at tilsynelatende motstridende idealer eksisterer samtidig. For eksempel støttes fysisk disiplinering parallelt med det som beskrives som mer progressive idealer, som sterke emosjonelle bånd og fedres involvering i barneoppdragelsen

8 De bruker begrepet «evangelikale kristne» om disse gruppene.

(se spesifikt Bartkowski & Ellison, 2009 s. 43 og utover). Studier har også vist at veiledningsmateriale for foreldre vektlegger utviklingen av emosjonelle bånd mellom foreldre og barn (Bartkowski & Ellison, 2009). Kvantitative studier har også funnet at konservative protestanter har større sannsynlighet for å klemme og lavere sannsynlighet for å kjefte enn andre foreldrekategorier (Bartkowski & Wilcox, 2000). Vi kommer nærmere inn på perspektiver på foreldreautoritet under overskriften «Teoretiske perspektiver» nedenfor.

Norske studier av oppvekst i bokstavtro kristne trossamfunn

Det finnes få studier som tar for seg oppvekst innenfor konservative protestantiske trossamfunn med norsk empiri. Helje Kringdal Sødals bok *Barn med ulik tro: Møte med livssynsmangfoldet i skole og barnehage* (Sødal, 2000) bygger på en del intervjuer med foreldre fra ulike trossamfunn, inkludert Brunstad Christian Church, Jehovas vitner, læstadianske og pinsekarismatiske trossamfunn, men er ikke en analyse av disse trossamfunnene som oppvekstbetingelse. Sødal er professor i kristendomshistorie, og boka er skrevet som hjelp til lærere i barnehage og skole. Intervjumaterialet er analysert for å få fram hvordan ulike trossamfunn forholder seg til temaer og aktiviteter i skolen, for eksempel seksualundervisning, leirskole samt religiøse høytider. Formålet er, slik vi ser det, å skape større forståelse for trossamfunnenes og foreldrenes begrunnelser og trosforestillinger, og Sødal tematiserer ikke eventuelle konflikter med barns rettigheter.

Ringnes og Sødals redigerte bok *Jehovas vitner: en flerfaglig studie* (Ringnes & Sødal, 2009) er et annet bidrag innenfor samme tradisjon av beskrivende litteratur som sikter mot å skape større forståelse for trossamfunnene i møte med et sekulært storsamfunn som i stor grad bygger sin kunnskap på fordommer og stereotypier. Boka har som mål å gi innsikt i ulike sider ved Jehovas vitners historie, lære og praksiser. Slik vi leser denne boka, bygger den på et premiss om at praksisene innenfor dette trossamfunnet ikke i seg selv er negative for barn – eller andre – og at eventuelle skadelige konsekvenser kommer av at trossamfunnsmedlemmer ikke blir møtt eller forstått av storsamfunnet på sine egne premisser.

To tidligere norske studier om forhenværende trossamfunnsmedlemmers erfaringer med bruddprosessen bidrar også med kunnskap om oppvekst innenfor slike trossamfunn. Den ene studien er en studie om samme tema fra NKVTS (Skoglund et al., 2008). Kunnskapen om oppvekst i denne rapporten er dels basert på intervjuer med tidligere trossamfunnsmedlemmer, dels på erfaringer fra terapeuter som har hatt denne målgruppa i behandling. Intervjumaterialet med tidligere trossamfunnsmedlemmer beskriver blant annet skoleerfaringer fra private og offentlige grunnskoler. Flere er svært kritiske til de private kristne skolene de selv har gått på, fordi de mener de begrenser muligheten til å tenke kritisk Rapporten går også inn på de intervjuedes erfaringer med menighetsaktivitet og misjon. Erfaringene fra terapeuter framhever blant

annet barns opplevelse av å konkurrere med menigheten om foreldrenes oppmerksomhet (s. 231).

Den andre er en ny norsk studie av unge voksne og bruddprosesser fra Nordlandsforskning (Langeland & Kaspersen, 2025). Analysen av barndomserfaringene til de ni deltakerne viser at de tidlige barndomsårene har vært preget av at det tette fellesskapet i menigheten har gitt trygghet, men at ungdomstiden har kommet med både større redsel for å gjøre noe feil og en sterkere opplevelse av å være begrenset i det sosiale livet. Deltakerne beskriver også en sterk redsel for å synde fordi Gud ser alt. Videre beskrives konservative kjønnsroller både i familien og menigheten.

I tillegg til disse studiene finnes det etter hvert et relativt stort antall masteroppgaver om erfaringer med å vokse opp i og bryte med bokstavtro kristne trossamfunn. Vi har ikke gått systematisk gjennom denne litteraturen.

Om «lukkede trossamfunn» og barns rettigheter på den offentlige dagsordenen

Barns situasjon og rettigheter i trossamfunn har fra tid til annen vært tema i offentligheten. Uten at vi har gjort en systematisk gjennomgang, ser vi et visst mønster i at temaet dels har fått oppmerksomhet i forbindelse med dokumentariske bøker eller TV-program, dels som følge av utspill fra frivillige organisasjoner og Barneombudet. Etter hvert har temaet også blitt inkludert i enkelte offentlige utredninger og policy-dokumenter. I det følgende skal vi beskrive noen sentrale eksempler på hvordan barns rettigheter i lukkede kristne trossamfunn har blitt satt på den offentlige dagsordenen.

Sivilsamfunnsorganisasjoner og mediesaker

Redd Barna omtalte barn i lukkede og isolerte trossamfunn på begynnelsen av 2000-tallet, etter å ha blitt kontaktet av personer som hadde brutt ut av trossamfunnet The Family. Dette var voksne mennesker som slet med å håndtere livet etter bruddet, og de formidlet bekymring for barns situasjon innenfor trossamfunnet. Redd Barna startet prosjektet «Go On», som blant annet resulterte i heftet *I god tro – erfaringskonferanse om barns oppvekst i isolerte trossamfunn* (2002) og *Til tross for tro. Beretninger om å vokse opp i isolerte trossamfunn* (Redd Barna, 2005). I sistnevnte heter det:

> Det vi ønsker å belyse, er de begrensningene og rettighetsbruddene som ofte preger oppveksten når menigheten hemmer fri meningsdannelse og trekker seg tilbake fra omverdenen. (Redd Barna, 2005, s. 3)

Blant annet på bakgrunn av Redd Barnas prosjekt ga Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) et oppdrag til NKVTS om å lage en kunnskapsstatus. De samarbeidet med Arne Tord Sveinall og Institutt for Sjelesorg ved Modum Bad som utarbeidet en erfaringsrapport basert på deres kontakt med personer som

hadde brutt med trossamfunn (Skoglund et al., 2008). Prosjektet ble fulgt opp med et nytt oppdrag fra BLD til RVTS Vest om å komme med forslag til kompetanseheving, som resulterte i rapporten *Religiøse grupper og brudd-prosesser: Kompetansetiltak og veiledning* (RVTS Vest, 2011).[9] Begge disse prosjektene la vekt på mennesker som brøt ut av lukkede trossamfunn, mens barns oppvekst var mer i bakgrunnen.[10] NKVTS' prosjekt ble preget av uenighet innad i forskerteamet, der opprinnelig prosjektleder Audhild Skoglund i ettertid har kritisert rapporten for å bære preg av et antikultperspektiv, altså en overdrevent negativ innstilling til det som i rapporten omtales som isolerte trossamfunn.[11]

I 2007 omtalte *Stavanger Aftenblad* Barneombudets høringsuttalelse om ny friskolelov der det kommer fram at «ombudet frykter at troende foreldre bruker religiøse skoler til å kontrollere barna».[12] Tre år seinere sier barneombud Hjermann at han «er bekymret over at mange trossamfunn driver religiøs opplæring av barn uten at myndighetene kontrollerer at det skjer i tråd med norsk lov». Han viser til bekymringsmeldinger som ombudet har fått, og etterlyser at fylkesmannen ser «nærmere på brudd på barns rettigheter i trossamfunn».[13] Blant eksempler han nevner, er at barn må forkynne religion fra tidlig alder, blant annet ved å gå alene på dørene i nabolaget, og at trossamfunnet nekter barnet kontakt med barn utenfor.

I 2016 ble det en del medieoppmerksomhet i tilknytning til boka *Jesussoldaten– gutten som skulle vinne landet for Gud*, om pastorsønnen Anders Torps oppvekst i – og brudd med – pinsemenigheten Oslokirken (Egedius & Torp, 2016). Anders Torp deltok også i VGTV-dokumentaren *Frelst* samme år. I seks episoder fortalte journalist Rut Helen Gjævert om sine erfaringer fra den kristne misjonsbevegelsen Jesus Revolution og intervjuet personer fra andre trossamfunn.[14] I fjerde episode beskrev Anders Torp «en barndom og ungdom med helvetesfrykt, faste og forsakelser, og om demonutdrivelsene han selv måtte være med på i Oslokirken», ifølge en VG-artikkel der voldsforsker Venke

---

9 Oppdraget lød: «Religiøse grupper og bruddprosesser. Det ordinære hjelpeapparatet skal bli i bedre stand til å møte mennesker med traumatiske opplevelser knyttet til religiøse miljøer og avhopperproblematikk. RVTS Vest har fått i oppdrag å etablere kompetansetiltak og veiledning om religiøse miljøer og bruddprosesser for ansatte i hjelpeapparatet. Arbeidet vil bli sammenfattet i en rapport vår 2011. Tiltaket vil deretter bli evaluert. I samarbeid med de øvrige RVTS-ene vil det bli vurdert hvordan ressurssentrene kan ivareta ansvaret videre.» (RVTS, 2011, s. 6)

10 NKVTS refererte i stor grad til Redd Barnas arbeid, mens RVTS Vest omtalte barns oppvekst som «et kapittel for seg selv både med hensyn til skadevirkninger og generell rettighetsproblematikk» (RVTS Vest, 2011, s. 18).

11 «Slakter sin egen sektrapport», *Fri tanke*, 28.10.2008 https://fritanke.no/slakter-egen-sektrapport/19.7314 Se også Skoglund, 2008.

12 NTB i *Stavanger Aftenblad* 24. januar 2007, «Barneombudet advarer mot religiøse skoler».

13 *Vårt Land* 04.03.2010 https://www.vl.no/nyheter/barneombudet-kristne-bryter-barns-rettigheter/1252942

14 https://tv.vg.no/serier/frelst/s1e4/frelst-episode-4-tvilen?id=125411

A. Johansen fra RVTS uttaler: «For et barn kan det å være vitne til heftige demonutdrivelser oppleves like traumatisk som å være vitne til vold.» Igjen var Barneombudet på banen og uttrykte bekymring for manglende innsyn og tilsyn.[15]

En annen sentral dokumentarserie var *Brennpunkt*s «Guds utvalgte» om «kristne, lukka trussamfunn» høsten 2020. I tre episoder tok serien for seg Smiths venner (nå Brunstad Christian Church), Jehovas vitner og Guds Menighet. Særlig programmene om de to sistnevnte trossamfunnene handlet om barn og unges situasjon, der det i Jehovas vitners tilfelle ble lagt vekt på trossamfunnets regulering av unges seksualitet, blant annet ved hjelp av såkalte domsutvalg. Programmet om Guds Menighet handlet om bekymringen for at barna levde isolert fra storsamfunnet, særlig fordi de gikk på egne skoler. Dokumentaren vakte stor oppmerksomhet og debatt, inkludert svært mange medieoppslag og flere spørsmål i Stortinget.[16] Blant annet kom Barneombudet på banen og etterlyste tilsyn med religiøse skoler.[17]

Høsten 2024 vakte TV2s dokumentarserie *Under Guds øyne* ny debatt om forholdene i lukkede kristne trossamfunn, denne gangen den pinsekarismatiske menigheten Sannhetens Ord i Asker. Barnas situasjon og oppvekst var tema for en egen episode. I etterkant uttrykte mange aktører, både kristne og sekulære, bekymring for voksne og barns situasjon i slike trossamfunn. I et intervju med barnevernsadvokat Rikke Arnesen skriver tv2.no:

> Både FNs barnekonvensjon, straffeloven og barneloven gjør det forbudt å påføre barn frykt. Skremmende oppførsel er rett og slett forbudt. Barn skal oppleve trygghet i oppveksten.[18]

Arnesen siteres videre på at «krav om å bekjenne 'urene' tanker som naturlig utforsking av seksualitet og kropp» er direkte skadelig for barn og «soleklart i strid med barnets beste». Barneombudet sier at barnekonvensjonen er overordnet retten til fri religionsutøvelse, og Redd Barnas Thale Skybak henviser til barneloven § 30 og sier at det å utsette barn for skremmende forestillinger og trusler knyttet til demoner og helvete «kan sies å være en form for psykisk vold». I artikkelen forteller en mann og en kvinne som er oppvokst i Sannhetens Ord, om hvordan de ble advart mot å smittes av demoner utenfor menigheten, og hvordan de skulle holde seg unna andre utenfor som var «onde og syndige». «Det var en ensom, rar og hard oppvekst», sier en av dem, mens den andre forteller at hun «stod mye alene i en krok i friminuttene» da hun var

---

15 «Barneombudet: Staten må få gripe inn i lukkede trossamfunn», *VG* 17. mars 2016 https://www.vg.no/nyheter/i/QL0EQ/barneombudet-staten-maa-faa-gripe-inn-i-lukkede-trossamfunn

16 Se pkt. 7.6 og 7.7 i Metoderapport https://www.skup.no/sites/default/files/metoderapport/2021-04/nrk-guds-utvalde.pdf

17 «Barneombudet etterlyser bedre kontroll med religiøse skoler», *Vårt land*, 30.11.2020

18 Tv.no «– Barnevernet hadde grepet inn om det hadde vært ateister», 17.11.2024

seks–sju år gammel. Psykologspesialist Stian Tobiassen i Stine Sofies Stiftelse sier at denne typen oppvekst åpenbart er skadelig for barn:

> – Vår erfaring er at skadene for mange barn som vokser opp i slike miljøer er store, når man skaper en historie om at verden utenfor er farlig. I redsel for å bli besmittet av samfunnet utenfor, blir man mer isolert. Denne formen for manipulasjon vil over tid ha en klart negativ innvirkning på barns helse og utvikling […] – Redselen for å gjøre eller tenke feil får større plass, og barnet innordner seg i økende grad trossamfunnets autoriteter. Når denne underordningen gjøres av frykt og redsel, og ikke av fri vilje, er det skadelig for barnet, sier psykologen.[19]

Barne- og familieminister Kjersti Toppe ble sitert på følgende i en oppfølgingssak på tv2.no:

> – Jeg reagerer på det jeg ser. Det er ikke slik at et trossamfunn skal være et fristed for lovbrudd eller brudd på barns rettigheter. […] – Vi må være tydelige på at lover og regler som omhandler barn i Norge, de må vi forvente at alle skal rette seg etter, og ikke lage særordninger for dette i for eksempel tro- og livssynssamfunn, sier Toppe.[20]

Når det gjelder mediedekningen mer generelt, er det særlig *Vårt Land* som har fulgt opp disse temaene. Det er også skrevet flere biografiske og dokumentariske bøker om problematiske sider ved denne typen trossamfunn, som har fått en viss oppmerksomhet. Et nyere eksempel er Bjørn Markussens *Alene ut – fra menigheten Samfundet til evig fortapelse* (Markussen, 2023) som skildrer den unge mannen Robin Andersens prosess med å forlate trossamfunnet.

Vi skal også nevne en annen frivillig organisasjon som har bidratt til offentlig oppmerksomhet, nemlig Hjelpekilden som ble stiftet i 2012. De tilbyr støtte og rådgivning til «mennesker med bakgrunn fra lukkede eller strenge religiøse miljøer», basert på likemannsarbeid.[21] Organisasjonen har i økende grad løftet temaer knyttet til barn og voksnes situasjon *innenfor* trossamfunnene, både i media og gjennom erfaringsrapporter.[22]

Stålsettutvalget og ny trossamfunnslov

Barns rettigheter var tema for tros- og livssynspolitisk utvalg, også kalt Stålsettutvalget (2010–2013), et offentlig utvalg som skulle gjennomgå tros- og

---

19 Tv2.no «– Barnevernet hadde grepet inn om det hadde vært ateister», 17.11.2024

20 Tv2.no, «De lukkede menighetene. Vil endre loven om trossamfunn», 25.11.2024

21 Hjelpekilden.no

22 For media, se for eksempel https://www.vl.no/verdidebatt/vold-mot-barn-i-lukkede-religiose-miljoer/700947 For rapporter: https://www.hjelpekilden.no/sma-sko-stor-tro.html https://www.hjelpekilden.no/seksuelleovergrep.html https://www.hjelpekilden.no/voldsrapport.html https://www.hjelpekilden.no/grunnmur.html

livssynspolitikken med sikte på å gjøre den mer helhetlig.[23] De skulle ifølge sitt mandat «legge til grunn at staten fortsatt skal føre en aktivt støttende tros- og livssynspolitikk, innenfor rammene av sentrale prinsipper i det norske samfunnet som demokrati, rettsstat og menneskerettighetene» (fra forordet). Utvalgets rapport (NOU 2013: 1) har et fyldig kapittel 19, «Barns interesser og rettigheter», der de redegjør for alle relevante bestemmelser om barns rettigheter og beskyttelse av barn i norsk lov, inkludert barnekonvensjonen. Den konkrete drøftingen av barns rettigheter i forbindelse med forslag til ny trossamfunnslov er imidlertid mer begrenset. Utvalget har naturlig nok mye å si om barn og foreldres religionsfrihet, inkludert aldersgrensen for å melde seg ut og inn av trossamfunn. Videre har de et punkt 19.5 om «foreldrerettigheter og behovet for beskyttelse av barn». Her tar de utgangspunkt i barneloven § 30 om foreldreansvaret, foreldres rett til å ta beslutninger for barnet til barnets beste og foreldres plikt til å beskytte barnet mot vold og annen skade eller fare, også som ledd i oppdragelsen. Bestemmelsen gjengis i sin helhet, inkludert at «bruk av vold og skremmende eller plagsom framferd eller annen hensynsløs atferd overfor barnet er forbudt.» Utvalget slår fast at en ubegrenset vektlegging av foreldres rettigheter kan innebære en fare for barns helse, og at trusler mot barnets helse kan være begrunnet i religiøse overbevisninger. Den videre framstillingen er begrenset til to helt spesielle praksiser, Jehovas vitners nekting av blodoverføring og omskjæring av guttebarn i islam. Utvalget kommenterer ikke hvordan barnets rett til beskyttelse mot «skadevoldende atferd mot barn mot vold i alle former» (Barnekomiteen) eller «skremmende, plagsom eller annen hensynsløs atferd» (barneloven § 30) kan være relevant i bredere forstand. De kommenterer heller ikke at retten til beskyttelse mot vold og skade ikke er avgrenset til foreldreansvaret, men også gjelder andre som har omsorg for barn (se kapittel 1).

Vilkår for statsstøtte til trossamfunn var et sentralt tema for utvalget og behandles i et eget kapittel, kapittel 23. Under overskriften «En problematisk håndtering av barn og barns interesser» spør utvalget om kriteriene for støtte bør hindre «støtte til trossamfunn som ikke ivaretar barns rettigheter» (s. 347). I den videre framstillingen sier de at «det kan tenkes at det å vokse opp i enkelte religiøse miljøer med helt særegne normer for menneskelig samkvem og livsidealer, kan hemme barns utvikling og evne til å fungere i det norske samfunnet for øvrig». De framhever imidlertid at det kan være «meget vanskelig» for utenforstående å vurdere «hvordan oppvekstvilkårene faktisk er og hvordan de påvirker barns liv og framtid» og peker på «meget vanskelige avgrensningsproblem knyttet til et vilkår som skal beskytte barns interesser». De konkluderer med at «det må settes vilkår for støtte som skal beskytte barns

23 *Det livssynsåpne samfunn. En helhetlig tros- og livssynspolitikk* (NOU 2013:1) bruker ikke betegnelser som «lukkede» eller «isolerte» trossamfunn. Det oppgis at utvalget inviterte BCC og Samfundet til dialog, og de kom med enkelte innspill som ikke berører temaet i vår rapport. Læstadianerne og Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige (mormonerne) nevnes i den historiske framstillingen, mens Guds Menighet nevnes ikke. Jehovas vitner nevnes i forbindelse med blodoverføring.

interesser, men at terskelen for å konkludere med at vilkåret ikke er oppfylt bør være relativt høy». Med henvisning til innspill fra Barneombudet (2011) avslutter de dette avsnittet om barns interesser med å «vektlegge at tilfeller av at trossamfunn godkjenner og forsvarer vold mot barn i form av fysisk avstraffelse, bør føre til fjerning av støtte.» Dette følges opp med følgende punkt om barn i utvalgets forslag til «vilkår for statlig støtte *utover kravene til å følge norsk lov*» (vår utheving):

> [Tros- eller livssynssamfunnet] må ikke: a. Gi oppvekstvilkår for barn som er klart skadelige for deres utvikling for eksempel godkjenne eller forsvare vold mot barn i form av fysisk avstraffelse (NOU 2013: 1, s. 350)

Det er interessant at utvalgets eneste eksempel på skadelige oppvekstvilkår er fysisk vold som allerede er straffbart. Barneombudet tar da også opp mange flere temaer enn slik vold i sitt innspill. Utvalget har selv i kapittel 19 redegjort for barnekonvensjonens og barnelovens langt bredere definisjoner av vold og skade mot barn, men denne voldsforståelsen følges altså ikke opp i utvalgets kriterier for statsstøtte.

I det videre arbeidet med trossamfunnsloven kom «negativ sosial kontroll» opp som tema, parallelt med at dette ble etablert som policy-begrep i integreringsfeltet (se under).

Barns rettigheter i trossamfunn som et spørsmål om negativ sosial kontroll

Situasjonen for barn og unge i «lukkede trossamfunn» har i noen grad blitt tematisert under overskriften «negativ sosial kontroll». Første gang var i regjeringens *Retten til å bestemme over eget liv. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse* (2017–2020). Denne og påfølgende planer tilhører integreringspolitikken rettet mot innvandrerbefolkningen og koordineres av det departementet som til enhver tid har ansvar for denne. I planen for 2017–2020 heter det:

> Unge som vokser opp i lukkede trossamfunn kan også oppleve negativ sosial kontroll. Felles for alle som utsettes for negativ sosial kontroll, uavhengig av kjønn og sosial bakgrunn, er at det handler om frihetsbegrensninger som bryter med rettighetene deres og norsk lov. Det kan handle om konflikter som gjelder valg av venner, det å ha kjæreste eller om seksualliv, kjønnsidentitet og seksuell orientering. (s. 14)

Den neste handlingsplanen, *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold* (2021–2024) (Kunnskapsdepartementet), gjentok at negativ sosial kontroll kan forekomme innenfor «lukkede trossamfunn»:

> I de senere år er det satt søkelys på at negativ sosial kontroll kan forekomme i ulike miljøer og befolkningsgrupper. Blant annet kan personer i tros- og livssynssamfunn preget av sterkt indre samhold og med liten kontakt med

> samfunnet for øvrig oppleve ulike former for kontroll og press. Det kan begrense livsutfoldelsen deres eller hindre dem i å ta selvstendige valg om eget liv og framtid. (s. 11)

I planen henvises det blant annet til at Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll, som koordineres av Bufdir, hadde fått henvendelser om saker i slike trossamfunn. Stortinget hadde i anmodningsvedtak bedt regjeringen særskilt om å inkludere tiltak mot sosial kontroll i lukkede trossamfunn i handlingsplanen. Tiltakene handlet også her om kompetanseheving i trossamfunn (tiltak 19 og 20). Tiltak 18 pekte på behov for kunnskap om unges erfaring med negativ sosial kontroll i tros- og livssynssamfunn og danner grunnlaget for forskningsprosjektet bak denne rapporten.

Den nyeste handlingsplanen (Regjeringen, 2025) gjentar at det i noen tros- og livssynssamfunn kan «forekomme negativ sosial kontroll som gjør det vanskelig å ta egne valg og leve livet slik man selv ønsker. Konsekvenser av å bryte med regler og forventninger, kan være at man blir utstøtt fra trossamfunnet og risikerer å miste kontakten med familie, venner og øvrig nettverk» (s. 7). Blant tiltakene nevnes at barnevernstjenestens undersøkelsesarbeid skal styrkes, behovet for støttemateriell vurderes (tiltak 15), og samarbeidet mellom de særskilte tjenestene og tros- og livssynssamfunn skal videreutvikles (tiltak 18). Man skal dessuten «utrede behovet for regelverksendringer og informere tros- og livssynssamfunn om regler om taushetsplikt, avvergingsplikt og meldinger til barnevernstjenesten» (tiltak 21).

«Særlig utsatte grupper

Forskning viser at unge med innvandrerbakgrunn, og særlig jenter og kvinner, er sårbare for å bli utsatt for negativ sosial kontroll. Personer som bryter med normer for kjønn og seksualitet (lhbt+) er også særlig utsatt. Det gjelder både dem med og uten innvandrerbakgrunn.» Videre nevnes enkelte «andre utsatte grupper», herunder «personer i enkelte tros- og livssynssamfunn» (s. 15).

Bufdirs bekymringsmelding til Fylkesmannen i Nordland

5. mars 2019 sendte Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) en bekymringsmelding til Fylkesmannen i Nordland vedrørende Guds Menighet og dens to grunnskoler i Lofoten. Bakgrunnen var henvendelser til Kompetanseteamet. Ifølge *Vårt Land* indikerte henvendelsene «alvorlige brudd på barns rettigheter i trossamfunnet og ved privatskolene», blant annet at barn nektes kontakt med barn utenfor menigheten, nektes å se på film eller lese litteratur som ikke er godkjent, nektes å få kjæreste eller ektefelle utenfor og begrenses i sine valg av utdanning. Det ble videre hevdet at skolen hadde overlatt til foreldrene å undervise barna i sex og samliv, basert på et eget hefte, og at det var svært vanskelig å melde seg ut av menigheten. Foruten Fylkesmannen ble

lokalt barnevern, Utdanningsdirektoratet, Kunnskapsdepartementet og Barne- og familiedepartementet informert om bekymringen.[24]

Lovutvalg om negativ sosial kontroll mv. 2021–2024

Negativ sosial kontroll brukes som nevnt i integreringspolitikken og peker mot problematiske praksiser i innvandrerbefolkningen. Når andre grupper unntaksvis nevnes, gjelder det barn og unge i lukkede trossamfunn. Dette gjelder også i innstillingen fra lovutvalget om negativ sosial kontroll, æresrelatert vold, tvangsekteskap kjønnslemlestelse og psykisk vold (NOU 2024: 13) omtaler lukkede trossamfunn:

> Lukkede trossamfunn er samfunn der troen eller livssynet trekker klare grenser mellom trossamfunnet og verden utenfor. Verden utenfor kan anses som syndig og farlig, mens trossamfunnet betraktes som trygt og som besitter de riktige normene som skal styre medlemmenes valg, atferd og livsførsel. (s. 60)

I sin drøfting av eksisterende lovgivning som er egnet til å ramme psykisk vold, peker utvalget blant annet på straffeloven § 266 om hensynsløs atferd. De mener den er for lite brukt og foreslår å endre gjerningsbeskrivelsen slik at det tydeliggjøres at kontrollerende og nedverdigende atferd kan rammes. I denne drøftingen nevnes kyskhetsavhør i lukkede trossamfunn som eksempler:

> Et tilfelle som bestemmelsen etter omstendighetene kan komme til anvendelse på, er såkalte «kyskhetsavhør» som blir gjennomført i enkelte lukkede trossamfunn hvor barnet må svare på detaljerte spørsmål fra menighetens forstandere om sin seksuelle aktivitet. (s. 132, se også s. 150)

Utvalgets innstilling har vært på høring, og forslagene er til behandling i departementet.

Statsforvalters tilskuddsnekt

Spørsmålet om barns rettigheter innenfor en trossamfunnskontekst har de siste årene blitt aktualisert ved at enkelte trossamfunn har blitt nektet statstilskudd. Statsforvalteren i Oslo og Viken vedtok i 2022 å nekte Jehovas vitner tilskudd for 2021. Begrunnelsen var at trossamfunnet hindret rett til fri utmelding og utsatte barn for psykisk vold og negativ sosial kontroll gjennom sin praksis med å ekskludere barn som var døpt og å utsette udøpte forkynnere for sosial distansering (Statsforvalteren i Oslo og Viken, 2022). Jehovas vitner gikk til sak mot staten for å få vedtaket omgjort. Tingretten ga staten medhold, mens lagmannsretten dømte i favør av Jehovas vitner og opphevet Statsforvalterens vedtak.[25] Staten har anket til Høyesterett som har besluttet å ta inn saken til behandling.[26]

---

24 Skyer over «Det forjettede land». *Vårt Land* 6. juli 2019 https://www.vl.no/reportasje/skyer-over-det-forjettede-land/609017

25 Oslo tingrett TOSL-2022-186588, Borgarting lagmannsrett LB-2024-81251-2

26 Det er ikke bestemt når saken kommer opp.

Statsforvalteren i Agder kom i 2023 til samme konklusjon om å nekte statstilskudd til Menigheten Samfundet (Statsforvalteren i Agder, 2023). Vedtaket gikk ut på at trossamfunnet hadde brutt trossamfunnsloven §§ 2, 3 og 6, retten til trosfrihet og barns rett til medvirkning. Her var begrunnelsen dels trossamfunnets pålegg om å begrense eller unngå kontakt med tidligere medlemmer, dels den sterke føringen om at barna skal gå på trossamfunnets egen skole, noe Statsforvalteren mente ikke var i tråd med barns beste og barns egne ønsker. Menigheten Samfundet klaget vedtaket inn for Barne- og familiedepartementet, som er ankeinstans, og fikk medhold fra departementet (Barne- og familiedepartementet, 2025). Departementet sier i sitt vedtak at det er grunn til bekymring, men de konkluderer – under tvil – med at Menigheten Samfundet ikke utøver negativ sosial kontroll mot barn:

> På bakgrunn av det ovennevnte er det grunn til bekymring for at barn som vokser opp innenfor MS, kan bli utsatt for en utstrakt sosial kontroll med risiko for at deres rettigheter blir krenket. Departementet har imidlertid etter en samlet konkret vurdering – og under tvil – kommet til at det ikke er tilstrekkelig sannsynliggjort at MS har en praksis som utgjør negativ sosial kontroll av barn. (s. 24)

Teoretiske perspektiver

Vi er inspirert av to hovedtradisjoner for å hente våre teoretiske perspektiver og analytiske begreper. Fra sosiologisk og antropologisk litteratur om sosialisering og foreldreskap henter vi begreper om autonomi, foreldreautoritet, foreldrestil og foreldrekontroll. Fra den religionssosiologiske litteraturen henter vi begreper om religiøse verdener. Vi gjør kort rede for disse perspektivene her.

Sosialisering, foreldreskap og autonomi

Barndom og ungdomstid er sentrale perioder i sosialiseringsprosessene som foregår i alle samfunn, og klassisk sosialiseringsteori skiller mellom primær- og sekundærsosialisering. Primærsosialisering viser til indregjøring av grunnleggende tenkemåter og er med på «å forme barnets normer, verdier og forestillinger på et tidspunkt da barnet selv ikke har noen forståelse av verden og ulike fenomener», mens sekundærsosialisering innebærer mer bevisst refleksjon og læring og er kilde til refleksjon over og frigjøring fra primærsosialiseringen (Frønes, 2013, s. 21–24). Frønes (2013) påpeker i den forbindelse at skillet mellom primær- og sekundærsosialisering er et analytisk skille mellom ulike typer «mekanismer, prosesser og agenter» i sosialiseringen. Det er *ikke* et skille mellom familie og sosialisering i barns første leveår på den ene siden og institusjoner, medier og venner barnet møter seinere, på den andre siden (s. 25).

Hvilke deler av sosialiseringen som betraktes som foreldres ansvar, og hva som tillegges skole eller andre institusjoner, kan variere. De nordiske velferdsstatene er samfunn der offentlige barndomsinstitusjoner som barnehage, skole og skolefritidsordninger spiller en viktig rolle både for primær- og sekundær-

sosialisering, fordi barn og unge tilbringer mye tid der helt fra småbarnsalderen (Gilliam & Gullov, 2016). Hvilke områder av sosialiseringen som skal være foreldres og familiens ansvar, og hvilke som skal være skolens – eller statens – ansvar, kan det være politisk uenighet om. En underforstått norm er at familieliv er kjønnslikestilt og organisert rundt barnet, velferdsordninger som barnehage og delt foreldrepermisjon understøtter dette (Ellingsæter, 2018).

I en trossamfunnskontekst er det interessant å spørre om hva som er menighetens og foreldrenes respektive ansvarsområder i sosialiseringen, og hvorvidt de ulike sosialiseringsmekanismene, -prosessene og -agentene – for å bruke Frønes' (2013) begreper – kan beskrives som primær- eller sekundærsosialisering. Menighetslivet i trossamfunn med sekteriske trekk innebærer at barn får del i religiøs forkynnelse og interaksjon fra tidlig alder (Frisk & Nilsson, 2021; Nilsson, 2024; Van Twist, 2015). Et spørsmål som kan stilles, er om menigheten kan betraktes som primærsosialiseringsarena. Et annet spørsmål er hvilke agenter og institusjoner som vil være viktige for sekundærsosialisering, forstått som en prosess som kan innebære refleksjon over, og eventuelt frigjøring fra, primærsosialiseringens verdier og normer.

Et annet sentralt tema i forskning om barndom og foreldreskap handler om verdier og metoder i oppdragelsen. Når det gjelder hvilke *verdier* som preger foreldres orienteringer, er det vanlig å skille mellom lydighets- og autonomiorientert oppdragelse. Autonomibegrepet er vidt, men det berører selvbestemmelse og mulighet til å kunne uttrykke seg selv i tråd med «den man egentlig er», og betraktes som kjernen i modernitetens prosjekt om individets frigjøring fra tradisjoner som begrenser slike muligheter (Born, 2025, s. 5). Lydighet som verdi er det motsatte av autonomi i den forstand at barnet forventes å innordne seg tradisjon, underordne seg hierarki og gjøre det andre mener er riktig.

Empiriske studier av oppdragelse i en norsk kontekst viser at tidligere foreldregenerasjoner verdsatte lydighet, mens nyere generasjoner vektlegger selvstendighet og uavhengighet – altså autonomi. Samtidig viser slike studier at det ikke er en kategorisk bevegelse bort fra lydighet. Et eksempel er den nå klassiske artikkelen «From obedience to negotiation», der Gullestad (1996) viser at mens man før brukte ytre og direkte disiplinering for å forme lydige barn og mennesker, blir lydighetsnormer – eller konformitet – nå overført på mindre direkte måter, gjennom indre disiplinering. Et annet eksempel er en studie av endring i foreldreautoritet i Norge over tre generasjoner (Born & Vasbø, 2025). Denne studien viser at selv om det har skjedd en demokratisering av foreldre–barn-relasjoner i denne perioden som ofte omtales som senmoderniteten, så har ikke foreldre mistet autoritet. Derimot har grunnlaget for legitim foreldreautoritet blitt endret. Legitimitet gjennom foreldres overordnede posisjon i et hierarki har blitt erstattet av en legitimitet som foreldre gjør seg fortjent til gjennom å opptre egalitært og ha en nær relasjon til barnet – en emosjonell autoritet.

Denne endringen i foreldreautoritetens legitimitet illustrerer hvordan verdier og metoder i oppdragelsen er tett sammenvevd. Konsistente oppdragelsesmetoder har gjerne blitt beskrevet som foreldrestiler, et begrep som har opprinnelse i psykologen Diane Baumrinds typologi (Baumrind, 1971). Hun skilte mellom autoritær, autoritativ og ettergivende foreldrestil. Den autoritære foreldrestilen kjennetegnes av fysisk avstraffelse, roping og kjefting og at man gir uttrykk for skuffelse og påfører skam. Den autoritative foreldrestilen beskrives som tydelig grensesetting kombinert med varme og involvering i barnas liv og følelser. Ettergivende foreldrestil innebærer lite grensesetting, men mye involvering.

Nyere forskning har moderert og utviklet teorien om klare foreldrestiler og har utviklet nye typologier. Smetana (2017) viser for eksempel til hvordan man skiller mellom psykologisk kontroll, som kjennetegner autoritært foreldreskap, og atferdskontroll, som vil kjennetegne autoritativt foreldreskap. Psykologisk kontroll kan innebære at foreldre er invaderende, framkaller skyld og trekker tilbake kjærlighet. Atferdskontroll er tydelige og konsekvente grenser og forventninger, som legger til rette for kompetent og ansvarlig atferd hos barn. Hvis det er snakk om svært høy grad av kontroll, utviskes imidlertid skillet mellom psykologisk kontroll og atferdskontroll, og det blir skadelig for barns utvikling (Smetana, 2017, s. 21).

Skape og vedlikeholde religiøse verdener

Ettersom dette er en studie av religiøse trossamfunn, er det nødvendig å si noe om vårt teoretiske perspektiv på religion. Som i vår tilnærming til barndom og foreldreskap er det i sosiologien, og religionssosiologien, at vi har hentet begreper og perspektiver. Det vil si at vi er opptatt av hvilken rolle religion spiller i menneskers meningsskaping og samhandling, og ikke av teologien i det enkelte trossamfunn. Sentrale trosforestillinger vil likevel inngå i analysen, men da med sikte på å forstå hva de har betydd for deltakernes oppvekst. Vår tilnærming tar utgangspunkt i sosiologen Peter L. Bergers begrep «religiøse verdener» som han utvikler i den klassiske studien *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion* (Berger, 1967).[27]

Berger argumenterer for at mennesker gjennom samhandling og menings-skaping bygger den sosiale verdenen de skal eksistere i, og at denne verdenen igjen bidrar til å forme menneskene som lever i den. Religion blir i denne sammenhengen den menneskelige aktiviteten som etablerer et hellig kosmos eller univers. Religiøse verdener vedlikeholdes gjennom sosial kontroll, der man

27 En viktig del av Bergers sosiologiske religionsteori handler om å forstå og forklare sekularisering, som han mente at på sikt ville gjøre religion uvesentlig. Her har han både møtt kritikk og endret standpunkt over tid (jf. Hjelm, T. (2018). Assessing the Influence of The Sacred Canopy: A Missed Opportunity for Social Constructionism? I *Peter L. Berger and the Sociology of Religion: 50 Years after The Sacred Canopy* (s. 157–174). Bloomsbury. Hovedelementene i Bergers teori er likevel anerkjent, og «religiøse verdener» har blitt et viktig begrep i religionssosiologien. Paden, W. E. (1994). *Religious worlds: The comparative study of religion*. Beacon Press.

søker å tøyle individers og gruppers motstand mot den sosiale og religiøse verdenen, og gjennom legitimering. Legitimering handler om begrunnelser for institusjonelle ordninger og er knyttet til hva som regnes som kunnskap i et bestemt kollektiv (Berger, 1967, s. 25–29).

Religiøse verdener opprettholdes dermed gjennom spesifikke sosiale prosesser, rettet mot vedlikehold av akkurat *denne* verdenen. Hvis disse sosiale prosessene avbrytes, trues både den objektive og subjektive realiteten av verdenen. Dermed må enhver religiøs verden ha en *sosial base* for at den skal kunne eksistere som verden for virkelige mennesker. Det er denne basen Berger refererer til med det noe vanskelig tilgjengelige begrepet «sannsynlighetsstruktur» (*plausibility structure*). Enkelt forklart viser dette til sosiale kontekster som opprettholder religiøse forestillingers legitimitet, selv om disse blir utfordret av konkurrerende forklaringer (Hjelm, 2018, s. 8). Slik sannsynlighet får man ved å tilhøre et kollektiv eller fellesskap av likesinnede og gjennom ritualer som styrker tilhørigheten til disse kollektivene.

I et pluralistisk samfunn vil flere verdener – religiøse eller sekulære – eksistere parallelt. Berger påpeker at i en slik situasjon vil flere sannsynlighetsstrukturer konkurrere, noe som gjør at de mister sin status som noe man kan ta for gitt (Berger, 1967, s. 151–152). I vår studie er Bergers perspektiv særlig nyttig fordi han forklarer hvordan religiøse verdener vedlikeholdes gjennom sosialisering som en livslang prosess, som forutsetter en sosial base der man kan fortsette å tilegne seg verdenen gjennom ulike sosiale praksiser, inkludert samtaler, med andre. Hans påpekning av at «identiteten og verdenen forblir virkelig bare så lenge man kan fortsette samtalen» (s. 16, vår oversettelse) er sentralt for å forstå trossamfunns arbeid med å opprettholde en høy grad av aktivitet og fellesskap innenfor trossamfunnet og redusere berøringspunktene – og dermed mulige samtaler – med verden utenfor.

Kapittel 3 Materiale, metode og forskningsetikk

Datamaterialet i dette forskningsprosjektet består av kvalitative intervjuer. I kapittelet gjør vi først rede for hvordan vi har gått fram for å få tak i personene vi har intervjuet i studien. Deretter beskriver vi hva som karakteriserer dette utvalget. Ettersom denne studien handler mest om barndom og oppvekst, skisserer vi også hva som kjennetegner deres livssituasjon i dag som (unge) voksne. Deretter gjør vi rede for intervjumetoden og drøfter styrker og svakheter ved de metodiske valgene vi har gjort. Til slutt skisserer vi det vi ser som de mest sentrale etiske spørsmålene og dilemmaene studien vår reiser, og hvordan vi har håndtert disse.

Innenfor prosjektets rammer var det ikke mulig å samle inn og analysere skriftlig materiale fra trossamfunnene. I videre forskning vil det være interessant å gjennomgå trosopplæringsmateriale og andre skriftlige kilder.

Rekruttering

Rapporten bygger på en kvalitativ studie gjennomført i 2024 («hovedstudien») samt på intervjumateriale fra en tidligere studie.

Hovedstudien

22 deltakere, 16 kvinner og 8 menn, ble rekruttert spesifikt til denne studien. Vårt primære ønske var å snakke med personer mellom 18 og 35 år. Begrunnelsen for dette aldersspennet var at vi ville ha oppvekstfortellinger som ikke lå for langt tilbake i tid, men fortalt av personer som er voksne.

I forespørslene vi sendte ut, karakteriserte vi trossamfunnene vi ønsket å rekruttere fra, som «lukkede» trossamfunn. I henvendelsene refererte vi til prosjektnettsiden, der vi også brukte dette begrepet i anførselstegn. Organisasjonen Hjelpekilden hjalp oss innledningsvis ved å rette forespørsler til unge voksne fra ulike trossamfunn i sitt nettverk. Hjelpekilden presenterer seg som en organisasjon som gjennom likepersonsarbeid kan bistå mennesker i bruddprosesser. Vi kommuniserte et eksplisitt ønske om at de som fikk forespørsel, skulle representere ulike kristne trossamfunn, og vi ønsket både kvinner og menn. Det vi innledningsvis omtalte som en empirisk avgrensning av hvilke trossamfunn som er representert i studien – og hvilke som ikke er det – er et resultat av hvem som kontakter Hjelpekilden i forbindelse med at man bryter med sitt trossamfunn.

Vi supplerte denne rekrutteringen med såkalt snøballrekruttering. Det vil si at personer vi alt hadde intervjuet, ble spurt om de kjente noen som de trodde

kunne tenke seg å bli intervjuet. Slike kontakter ble først spurt av intervjudeltakerne om de var interessert. For deltakerne var det bare aktuelt å kontakte personer som også i dag var utenfor trossamfunnet.

Den tidligere studien

Materialet inkluderer også 3 kvinner og 3 menn som ble intervjuet i forbindelse med en tidligere studie gjennomført i 2018 og 2019, der vi av kapasitetsgrunner ikke fikk analysert dette materialet. Dette var også en studie som var begrunnet i en handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (Regjeringen, 2017). Intervjuene ble gjennomført med en intervjuguide som i hovedsak tilsvarte den vi har brukt i hovedprosjektet. En av disse informantene ble rekruttert via forskerens profesjonelle nettverk, mens resten ble rekruttert via Hjelpekilden. Prosjektet ble meldt til NSD (nå SIKT) i henhold til gjeldende regler for personvern i forskning.

Om utvalget

Utvalget består av 28 intervjuer med 19 kvinner og 9 menn i alderen 23 til 47 år. Aldersfordelingen er beskrevet i tabell 1.

Tabell 1 Aldersfordeling (N = 28)

20–24	25–29	30–34	35–39	40–
2	8	11	5	2

Flertallet av deltakerne var på intervjutidspunktet det vi vil beskrive som relativt tidlig i voksenlivet. Litt over halvparten er i parforhold (de fleste samboer eller gift), mens de andre for tiden er enslige. Litt mindre enn en tredjedel av deltakerne har barn.

Flertallet var i jobb, mens noen få var studenter. 6 deltakere var på intervjutidspunktet langtidssykemeldte eller hadde uføretrygd. Tabell 2 viser hvilket utdanningsnivå deltakerne har fullført.

Tabell 2 Høyeste fullførte utdanning (N = 28)

Fullført grunnskole	Fullført videregående/ fagbrev	Fullført eller pågående bachelor	Fullført master eller høyere
3	6	14	5

At så mange av deltakerne har høyere utdanning, skiller dem fra foreldregenerasjonen, der de fleste har videregående eller lavere som høyeste fullførte utdanning. Vi beskriver foreldregenerasjonens utdannings- og arbeidsmarkedstilknytning nærmere i kapittel 5. Deltakerne beskriver at det har blitt formidlet et negativt syn på høyere utdanning i deres oppvekst (se kapittel 4). Vår antakelse er derfor at vårt utvalg er kjennetegnet av et høyere utdanningsnivå enn det som er vanlig i de fleste av trossamfunnene.

Tabell 3 viser hvilke trossamfunn som er representert i studien, og hvor mange deltakere, menn og kvinner, som har bakgrunn fra hvert av dem.

Tabell 3 Trossamfunn deltakerne har bakgrunn fra (N = 28)

Trossamfunn	Menn	Kvinner	Totalt
Jehovas vitner	1	5	6
Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige	3	3	6
Brunstad Christian Church	3	2	5
Menigheten Samfundet	1	2	3
Læstadianske menigheter		3	3
Pinsekarismatiske menigheter		3	3
Guds Menighet	1		1
Syvendedags Adventistkirken		1	1
Totalt	9	19	28

Alle deltakerne i studien hadde brutt med, eller definerte seg som på vei ut av, trossamfunnet de hadde vokst opp i. De aller fleste hadde gått ut i løpet av 20-årene, noen få (4) i tenårene og et par etter fylte 30.

De fleste deltakerne har i dag en distansert relasjon til menigheten (eller menighetene) de har hatt tilknytning til. Det betyr at de ikke går på møter eller arrangementer, med mindre det er knyttet til en begivenhet i familie eller slekt. Ingen har i dag partner som er medlem i trossamfunnet deltakerne har bakgrunn fra. Når det gjelder relasjon til nærmeste familie – foreldre og søsken – der disse fremdeles er medlem i trossamfunnet, er det noe variasjon. Enkelte deltakere har i dag så godt som ingen kontakt med foreldre og søsken som er i menigheten. For disse er fraværet av kontakt blant annet knyttet til deres (formelle) status som ekskluderte, men det gjelder også andre. De øvrige har noe kontakt med foreldre og søsken, men de beskriver relasjonene som kompliserte. Hovedgrunnen som nevnes, er at familiemedlemmer har svært vanskelig for å akseptere at de har gått ut av menigheten. En annen viktig grunn er at det er vanskelig å forholde seg til hverandres forståelser av verden og av hva som er synd. Dette er temaer vi vil komme tilbake til i rapporten. Selv om deltakerne har gått ut av trossamfunnet de har vokst opp i, definerer noen seg fortsatt som troende (kristne). Andre gir uttrykk for at de ikke lenger tror på noen gud.

Om lag halvparten av deltakerne har søkt psykisk helsehjelp i tiden etter at de har gått ut av trossamfunnet. Noen har hatt behov for omfattende hjelp i forbindelse med selve bruddet. Andre beskriver at de har fått hjelp av psykolog til å forstå sin egen oppvekst og til å forstå hvordan de skal etablere et liv utenfor trossamfunnet. Ingen av deltakerne beskriver sin nåværende situasjon som preget av akutte psykiske utfordringer. Dette henger også sammen med hvordan vi rekrutterte. Vi ønsket primært ikke at informantene skulle stå midt oppe i en krise eller ikke ha bearbeidet erfaringene. Det er likevel stor variasjon i hvordan de beskriver at de har det i dag. Mens en del er vel etablert i nye

nettverk gjennom partner, studier og arbeid, er det andre som opplever at de har svært lite nettverk, og at det tar tid og er vanskelig å få nye venner og bekjentskaper utenfor trossamfunnet. Ensomhet er et tema i så godt som alle fortellingene, og en del beskriver seg som ensomme på intervjutidspunktet.

Flere beskriver at de er preget av å ha vært utsatt for mobbing i barndommen, på grunn av trossamfunnstilhørigheten eller på grunn av familieforhold (flere nevner det at de har vært fattige). Noen har også vært mobbet av andre barn i trossamfunnet. Noen få av deltakerne definerer seg som skeive. Disse har kommet ut som voksne. Seksuell orientering tematiseres lite i forbindelse med oppveksten.

En del sliter med opplevelser fra en dårlig fungerende oppvekstfamilie, og enkelte har med seg erfaringer som de beskriver som grov omsorgssvikt mens de var barn. De som har slike erfaringer, knytter dem først og fremst til kjennetegn ved foreldres psykiske uhelse eller andre aspekter ved familie-situasjonen. Noen få forteller at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep i familien. Dette er temaer vi ikke har vektlagt i rapporten, da tilfellene er få, og vårt søkelys er på oppveksten mer generelt.

Intervjuene

De aller fleste intervjuene ble gjennomført ansikt til ansikt i NOVAs lokaler eller hjemme hos deltakeren eller i lokaler de valgte. Noen få ble gjennomført på telefon/video.

Vi tok utgangspunkt i en semistrukturert intervjuguide, men med stor grad av tilpasning til den enkelte historie. Deltakerne ble informert om at barndom og oppvekst ville være hovedfokuset i intervjuet, men at vi også ville snakke om bruddprosessen i den grad de selv ønsket det. Vi kartla innledningsvis familieforhold, inkludert familiehistorie i trossamfunnet og deltakernes forhold til trossamfunnet i dag. Deretter har vi i intervjuene fokusert på å få fram konkrete beskrivelser av oppveksten slik de selv husket den, i kronologisk rekkefølge. Deltakerne har fortalt om foreldrene og hva som har vært viktig for dem i oppdragelsen, og om hvilket engasjement og roller de selv og foreldrene har hatt i menigheten i ulike faser. Erfaringer fra skolen – offentlig eller privat – og trossamfunnets status i lokalsamfunnet har vært et annet tema. Deltakerne har også fortalt om og forklart sentrale elementer i trosgrunnlag, ritualer og organisasjon.

Intervjuene varte fra 1 ½ til 3 timer, de aller fleste varte i overkant av 2 timer. Intervjuene ble tatt opp digitalt og sendt kryptert til en sikker forskningsserver for transkripsjon. Sitatene som er brukt i rapporten, er lett redigert der det har vært nødvendig for lesbarhet.

Å bygge på intervjuer med tidligere trossamfunnsmedlemmer

På intervjutidspunktet var alle deltakerne i studien enten ikke lenger medlem eller på vei ut av trossamfunnet. Det samme gjelder for en stor del av forskningslitteraturen på dette feltet, selv om det også finnes studier som bygger på data fra medlemmer. Begge deler innebærer både styrker og svakheter. Forskere inntar ulike posisjoner om hvilke kunnskapskilder som skal vurderes som mest «gyldige»: personer med et innenfra-perspektiv eller personer som ser sine erfaringer innenfor i et utenfra-perspektiv.

Dette kan knyttes til det vi beskriver som polariseringen i forskningsfeltet mellom de som beskyldes for å ta en såkalt antikultposisjon, og forskere som inntar det de ser som en mer undersøkende posisjon, men som igjen av enkelte blir omtalt som apologetikere. Som vi var inne på i presentasjonen av tidligere forskning, innebærer anklagene om å være «antikult» å ha koblinger til bevegelser som står for kritiske perspektiver på nye religiøse bevegelser. Anklagene om å være apologetisk handler på sin side om å være for forståelsesfull og aksepterende overfor trossamfunn, ofte med religionsfrihet som begrunnelse. Av forskere som er kritiske til å bygge studier på intervjuer med utbrytere, blir disse ofte definert som antikult (for en redegjørelse, se for eksempel Nilsson, 2024, s. 9; Palmer & Hardman, 1999). Forskere som bygger på data fra ulike perspektiver, framhever at kildene utfyller hverandre og peker på at begge perspektiver – innenfra og utenfra – innebærer både styrker og svakheter (Nilsson, 2023; Van Twist, 2015).

I vår vurdering er styrken ved å bygge på intervjuer med utbrytere at det fra denne posisjonen kan være lettere å ytre seg kritisk om problematiske forhold i trossamfunnet. Innenfra kan det være vanskelig av flere grunner, blant annet at medlemmer kan føle seg forpliktet til, eller bli pålagt, å forsvare trossamfunnet mot kritikk. Svakheter ved å bare basere seg på tidligere medlemmer er blant annet at det kan gi et skjevt bilde av trossamfunnene hvis de som intervjues, har hatt særlig negative erfaringer og man dermed ikke får tak i hva medlemmer kan oppleve som positivt i trossamfunnet. Styrken ved et innenfraperspektiv vil være at man kan få perspektiver fra de som har dette som sitt liv her og nå. En svakhet ved innenfraperspektivet kan være at det også her kan være skjevheter i rekrutteringen – særlig om den skjer via ledere i menigheten som har interesse av å «plukke ut» personer de ser på som særlig gode representanter og som de stoler på at vil – eller sterkt oppfordrer til å – gi et positivt bilde av trossamfunnet. Dette var vi også inne på i innledningen når det gjelder utfordringer rundt det å intervjue barn.

Vi deler synet på at det i mange tilfeller vil være det beste å bygge studier på både nåværende og tidligere trossamfunnsmedlemmer. Vi er imidlertid uenige i at personer som har forlatt et trossamfunn, nødvendigvis har en personlig eller politisk agenda mot dette trossamfunnet, og at de derfor ikke kan bidra til en riktig beskrivelse av sin oppvekst. Forskere som selv bygger på intervjuer med tidligere medlemmer, har funnet at de er nyanserte når de ser tilbake på

erfaringene sine. For eksempel skriver Skoglund et al. (2008) om intervjuene de gjorde med tidligere trossamfunnsmedlemmer:

> Deltakerne viste interesse, omsorg og hensyn til personer i de trossamfunn de hadde vært del av, og ønsket ikke å stigmatisere dem. De utmeldte hadde en negativ holdning til flere sider ved livet innenfor «isolerte trossamfunn», men de kunne også beskrive positive sider, og uttrykte stor omsorg og forståelse for personene som fremdeles var innenfor. Det var nettopp det sosiale fellesskapet og trosfellesskapet som holdt dem innenfor. (Skoglund et al., 2008, s. 125).

Noe vi mener preger våre deltakeres fortellinger, er at de har lagt ned et stort arbeid for å forstå den sosiale og ideologiske konteksten som har formet deres oppvekst. En styrke ved et datamateriale som vårt er nettopp at man kan dra nytte av dette arbeidet med å forstå trossamfunnet med et blikk som er både utenfra og innenfra. Til tross for at mange gir uttrykk for sorg over hvordan deler av barndommen har vært, vil vi karakterisere fortellingene som gjennomgående nyanserte, der både positive og vanskelige erfaringer får plass. Fortellingene inneholder mye kritikk, men det varierer hvor mye og hva og hvem som kritiseres. Deltakerne er i flere sammenhenger opptatt av å forsvare trossamfunnet – og særlig foreldrene – mot det de ser på som stereotype forestillinger og urettmessig fordømmelse fra majoritetssamfunnet. Vår vurdering er derfor at man som forsker skal unngå å omtale tidligere medlemmer som å representere et «antikult»-perspektiv. Vår vurdering er at man da risikerer å bli talerør for den dualistiske forståelsen av verden – verden innenfor og verden utenfor trossamfunnet som motsetninger – som trossamfunnene selv står for. Dette argumentet underbygger vi gjennom analysene i rapporten.

Analysemetode

Vi har gjennomført det vi vil omtale som en innholdsanalyse av tverrgående temaer i materialet. Som et første skritt skrev vi oppsummeringer av hvert enkelt intervju umiddelbart etter at det var avsluttet. For å få oversikt over og organisere materialet brukte vi tematisk koding i NVivo. Kodene – eller kategoriene – vi har brukt, var dels definert på forhånd, med utgangspunkt i prosjektets problemstillinger og inntrykk vi satt igjen med etter intervjuene. Dels utviklet vi nye hoved- og underkoder underveis i arbeidet med å kode materialet. Underveis i skriveprosessen har vi gått tilbake til materialet som er kodet under de ulike kategoriene, og utviklet analysen videre i en fram og tilbake-bevegelse mellom analyseteksten og materialet.

Utgangspunktet for analysen vi har gjort, og som presenteres i kapitlene, følger temaer som hverdagsliv i familien, menighetsliv og trosforestillinger. Vi har gjort et bevisst valg om å i svært liten grad presentere analyser av individuelle caser. Dette valget er til dels etisk begrunnet: Siden mange av trossamfunnene er

små, er det vanskelig å skrive fram enkelthistorier på en måte som gjør at de ikke kan bli gjenkjennelige av andre, både innenfor og utenfor trossamfunnet.

Med unntak av beskrivelsene av familieliv (første del av kapittel 5) og i noen få enkelttilfeller på grunn av anonymisering viser vi i framstillingen i rapporten gjennomgående til det spesifikke trossamfunnet beskrivelsen gjelder, eller sitatet viser til. Utover dette gjør vi ikke analyser av de enkelte trossamfunnene og hvordan disse fungerer. For vårt formål har det vært hensiktsmessig å rette analysen inn mot det som er felles, for å få fram barne- og oppvekstperspektivet, til tross for at vi anerkjenner at det er svært mange forskjeller mellom dem, både historisk, organisatorisk og teologisk. Valget om å identifisere trossamfunn, samtidig som det enkelte trossamfunnet ikke er tema for analysen, er gjort for å kunne underbygge det som har utviklet seg som et viktig funn i rapporten: at det er svært mange likhetstrekk mellom trossamfunnene som ramme for oppvekst og familieliv.

Personvern og forskningsetiske vurderinger

Prosjektet ble meldt til Sikt (Kunnskapssektorens tjenesteleverandør) som en studie der vi ville behandle sensitive persondata. Dette krevde særlig høy datasikkerhet i behandling og oppbevaring av rådata. I henhold til OsloMets personvernrutiner ble lydopptak og transkripsjoner av intervjuer oppbevart i en tjeneste for lagring av sensitive data (TSD). De ble så avidentifisert før innlasting i NVivo for koding og analyse. Alle deltakerne mottok skriftlig informasjon om formålet med studien, behandling av personopplysninger og deres rettigheter som forskningsdeltakere.

Tre forskningsetiske vurderinger har vært særlig viktige i arbeidet med dette prosjektet. Den første vurderingen gjelder datainnsamlingen og potensialet for det forskningsetiske retningslinjer kaller «skade og belastning» (artikkel 28).[28] Intervjuene berørte temaer som deltakerne kunne oppleve som utfordrende og vonde å snakke om. Vi understreket derfor – både skriftlig og muntlig – at de selv måtte bestemme hva de ville fortelle, og vi spurte også underveis. Flere av informantene kommenterte selv når de kom til noe som var sårt eller vanskelig, og noen gråt litt mens de snakket. Samtidig ga de uttrykk for at de var glade for at prosjektet ble gjennomført, og at de opplevde det som meningsfylt og givende å delta, slik man også finner i andre studier om sensitive temaer (Bredal et al., 2024).

Den andre vurderingen gjelder utformingen av rapporten og at framstillingen må yte den enkelte deltakers historie rettferdighet, samtidig som deltakerne – og nærstående personer – ikke skal kunne identifiseres. Dette handler dels om hensynet til personene som har deltatt, at de skal oppleve at de er representert i det vi skriver, dels om å få fram fellestrekkene og kompleksiteten som

28 Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi | Forskningsetikk

datamaterialet preges av. Vi har valgt å ikke knytte sitater til den enkelte deltaker ved å gi dem fiktive navn, slik det er vanlig i kvalitative studier, men i de fleste tilfeller omtaler vi dem med kjønn og, som begrunnet ovenfor, hvilket trossamfunn de er oppvokst i.

Den tredje vurderingen handler om hensynet til trossamfunnene. Forskningsetiske retningslinjer (art. 31) forplikter oss til å «beskytte svakstilte og sårbare gruppers integritet og interesser» og til å vise respekt for kulturforskjeller (art. 32), inkludert forskjeller knyttet til «religiøse grupper og minoriteter, enten de er svakstilte eller ikke». Trossamfunnene som våre deltakere er vokst opp i og forteller om, har i ulik grad en historie med diskriminering, og flere av dem har grunn til å oppleve seg stigmatisert i dagens samfunn (se kapittel 4). Samtidig peker retningslinjene på at overdreven beskyttelse av grupper kan være uheldig, blant annet fordi samfunnet ikke får relevant kunnskap om viktige problemstillinger. Som vi har gjort rede for, var oppdraget vårt blant annet å undersøke mulige begrensninger av rettigheter og rettighetsbrudd mot barn. Retningslinjene viser til at hensynet til allmenne menneskerettigheter og internasjonale juridiske forpliktelser må veie tungt. Det er også forskningsetisk problematisk å ikke presentere data som kan stille trossamfunnene i et dårlig lys. Vi har på den andre siden vektlagt å spørre etter og vise fram nyanser og kompleksitet, og som nevnt var deltakerne opptatt av det samme, herunder å avkrefte det de så som stigmatiserende stereotypier.

Kapittel 4 Familie- og menighetsliv

I dette kapittelet tar vi for oss familien, trossamfunnet og menigheten som en konkret ramme for informantenes oppvekst, slik de beskriver det. Vi skal først se på hva slags familier våre informanter er oppvokst i, for så å beskrive informantenes erfaringer fra menighets- og troslivet som familien var en del av. Hva slags aktiviteter bestod menighetslivet i, og hva slags plass hadde familien og barna i denne virksomheten? Vi analyserer deretter hva slags syn familie og menighet har hatt på skole og høyere utdanning.

Kapittelet handler i denne forstand om familien og menigheten som sosialiseringsarenaer – sosiale kontekster som barnet utvikler seg innenfor, og der normer, verdier og kunnskap overføres. Når det gjelder innholdet i sosialiseringen, hvilke trosforestillinger, verdier og normer som preget barnas oppvekst, er dette tema for seinere kapitler. Her handler det primært om hvordan familien, menigheten, hverdagsliv og aktiviteter var *organisert*.

Det er et bevisst mål å vise hvordan familie og menighet ikke er to separate arenaer, men i stor grad overlapper og er koblet til hverandre. Vi kan formulere det som at familie- og menighetsliv er innvevd i hverandre, og vi skal komme nærmere inn på hva dette kan bety, og hvilke konsekvenser det kan ha.

Så er det viktig å si at det varierer hvor tett den enkelte familie i vårt materiale var innvevd i menigheten og trossamfunnet. Slik variasjon kan handle om at noen familier var sentrale i trossamfunnets sosiale hierarki, mens andre var mer perifere. I noen familier var alle medlemmer fullt ut overbevist, mens i andre var enkeltmedlemmer eller familien mindre hengivne eller sågar kritiske. Noen bodde i gangavstand til menighetslokalet, mens andre måtte kjøre over lengre avstander. Geografisk nærhet kunne bety mer sosial omgang med andre menighetsmedlemmer i hverdagen og at familien hadde en stor, felles omgangskrets. Det å bo lenger unna kunne medføre at barna i større grad hadde kontakt med barn utenfor trossamfunnet, eller at familien hadde lite sosial omgang generelt.

Slik individuell variasjon ser vi på tvers av trossamfunn, samtidig som det også er forskjeller mellom dem. De spesifikke trekkene viser vi fram når vi redegjør for deltakernes beskrivelse av religiøse aktiviteter i sine menigheter. Den helhetlige analysen vil samtidig vise at det er noen mønstre og tendenser som går igjen, og at fellestrekkene er betydelige.

I dette kapittelet veksler vi mellom å oppgi trossamfunnet deltakeren har bakgrunn fra, og ikke. I delen om religiøse aktiviteter og barnets rolle i menigheten beskriver vi dette for det enkelte trossamfunn – slik våre deltakere hadde erfart det.

Deltakernes oppvekstfamilier

De aller fleste informantene er oppvokst i kjernefamilier med mor, far og søsken. Noen få hadde foreldre som ble skilt. Flere hadde flere søsken enn det som var vanlig på den tiden, noe de gjerne knyttet til trossamfunnets normer om å ha mange barn eller forbud mot prevensjon.

Et annet fellestrekk gjelder den sosioøkonomiske situasjonen til familien. Foreldrene har gjennomgående ikke høyere utdanning, og flere fedre hadde praktiske yrker som ikke krever formell utdanning (som for eksempel renhold), eller håndverksyrker med fagbrev. De yrkesaktive mødrene hadde gjerne deltidsjobber i ufaglærte yrker. Flere av familiene var preget av begrensede økonomiske ressurser eller dårlig råd. Dette henger sammen med at kun far var i arbeid, eller at begge foreldrene var i lavtlønnsjobber, men kunne også skyldes at foreldrene ga betydelige økonomiske bidrag til menigheten, ofte omtalt som tiende etter det gammeltestamentlige begrepet for skatt til kirken.

De fleste har også hatt begrenset tilgang på medier i oppveksten. Mange har ikke hatt TV, og hvis de har hatt det, har det vært strenge regler for hva de har hatt lov til å se mens de har vært barn. Svært mange nevner eksempler på at bøker eller filmer for barn har vært forbudt fordi de har vært definert som å handle om magi, som kommer fra Djevelen. Bøkene og filmene om Harry Potter var et hyppig eksempel. Aviser eller blader har hovedsakelig vært utgitt av trossamfunnet eller kristne organisasjoner. Ettersom de har blitt eldre, og også ettersom smarttelefoner har gjort det vanskeligere å sette fysiske begrensninger på medietilgang, har det i stor grad vært opp til den enkelte å holde seg borte fra innhold som var definert som skadelig eller syndig. Vi kommer inn på dette med indrestyring i kapittel 6 og 8.

Familiestruktur og kjønnsroller

Familien som enhet har en helt sentral rolle i alle trossamfunnene, og et godt og nært familiefellesskap er et ideal. Tilsvarende er det forventet at unge voksne skal inngå et heterofilt ekteskap, og skilsmisse er enten forbudt eller sett ned på i trossamfunnene som våre deltakere tilhører. Videre foreskrives det en patriarkalsk familiestruktur med et tydelig kjønns- og generasjonshierarki. Far er den som skal forsørge familien gjennom lønnsarbeid, mens mor har ansvar for hjemmesfæren, husarbeid og barna. Foreldrerollene er altså komplementære, men også rangordnet. Mannen er familiens overhode og har det overordnede ansvaret for at familien lever et kristent liv. Barna er underordnet sine foreldre og skal adlyde og respektere dem.

Deltakernes beskrivelser av egne familier var langt på vei i tråd med disse idealene, med tradisjonelle kjønnsroller, der far var overhode og forsørger, mens mor hadde hovedansvar for hjemmet og barna. En kvinne med læstadiansk bakgrunn forklarte at dette var sentrale prinsipper både i menigheten og familien:

> Det var sånn det var. Det jeg følte jeg lærte under møtene, var jo at menn er viktigere enn damer. Og damene har sin plass hjemme, mens mennene skal behandles best, da. Det er en sånn oppfattelse jeg har hatt, og det er det jeg har erfart på hjemmebane også.
>
> «Faren er sjefen i familien, og moren har ansvar for å være på kjøkkenet og være hjemme med barna. Den dynamikken er veldig sterk», fortalte en deltaker med bakgrunn fra Menigheten Samfundet, mens en deltaker fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige sa det slik:
>
> Altså i forhold til den patriarkalske stilen, er jo at min far var «brødvinner». Og også den som hadde verv i trossamfunnet. For det er jo veldig mannsdominert. Og mamma var jo da den som håndterte familien på hjemmebane. Hun jobbet ikke, bare litt sporadisk vikar noen ganger og sånn. Men har egentlig aldri stått i fast jobb noen særlig periode av livet sitt, da. Hun hadde mer enn nok med oss små barn.

Flere av informantene våre fortalte om fedre som var mye borte på grunn av jobb og verv i menigheten, men også mødrene kunne ha verv og funksjoner i menighetsarbeidet, bare ikke som ledere. Moren var uansett den som oppdro dem og ga omsorg i det daglige. Samtidig kunne faren representere den øverste makten ved at moren tilkalte ham dersom noen hadde gjort noe galt. Kvinnen sitert over forklarte at faren hennes ikke var skummel som person, men «egentlig en veldig stille og rolig mann». Likevel var det ingen tvil om at han i kraft av sin posisjon som familiens overhode var sjefen og «den med makt».

> Og mor var veldig klar på at hvis dere er ulydige, så går jeg og sier det til far. Og så var far på en måte siste leddet i den, ikke sant? Hvis mor sier det til far, da har du gjort noe galt, ikke sant?

Denne kvinnen var opptatt av hvordan farsrollen omfattet betydelig ansvar, et ansvar som også gjaldt familiens trosliv og tilhørighet i menigheten:

> Han har siste ordet. Han skal ta avgjørelser. Og hun [moren] kan selvfølgelig komme med forslag og sånn. Men det er han som skal ta alle valg, det er han som står til ansvar for alle valg. […] Så det er egentlig han som … han skal jobbe, han skal forsørge, han skal passe på at familien går i kirka. Han skal passe på at barna får en kristen opplæring, at de mener de riktige tingene, at de følger med i kirka. Så det er mye ansvar på mannen.

Forholdet mellom foreldre og barn var altså rangordnet, enkelt sagt ved at foreldrene bestemte og barna skulle adlyde. Hva lydighet innebærer, og hvordan den sikres, altså hvordan barna ble oppdratt, er noe vi kommer tilbake til i neste kapittel. Her begrenser vi oss til hvordan informantene beskrev relasjonen til foreldrene mer generelt. En av de andre deltakerne beskrev farens milde, men sterke autoritet slik:

> Og så har han alltid vært en veldig karismatisk, sjarmerende fyr. Som er veldig god på retorikk, på metaforer. Det var alltid sånn som folk likte å høre på. Så han er en sjarmerende mann og er fortsatt det. Veldig flink med ord. Og veldig smilende, en fantastisk farfar for våre barn, masse fantastiske egenskaper. Men han har også vært veldig overbevist i sin tro, da. Så han har aldri vært krass og hard med meg, eller en sånn streng tyrann. Men han har vært veldig bestemt på en … i hvert fall fra hans side, på en kjærlig måte.

Også en av de kvinnelige deltakerne trakk fram at det var forskjell på «strenghet» hos foreldre, når det gjaldt om barna fikk kjærlighet. Det hadde hun sett hos andre, mens hun i egen familie savnet det hun kalte «varme»:

> Det var nok ... Det var strengt hos veldig mange. Selvfølgelig var grader av det også, hva folk fikk lov til og ikke, og hvordan de snek seg ut og så videre. Men ... Jeg opplevde de jeg har snakket med, da ... De har jo opplevd kjærlighet fra sine foreldre, noe som jeg har manglet. Og det er jo forskjellen. At selv om det har vært strengt, så har det vært varmt hjemme. Hos andre. Så det tror jeg er forskjellen.

Noen beskrev faren som streng, mens mor var den varme og forståelsesfulle. Andre opplevde at faren var den mest liberale og nære av foreldrene. De forklarte variasjonen med den enkelte forelderens personlighetstype eller psykisk og fysisk helsesituasjon, men også med hva slags forhold de hadde til trossamfunnet og trosforestillingene der. Dette kommer vi inn på i neste avsnitt.

Familiens tilknytning til og posisjon i menigheten

Alle deltakerne i vårt utvalg har minst én forelder som er født inn i trossamfunnet. For de fleste gjelder dette begge foreldrene. Andre har en forelder som har «giftet seg inn», og i enkelte tilfeller har disse foreldrene blitt skilt. Vi skal beskrive variasjonen i tilknytning med noen eksempler.

Noen har foreldre med slekt som har tilhørt trossamfunnet i flere generasjoner, mens andre har en kortere historie. For eksempel fortalte en mann som var oppvokst i Brunstad, at hans besteforeldre på begge sider tilhørte trossamfunnets første generasjon. En kvinne med læstadiansk bakgrunn fortalte at begge foreldrenes slekt tilhører trossamfunnet, tilbake til oldeforeldergenerasjonen. Noen har foreldre som har vært ute av trossamfunnet en stund, for så å komme tilbake. En av deltakerne med bakgrunn fra Jehovas vitner beskrev en slik veksling, der hun i en periode levde sammen med den ene forelderen utenfor, for så å komme tilbake til trossamfunnet da hun flyttet til den andre forelderen. Det var uvant å være tilbake i trossamfunnet som kontekst for oppveksten, fortalte hun. En kvinne med læstadiansk bakgrunn hadde en far som ikke var religiøs på noen måte. Moren hennes var oppvokst innenfor trossamfunnet, men gikk ut da hun var ung. Da hun seinere fant tilbake til troen og til trossamfunnet, skapte det problemer i samlivet med den ikke-troende ektemannen, og de ble skilt. Denne kvinnen bodde fast hos moren og besøkte faren og hans

nye kone i helger og ferier. De to hjemmene var ganske forskjellige. Moren var strengere, men var tett på og viste mye omsorg, mens det var ganske «grenseløst» hos faren.

Mens denne kvinnen fortalte om to veldig ulike hjem hos de skilte foreldrene, der en var troende og den andre ikke, beskrev andre foreldre som hadde ulikt forhold til troen, selv om begge var medlem. En mann fra Jehovas vitner fortalte at hele familien på mors side er med i trossamfunnet, mens faren var giftet inn. Han mente at faren egentlig ikke trodde, men at han holdt det for seg selv. Faren gikk på møter og deltok tilsynelatende på like fot med de andre i menigheten, mens han skjulte sin manglende tro, slik vår deltaker oppfattet det. Han beskrev da også sin oppvekst som fullt og helt preget av menigheten:

> Jeg er bare født inn i det. Og da blir du jo dratt med på møter og sånne opplegg helt fra du er født. Så du tenker jo ikke noe over at du er med i noe, før du begynner på skolen og ting blir litt annerledes, med regler og sånne ting.

Når det gjelder hva slags posisjon eller status familien hadde i trossamfunnet da informantene vokste opp, varierer det fra de som var barn av ledere, til de som tilhørte mer vanlige og kanskje litt perifere familier.

Særlig i de minste menighetene går oppgavene på rundgang, men lederververvene er forbeholdt noen som har kvalifisert seg spesielt. Med unntak av deltakerne fra de pinsekarismatiske menighetene fortalte alle deltakerne om mannlige ledere. Enkelte av deltakerne var oppvokst med foreldre som var særlig sentralt plassert i trossamfunnet, enten det var som åndelige eller administrative ledere eller begge deler. For disse har aktivitetsnivået vært særlig høyt. En av de mannlige deltakerne forklarte at de fleste voksne hadde oppgaver innad i menigheten han tilhørte, men faren hans hadde en særlig sentral rolle:

> Pappa har alltid vært mye involvert og hatt, ja, en sånn administrativ rolle, da, mens mamma har hatt mye med barn å gjøre. […] Og spesielt disse litt høyere, mer krevende rollene kan ta ganske mye tid, spesielt søndager. Så da kunne det være sånn at man satt igjen etter kirken og ventet på at pappa skulle bli ferdig, så det var kanskje fire–fem timer i kirken, da, i tillegg til at han hadde møter på ukedager.

Andre har bakgrunn fra familier i en mellomposisjon. En av de kvinnelige deltakerne hadde både far og morfar i menighetsverv, men ikke som ledere. Hun beskrev familiens posisjon slik: «Vi er ikke de beste, og vi er ikke de verste. Vi har litt status.» En annen kvinne fortalte at hennes familie ikke var så populære, siden foreldrene hadde ytret seg litt kritisk til menighetens lære. De hadde interessert seg for andre kristne menigheter og religiøse skrifter, og det ble snakket negativt om dem, både i ledelsen og blant vanlige medlemmer. Selv fikk hun problemer i jevnaldergruppa fordi foreldrene til de andre barna mente at

hun kunne ha dårlig innflytelse på dem, noe hun først hadde fått vite om seinere i livet:

> De [foreldrene hennes] var jo … ikke uglesett akkurat, men de var skumle. Mine foreldre var skumle, så ryktene gikk blant de andre foreldreparene … sånn «ikke la ungene deres få leke med (Navn)» eller «ikke la dem bli med hjem til (Navn), fordi at den familien er farlig». Så jeg ble utestengt på den måten at foreldre hindret sine barn i å leke med meg når jeg spurte om de hadde lyst til å bli med hjem etter skolen. Og, ja, sånne ting, da, som jeg ikke visste om før min mor fortalte meg det, da jeg nesten var voksen.

I deltakernes fortellinger blir det tydelig hvor sentrale de religiøse arenaene er som sosiale arenaer. Plasseringen i rommet reflekterer hierarkiet. Det var synlig for alle, hvem som var med på gudstjenester og andre møter, hvilke barn som manglet, hvordan man gikk kledd, og hvordan man oppførte seg. Det har dermed vært en arena for sosial kontroll, både direkte og indirekte, formell og uformell. Formell og direkte kontroll kan være når ledelsen informerer menigheten fra talerstolen om at en person er ekskludert eller på andre måter sanksjonert. Mer indirekte er det når det formanes mer generelt, men der mange vet hvem det handler om. Et annet indirekte, men svært tydelig eksempel er når en person er blitt utelukket fra å ta nattverd i en periode, som følge av regelbrudd, noe vi kommer tilbake til i kapittel 7. Barn kunne bli tilsnakket av voksne i menigheten, for eksempel hvis de var usømmelig kledd. Foreldre kunne få kommentarer eller bli snakket om hvis noen av barna uteble fra gudstjeneste, eller hvis barna ikke oppførte seg.

Religiøse aktiviteter og barnets rolle i menigheten

For å få mest mulig konkret kunnskap om hva menighetslivet bestod i for dem, ba vi alle beskrive hvordan en typisk uke så ut. På denne måten kom det blant annet fram at det var forskjeller på barnas plass i menighetenes aktiviteter. Dette varierte mellom trossamfunn, men også mellom menigheter i samme trossamfunn og over tid.

I det følgende redegjør vi for hvordan deltakerne beskrev religiøse aktiviteter i sin oppvekst. Vi er blant annet interessert i hvorvidt og hvordan barn ble behandlet som en egen målgruppe, og om forkynnelsen og opplæringen var tilpasset barn. Vi har ikke undersøkt systematisk om trossamfunnene hadde skriftlig materiale beregnet for barn, og hvordan dette i så fall så ut, men nevner noen eksempler der vi har informasjon.

Vi beskriver både aktiviteter med direkte religiøst innhold og mer ordinære fritidsaktiviteter i regi av menigheten. Aktivitetene med religiøst innhold er ofte koblet til utvikling av barnet som religiøst individ, enten det er dåp eller konfirmasjon. Vi har ikke systematisk innhentet informasjon om selve dåps- og konfirmasjonsritualet, og deltakerne tok dette opp selv i ulik grad.

Før vi redegjør for deltakernes beskrivelse av aktiviteter de har vært med på i det enkelte trossamfunn, vi vi si noe generelt. Felles aktiviteter for familien omfatter religiøs praksis både i hjemmet og i menighetens lokaler. Det kan være alt fra å be bordbønn eller kveldsbønn sammen til egne studiekvelder for familien, eventuelt sammen med andre man kjenner. Et annet eksempel er når man leser for barna om kvelden før de skal legge seg, da er det gjerne fortellinger fra Bibelen og barnelitteratur fra trossamfunnet. Det kan også være leirer og fester der hele familien deltar. En kvinne fortalte at det var sommercamp for familiene, julefest og vårfest i tillegg til ungdomscamp i hennes trossamfunn. Det var også samlinger gjennom året der flere lokale menigheter treftes, og for de som tilhørte et trossamfunn med forgreininger til andre land, var det internasjonale treff både i Norden og andre land. For ungdom var det sommerleirer på regional, nasjonal eller internasjonal basis. Dette og andre ungdomsaktiviteter vil gjerne fungere som arenaer for å treffe en mulig partner innenfor trossamfunnet.

Vi understreker at det vi bygger på, er deltakernes beskrivelser av sine egne erfaringer med og opplevelser av disse aktivitetene. Ettersom antallet deltakere fra hvert trossamfunn varierer, fanger våre beskrivelser i ulik grad opp variasjon og bredde i hvordan aktivitetene i trossamfunnet er lagt opp. Vi har valgt å ikke forklare teologiske begrunnelser for de ulike aktivitetene for det enkelte trossamfunn og viser i stedet til vedlegget, der vi også henviser til utfyllende litteratur. Rekkefølgen i framstillingen er slik at vi presenterer trossamfunnene der vi har flest deltakere, først, de vi har færrest deltakere fra, til slutt.

Jehovas vitner

Deltakerne som var oppvokst i Jehovas vitner, fortalte om religiøse møter stort sett tre dager i uka i oppveksten, for eksempel tirsdag, torsdag og søndag. Deltakerne beskrev det som mye. En kvinne fortalte at i hennes familie var det strengt når det gjaldt å delta. De måtte gå på møter med mindre de var skikkelig syke, mens ektemannens familie var noe mer fleksible: «Og det er ganske mye. I tillegg til fulltidsjobb, og barn går i skole. Det tar veldig mye tid.»

Barna var også forventet å være med «på feltet», det vil si å misjonere ved å ringe på dører, noe vi kommer nærmere tilbake til seinere i kapittelet. Hver lørdag gikk hun «på feltet» i to–tre timer, fortalte en av kvinnene. Etterpå kunne de unge noen ganger gå på kino eller spise pizza ute. Andre ganger dro de hjem til noen, laget mat og leste fra Bibelen eller noe annet fra Jehovas vitners litteratur. Slike treff var både noe de fant på selv, og noe som de voksne oppfordret til. Hun likte disse samlingene: «Det var jo folk på min alder, og vi kunne ha det litt hyggelig. Kanskje ikke bare snakke om menigheten, men snakke om andre ting også, høre på musikk, gjøre hyggelige ting.»

Jehovas vitner har egen litteratur for barn og unge som våre deltakere var oppvokst med. Denne har fra flere hold blitt beskrevet som til dels skremmende, blant annet når det gjelder illustrasjoner av helvete. Samme deltaker fortalte at

hun leste mye i trossamfunnets egne bøker for barn og unge da hun vokste opp, og husker det som at hun syntes det stod mye bra i dem:

> Ikke i Bibelen, men det var andre bøker som de hadde lagd. Det handla om veldig mye forskjellig. Det kunne stå om seksualitet, og … alt mulig i de bøkene, hva som var lurt å gjøre, hva som ikke var lurt, og det stod jo veldig mye bra i bøkene. Så de husker jeg.

Det var ikke egne møter eller grupper for barn og unge, men en av disse deltakerne nevnte at fellesmøtene noen ganger tok opp «ungdomsspørsmål». Det kunne være ubehagelig, mintes hun: «Da sitter man der som ungdom, og så sitter det voksne der som snakker om at onani ikke er bra, liksom.» En annen kvinne hadde reflektert rundt fraværet av egne barneaktiviteter og mente at det gjenspeilet trossamfunnets syn på barn: «Det er en ting jeg har tenkt på litt i det siste. De behandler ikke barn som barn. Barn er bare små voksne.»

Det var forventet at man også hadde familiestudier, fortalte en mann. Ettersom faren ikke var så regeltro, så hadde hans familie ikke hatt det. Han visste likevel godt hvordan det var meningen at det skulle gjennomføres:

> Men egentlig, alle andre familier som er troende, og ordentlig troende, de har ... at mannen styrer et slags møte hjemme. Da leser man i Bibelen hver dag og har sånne egne møter, eller studier, da, for å liksom holde folk sammen. Sånne ting blir anbefalt på møter, at familiestudier, det må man ha.

Hos Jehovas vitner kan man bli udøpt forkynner som et skritt på veien til å bli døpt. En av kvinnene fortalte om hvordan det var å bli udøpt forkynner. Man måtte være aktiv, studere Bibelen, gå på møter og på feltet, i det hele tatt vise at man tok troen og menighetslivet seriøst. Den gangen måtte man notere hva man gjorde, som hvor mange bibelstudier man hadde vært med på, hvor mange timer man hadde gått på feltet, og hvor mange brosjyrer man hadde levert ut.[29] Så hadde hun et møte med to ledere – eldste – som skulle finne ut om hun var seriøs nok. Møtet fant sted hjemme hos henne, uten at foreldrene var til stede. Hun husker at hun var nervøs:

> Det er jo ikke det at du må ha all kunnskapen, men du må ha riktig innstilling, ikke sant. Så det husker jeg var litt sånn skremmende. Det var jo hjemme hos oss, men mamma og pappa var ikke på det møtet. Det var liksom to eldste og meg, jeg var 14–15 år. Og da må du vise at du har et sånt ønske, da, om å tjene Jehova, og at du har lyst til å gjøre dette og sånn, og så får du bli det.

De to eldste hadde ment at hun var kvalifisert til å bli udøpt forkynner. Neste trinn var å la seg døpe, noe som krevde at hun først gikk gjennom et nytt bibelstudium, og at hun viste framgang og seriøsitet. Denne kvinnen ble døpt rett før hun begynte på videregående, altså i 15-årsalderen.

---

29 Ifølge våre intervjuer er dette dokumentasjonskravet noe man har gått bort fra.

Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige

Deltakerne i materialet med bakgrunn fra dette trossamfunnet beskriver nokså mye alderstilpassede aktiviteter i menighetene. Den viktigste dagen i uka er søndag. Deltakerne forklarte at søndagene var delt i to deler, en som var tilpasset de ulike kjønns- og aldersgruppene, og en som var felles – nattverdsmøtet. I den aldersinndelte delen gikk barna til barnestua «for å lære om Jesus og troen på en veldig barnevennlig måte og mer gjennom lek»). Dette kalles *Primær* og varer til man er tolv år. Før de ble inndelt i aldersbestemte grupper, var det samlingsstund for alle barna:

> Der lærer man om prinsipper fra enten Mormons bok eller Bibelen, sånne historier, og da har de barnebøker, egne læringshefter og alt sånt, alt er lagt på et barns nivå. Men de begynner veldig tidlig med disse tingene man skal gjøre og ikke gjøre.

Fra tolv års alder begynte deltakerne på *Seminar* og møttes ukentlig i kjønnsdelte grupper som kalles *Unge kvinner* og *Unge menn*. Seminar var skriftstudier som både foregikk daglig gjennom uka og på en fast kveld i uka. Det ble organisert litt ulikt avhengig av hvor langt unna kirken man bodde, blant annet. Noen hadde de daglige studiene hjemme, mens andre dro til kirken hver ukedag før skolen. En av våre deltakere hadde slike morgenseminar i kirken da han gikk på ungdomsskolen og videgående skole. En frivillig voksen hentet ham og søsknene grytidlig på morgenen og kjørte dem til kirken der de møtte omtrent ti andre ungdommer. I kirken hadde de så undervisning med en seminarleder før de ble kjørt til skolen. Han husket at han syntes det var slitsomt å stå opp tidlig, og at han ofte var trøtt på skolen.

Seminar på onsdagene var først en time felles for gutter og jenter og så *Unge kvinner* eller *Unge menn* i halvannen time: «Og Unge menn i seg selv, det var ikke så galt, noen ganger var det sport, noen ganger var det tjenesteprosjekt», fortalte en av deltakerne. Tjenesteprosjekt handlet om å hjelpe folk, for eksempel å klippe gresset eller rydde hagen for en nabo som slet med helsa, eller en trosfelle. Det var fast tradisjon at menigheten gikk med bøsser under TV-aksjonen. Da hadde de gjerne felles middag i kirken først.

Deltakerne beskrev disse ungdomsgruppene som en form for selvutvikling, i både religiøs, åndelig, fysisk og kognitiv forstand, en beskrev det som «litt speiderinspirert». De skulle gjennom et program som var felles for alle menigheter internasjonalt, basert på et hefte med ulike mål for de ulike aldersgruppene (12–14 år, 14–16 år og 16–18 år). Et mål for fysiske prestasjoner kunne være å løpe en viss distanse på en bestemt minimumstid, mens et annet mål var å gjøre noen en tjeneste, innen familien eller i nærområdet. Oppgavene kunne handle om å lære seg noe eller om å utvikle seg åndelig, for eksempel å studere et utdrag av Mormons bok, forklarte de. Kravene økte for hvert alderstrinn, og det hele var en forberedelse til misjon:

> Og hovedmålet var jo at det skulle forberede deg for å kunne dra på misjon. Og det var også et gjennomgående tema. Fra man er liten, spesielt som gutt, da, så er det forventet at du skal dra på misjon. Det er det ultimate målet.

Undervisningen la også vekt på å hjelpe ungdommene til å leve etter kirkens regler i et samfunn der disse skiller seg fra andre ungdommers liv, forklarte en av de mannlige deltakerne: «Ikke gå på fester, fordi da kan du bli fristet til å gjøre dumme ting, liksom, sånn type greier. Hold deg med venner fra kirken. Finn på aktiviteter med dem, fordi dere har samme verdier.» Fra *Unge kvinner* husket en kvinnelig deltaker at de blant annet hadde snakket om hvordan man skulle forholde seg til venner på skolen som ikke var mormonere, hvis de ville ha deg med på noe som ikke var akseptert innen din tro: «Og så er det en diskusjon rundt det, da. Og så er det en leder der, en voksen, så da er det veldig sånn lærersetting.» Ellers lærte de blant annet om kvinnerollen innenfor trossamfunnet, fortalte denne deltakeren: «Og da fikk jeg jo min ukentlige dose av sånn 'Du skal bli mor og få barn' og sånne ting, det fikk jeg jo innprentet fra jeg var 12 til jeg var 18 år.» En tradisjonell kvinnerolle var også tema i Hjelpeforeningen, som var for kvinner over 18 år. Ifølge en deltaker var møtene i denne foreningen et sted hvor man «får lære mer om hva deres jobb som kvinne er, hva de kan gjøre for å hjelpe familien sin, hjelpe mennene og barna sine, hjelpe hverandre på en måte.»

Når det gjaldt fellesaktiviteter for hele familien, var dette først og fremst nattverdsmøtet, en slags gudstjeneste, der det var sang, vitnesbyrd og taler. I likhet med deltakere fra andre trossamfunn husket disse deltakerne dette som kjedelig, som i dette utsagnet, fulgt av en latter: «Og det var jo ulidelig som barn.» Mandagene var dedikert til «familiens hjemmeaften», der man skulle «komme sammen som familie og ha et åndelig budskap, som vi kaller det. En eller annen form for leksjon, noen som sier et eller annet angående vår tro.» Det var dessuten oppmuntret til at familien ba sammen hver dag og helst hadde daglige skriftstudier. I tillegg var det lagt opp til at de voksne skulle gå på besøk til hverandre, som ledd i å bygge fellesskap og ta vare på hverandre. De voksne ble satt sammen i par, to menn sammen og to kvinner, som så skulle besøke en annen familie sammen, minst en gang i måneden. En kvinne med bakgrunn fra trossamfunnet opplevde det som stressende både å få besøk og gå på besøk, da hun ble voksen nok til det. I det hele tatt var det overveldende med alle aktivitetene og forpliktelsene, framhevet hun.

For Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige er 12 år et vesentlig aldersskille. Da kan man begynne å gå i tempelet, så sant man har vært gjennom sitt første *verdighetsintervju*. Dette er en samtale der religiøse ledere stiller en rekke spørsmål som skal avdekke om barnet har oppført seg i tråd med trossamfunnets normer, eller om hen har brutt regler i en slik grad at hen ikke er verdig. Innholdet er bredt, men *kyskhetsloven* – om forbud mot utenomekteskapelig sex, seksuelle lyster, homoseksualitet m.m. – står sentralt, ifølge våre deltakere (se også kapittel 5). En av de mannlige deltakerne forklarte det slik:

> Da må man ha et verdighetsintervju, og da svarer man om kyskhetsloven, tiende, lyving, tror du på Gud, mange sånne spørsmål, og så fra man er tolv, kan man få «tempelanbefaling».

Tempelanbefaling er et krav for at man skal kunne besøke kirkens tempel.[30] Denne mannen husket ikke noe særlig fra sitt første verdighetsintervju, bare at «det var veldig ukomfortabelt», og at han tenkte at «hvis man ikke svarer 100% rett på alt, så får man ikke dra til tempelet». Hvis han ikke fikk verdighetsintervjuet godkjent, ville han ikke få være med på tempelturene til Sverige, der ungdomsgrupper fra hele landet reiste sammen. Han ville ikke bare gå glipp av reisen, det ville være synlig for andre at han ikke hadde vist seg verdig: «Det er liksom et stempel på at du er ikke god nok.»

Det neste aldersbestemte trinnet i Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige er å reise på misjon etter videregående. Før kunne gutter reise når de var 19, og jenter når de var 21. Nå er alderskravet henholdsvis 18 og 19. For gutter er det forventet, mens det ikke oppfattes som obligatorisk for jenter, forklarte våre deltakere.

Brunstad Christian Church

Deltakerne med bakgrunn fra BCC beskrev omfattende aktiviteter for barn og unge i menighetens regi. En deltaker beskrev uka for ham som ungdom slik: Mandag var det aktivitetsklubb, tirsdag var det ingenting, onsdag var det ungdomsmøte, torsdag var det ingenting, og fredag var det ungdomsmøte. Lørdag var ledig, og så var det søndag og søndagsmøte. Søndager var inndelt i menighetsmøte som var felles for voksne og barn, og søndagsskole som var for barna, forklarte en annen: «Så det var jo en god del sånn faste treffpunkter. Ja, fire ganger i uka i hvert fall, hvor det var et eller annet som skjedde.»

En annen mannlig deltaker forklarte at da han vokste opp, var det Gutteklubben og Jenteklubben for barn på barnetrinnet. Etter hvert endret det navn til Aktivitetsklubben, forkortet til AK. Han forklarte hvordan aktiviteter i AK kunne se ut:

> Så på mandag så henger jeg med andre gutter på min alder fra menigheten. Da blir jeg altså kjent med dem. Og så har vi AK-ledere som har ansvar for oss og finner på noe aktivitet med oss. Det er ungdommer, 18 pluss. Det er en ukentlig greie. Enten leker vi i skogen, tenner bål, drar på bowling. Vi har et budsjett og lager en halvårsplan. Så har vi noe gøy å gjøre. Og når man kommer litt mer opp i årene, så finner vi kanskje på litt mer. Du leker ikke i skogen, men gjør litt andre kule ting. Så det er jo egentlig det som er greia, å bevare barna i menigheten, ikke sant. Og liksom bygge opp et bra samfunn.

Andre deltakere nevnte innebandy, matlaging, bowling og svømmehall som noe de hadde vært med på. Da de ble litt eldre, sånn rundt 7. klasse, var det fotball

30 Det nærmeste tempelet ligger i Stockholm.

som var det store, fortalte en av mennene. De hadde ikke bare egne lag, men også en egen fotballiga innen Brunstad Christian Church, der en by spilte mot en annen by. De spilte ikke mot lag utenfor trossamfunnet. Deltakerne var enige om at bredden i aktiviteter har økt betydelig siden de var barn. Som en av dem sa: «Nå er det også ishockey, fotball, gaming-ish. Det var jo ikke så kult når jeg vokste opp.»

Deltakerne var enige om at aktivitetene var tilpasset barna og de ulike aldersgruppene. For de yngste var det «veldig mye lek og moro» iblandet forkynnelse beregnet på barn:

> Ja, som barn, typ frem til du er liksom ni–ti, så … kan sammenligne litt med å spille fotball, liksom. At det er en gjeng med mennesker som man henger veldig ofte med og gjør ulike aktiviteter som man synes er hyggelig. Med liksom ... religiøst bakteppe, da, men overfor barn, i hvert fall da jeg var liten ... Det er jo stor forskjell på evangeliet som predikes for barn og voksne.

Når man ble ungdom, gikk man over i det som heter BUK, Brunstad ungdomsskole. Dette er for ungdom mellom 13 og 18 år, og det er drevet av egne ledere på samme måte som Aktivitetsklubben. Deltakerne fortalte at det her var mye forskjellig å gjøre, som sport, klatring og hobbyaktiviteter. Når man ble 18, kunne man bli AK-leder eller BUK-leder. Ungdomsmøtene var for alle unge fra 13 år. Det var gjerne halvannen time på en kveld, ofte fredag kveld. «Fordi da har man et alternativ til å gå ut og feste. Det er min teori om hvorfor det blir lagt til fredager», forklarte en av deltakerne.

På ungdomsmøtene var troen og forkynnelsen mer til stede. En av deltakerne beskrev det slik, i vår gjengivelse av hans ord: En ungdomsleder starter møtet med en tale basert på vedkommende sin åndelige innsikt og åpenbaringer i foregående uke, ofte med et tema som man snakker en del rundt, for eksempel sjalusi, pengekjærhet eller seksualitet. Vi kommer nærmere inn på hvordan seksualitet ble snakket om, i kapittel 7. Siste halvdel av møtet var det *fritt gulv* der det var oppfordret til vitnesbyrd. Innimellom sang man fra sangboken til menigheten. Om fritt gulv forklarte deltakeren vår:

> Da var det sterk oppfordring til at de som følte at de fikk noe ut av dette, ønsket å uttrykke seg enige … at ja, dette vil jeg også være med på … at de kunne gå fram og si noen ord, og da var det liksom alt fra en setning til et lite innlegg på fem minutter avhengig av hvem man var.

Det var særlig de som tilhørte «familiene på første benk», som gikk fram og sa noe, forklarte denne deltakeren. I denne delen av møtet kunne det bli sterke følelser. Møter med sterke følelser og mye tårer ble betegnet som de beste møtene, ifølge denne deltakeren.

Menigheten Samfundet

Dette trossamfunnet har egne skoler, noe som gjør at skoleuka er en del av aktiviteten i menigheten. Det var derfor ifølge en av deltakerne fra dette trossamfunnet ikke egne religiøse møter, grupper eller aktiviteter for barn i hennes menighet. Trossamfunnets egen skole ivaretok dette behovet – kristendomsundervisningen de fikk der, var som på søndagsskole, forklarte hun. Ellers deltok barna i gudstjeneste sammen med foreldrene sine:

> Vi hadde jo kristendom på skolen, eller Samfundets lære og Bibelen som et eget fag. Og det førte jo til at det var ikke noe spesielt tilrettelagt for oss, så vi måtte sitte på gudstjeneste sammen med de voksne. Akkurat det samme fra vi var fire–fem år, lære oss å sitte pent og pynte oss når vi skulle i kirka, med hatt og skjørt på lik linje som de voksne. Så du var veldig … Det var nok satt ganske strenge forventninger til hva barn skulle klare. Ingen som var sånn «Nei, det er ikke noe vits å ta barna med, de har ikke konsentrasjon til det». Nei, du har ansvar for å ta med familien i kirka.

En annen med bakgrunn fra samme trossamfunn fortalte om noe flere barne- og ungdomsaktiviteter:

> Og så når jeg ble litt eldre, så hadde jo spesielt mamma et ønske om at jeg skulle delta på ulike møter, og da var det jo mandagsmøter som var for de unge. Så var det onsdagsmøter som var for hele menigheten, og så var det SUF(Samfundets Ungdomsforening)-møter på søndager, som var for medlemmer i SUF. Torsdag var det for eksempel sang, sangkor. Så det har vært veldig mye aktivisering og mye aktiviteter jeg har deltatt på, synes jeg.

Ungdomsforeningen ble ledet av litt eldre ungdommer eller unge voksne. Det var et variert program med blanding av religiøse og mindre religiøse innslag, forklarte denne kvinnen:

> Så plutselig på et møte kunne vi ha om klimakrisen, og hvordan man kan bidra til bedre miljø, da, og sånne ting, og så har de et religiøst innslag eller en religiøs sang. Så det er jo alltid et eller annet preg av det.

Da de ble ungdommer, var det også sammenkomster på lørdagskveldene, med konkurranser, leker og mer «festlig» innhold. Det kunne være temasamling der alle skulle kle seg i 80-tallsstil, eller de hadde bilrebus i området, for eksempel.

Læstadianske menigheter

Deltakere som var oppvokst i læstadianske menigheter, hadde ganske sammenfallende beskrivelser av de religiøse aktivitetene de hadde vært med på i barndommen. En av dem fortalte at det var samling for alle på søndager, torsdagsskole for barn og ungdomskvelder på fredagene. På sommeren var det *sommersamlinger* med møter to ganger per dag og ungdomskvelder, og noen ganger var det *storsamlinger* der menigheter fra flere land møttes.

Samling (gudstjeneste) var fra 17 til 19 på søndager. Slik beskrev en av kvinnene gudstjenesten der barna var sammen med de voksne.

> Hver søndag klokka fem, da var det på med penstasen. Sånt lite, koselig forsamlingshus. Fyr på peisen baki, fem rader med stoler, et predikerbord fremme, og så satt det tre gamle menn bak. Det var [mannsnavn], [mannsnavn] og [mannsnavn]. [Latter] Ikke noen instrumenter, ikke noen orgel. Bare sanger fra Landstads reviderte, gammel versjon. Det er viktig at man bruker den versjonen.

Alle deltakerne husket at det var krevende å sitte stille på kirkebenken. En beskrev det som «kjempevanskelig», for hun var en aktiv jente og «en sånn som kribler i kroppen». De voksne hadde med pastiller og annet godteri til barna og la til rette for å aktivisere dem i stillhet, fortalte en annen:

> Vi fikk liksom Knott eller sånn Stupedame og sånt godteri. Og så hadde vi med en liten bok som vi kunne tegne i eller skrive i. Jeg fant den boka for noen år siden, og da hadde jeg tegnet sånn Bibelen og Jesus og sånne ting. Og så hvis vi satt flere unger eller ungdommer i lag, så drev vi gjerne med å pjuske og tegne hverandre på ryggen. Og så er det veldig sånn ... Jentene sitter sammen med jentene, og guttene sitter med guttene. Det er ikke blanda.

Etter samling/gudstjenesten var det «kaffeskikk», der menigheten samles i matsalen: «Da stiller folk seg i kø, og så får du brødskive, kake og kaffe og saft og sånn. Sånn sosialt sikkert, at folk ikke skal gå sultne hjem.» Etter kaffe-skikken dro man gjerne på besøk til andre familier i menigheten på kvelden, hvis man ikke hadde ansvaret for å rydde og vaske opp.

Hverdagsskolen eller torsdagsskolen var egne møter for barn, som en slags søndagsskole. Da delte man barna inn i aldersgrupper, opp til konfirmasjons-alder. De yngste fikk høre bibelfortellinger, med flanellograf og filtfigurer. Også i eldre aldersgrupper stod Bibelen sentralt:

> Ja, lære om Bibelen og snakke om det å være kristen og ... vi fikk litt sånne oppgaver, og så fikk vi en pølse eller vafler eller sånn, etterpå. Et lite måltid på slutten. Og så var det tre til fire torsdagsskolelærere, som hadde da kontroll på alle de rommene.

De hadde en egen salmebok for barn og unge som de sang salmer fra, og så snakket de om et tema fra Bibelen: «sånn: 'i dag skal vi snakke om Noah og Arken', eller 'i dag skal vi snakke om Daniel.'» Hun beskrev det som «litt sånn historietime, litt upedagogisk og noen ganger litt tørt», men hun mente at menigheten drev mye bra ungdomsarbeid:

> Det er veldig mye fokus på å ta vare på de unge, og det er ungdomskvelder ofte. Det er mange som inviterer unge hjem til seg i stuene sine, og det er veldig fint å være sammen. Man føler veldig tett fellesskap, at man liksom står sammen i kampen og striden, som de sier. Jeg har følt meg veldig tilknyttet.

Pinsekarismatiske menigheter

Som nevnt er det vi her har karakterisert som pinsekarismatiske menigheter, del av et svært heterogent felt, noe variasjonen i religiøse aktiviteter blant våre informanter også gjenspeiler. En kvinnelig deltaker fortalte at hun gikk på søndagsskole i sin menighet. Hun syntes det var fint og spennende. Der var det flanellograf med bibelhistorier: «Daniel i løvehulen og sånn, og så var det jo å synge et par sanger og leke litt.» Barna kunne være med de voksne på gudstjeneste, men det var kjedelig for de minste. Da hun ble eldre, var det ungdomsmøter og bibelgruppe:

> Det følte jeg var friere enn de voksne … men det var veldig mye fokus på å være ren, ikke ha sex før ekteskapet … Det var alltid en tale, alltid noe lovsang eller sanger om Gud, da. Også forbønn. Mye, mye bønn og frelsesbønn i tillegg.

En annen kvinne tilhørte en familie som var svært aktive i menigheten sin, og foreldrene var sentrale i ledelsen. Før hun og søsknene begynte på skolen, reiste hele familien mye rundt og misjonerte, og misjonering var også en sentral del av familielivet seinere, i ferier og andre fridager. Det var mye aktivitet gjennom uka, og i perioder kunne det være bønnemøter hver dag. «Det var noe med den menigheten hele tiden, da, ikke sant?» forklarte hun. Da vi spurte om hun husket hvordan hun opplevde det som barn, med så mye reising og møter, svarte hun:

> Jeg husker at jeg syntes at … det var jo mange spennende folk, men at jeg syntes det var veldig kjedelig. Det å sitte stille på første rad, ikke sant? Å følge med på ting, og det er timevis. Og, at det var en sånn: «Åh, må vi det igjen?» typ. Jeg har sett på filmopptak. I sommerferien så satt vi og leste Bibelen om morgenen. Og jeg tror jeg bare var litt sånn: «Ok, ja.»

Deltakerne fortalte om ulike merkesteiner i oppveksten. For mange var dåpen en slik tydelig markør, for andre var det personlige opplevelser av endringer i forholdet til troen. For eksempel var en kvinne med pinsekarismatisk bakgrunn 10 år da hun fikk tungetale.[31] Da hun var 15 år, ble hun konfirmert og «tok et ordentlig valg om å følge Gud». Flere forteller i likhet med denne deltakeren om at ettersom man blir betraktet som et mer modent religiøst individ, får synder mer alvorlige konsekvenser: «Det var da jeg ble konfirmert, det var sånn, nå kunne jeg ikke unnslippe helvete, liksom.» Erfaringer knyttet til det å frykte helvete kommer vi tilbake til i kapittel 7.

Guds Menighet

Én deltaker i materialet vokste opp i dette trossamfunnet. Han vokste opp før menigheten fikk egne skoler. I barndommen deltok han på søndagsskole og

---

31 Tungetale er definert som ubevisst tale på et ukjent eller ikke eksisterende språk, innenfor kristendommen forstått som en nådegave (Store norske leksikon).

etter hvert det som kaltes «aftenskole». Han husket at her var det plikt å møte – ellers ville lederne ta kontakt for å høre hva som stod på.

På møtene lærte de «hvorfor ting er som de er, så vi fikk jo hele tiden beskjed om at det her var det eneste rette, det var den eneste veien til å bli frelst» Han tenkte i dag på disse aktivitetene som noe som var organisert for å holde barn og unge «i sjakk» og innenfor menigheten.

Utover de mer formelle møtene beskrev denne deltakeren at det var mye sosiale aktiviteter i menighetsregi. Det var regelmessige sammenkomster på samfunnshuset i tillegg til korøvelser der mange deltok.

I tilknytning til dette beskrev han også at menigheten drev kontroll av medlemmenes bevegelser ved at man måtte ha tillatelse fra lederne i menigheten for å dra ut av regionen.

Syvendedags Adventistkirken

Én deltaker i materialet har bakgrunn fra Adventistkirken, og hun fortalte om flere aktiviteter i regi av kirken i løpet av uka. Møtet på lørdagen, sabbaten, som regnes som den sjuende og hellige dagen av adventister, var den mest sentrale aktiviteten og samlet hele familien. Vår deltaker forklarte at den første delen var sabbatsskole, der menigheten ble delt inn i grupper etter blant annet alder. Her var det bibelstudier, gjerne med utgangspunkt i et hefte med tekster. Deretter var det gudstjeneste for alle med tale, lesing av bibelvers, musikk og allsang. Hun beskrev det «litt som en vanlig gudstjeneste», men at lengden var litt opp til taleren. Det var ikke et eget opplegg for barna under gudstjenesten, men de ble forventet å være med og sitte stille og høre på.

Foreldrene hennes møtte andre voksne i menigheten til regelmessige bønne- og samtalegrupper. For barna var det en egen forening som drev aktiviteter som i teorien var åpen for alle, men som i praksis hadde bare medlemmer med tilknytning til kirken. Etter hvert var det også egne ungdomsmøter en gang i uka. Kirken hadde en egen speiderorganisasjon der hun og familien var aktive. I regi av denne var det årlig nasjonal sommerleir, og hvert fjerde år var det internasjonal speiderleir for kirkens speiderorganisasjoner i ulike land. I tillegg fortalte deltakeren om et årlig sommerstevne for kirken som hun ikke hadde så mange minner fra.

Adventistkirken driver også egne skoler, og som elev der hadde vår deltaker omgang med både barn og voksne fra trossamfunnet hver dag gjennom uka. Selv gikk hun på fritidsaktiviteter utenom kirken, men hun fortalte at det var ulike synspunkter på om det var greit å gjøre det blant foreldrene i menigheten. Når hun så tilbake på barndommen, husket denne deltakeren det som hun først og fremst hadde vært sammen med barn og voksne fra kirken.

Adventistkirken driver også en egen videregående skole med internat. Ifølge vår deltaker går en stor del av ungdommene i trossamfunnet på denne skolen, og

hun opplevde også at det var en ganske sterk forventning i de fleste menighetene, og fra de fleste foreldrene, om at man skulle det. Av ulike årsaker ønsket hun ikke å gå på denne skolen, noe foreldrene hennes aksepterte. Mer om trossamfunnsdrevne privatskoler kommer i kapittel 6.

Syn på skole og utdanning

Det er et gjennomgående trekk i materialet at foreldre og menighet beskrives som mindre opptatt av utdanning utenfor menigheten enn det som oppfattes som vanlig i storsamfunnet. Dette gjelder både gjennom grunnskolen og synet på høyere utdanning, som i hovedsak har vært negativt. Dette synet på skole og utdanning reflekteres dels i foreldrenes yrkesposisjoner, dels i det informantene fortalte om egne utdanningsvalg og reaksjoner og føringer de har fått fra familie og menighet.

Mange av deltakerne fortalte at foreldrene var opptatt av at de skulle være skikkelige elever: En kvinnelig deltaker formulerte det slik:

> A: Jo, jeg var en slags flink pike, så jeg var et slags skolelys. […] Jeg måtte jeg gjøre lekser. Det var far veldig fokusert på.

Å være pliktoppfyllende og lydig for autoriteter har vært en viktig verdi, også i skolen. For deltakere som har gått på skoler i regi av trossamfunnet, har barnas oppførsel i skolen vært særlig viktig ettersom det har vært så stor grad av overlapp mellom lærere, foreldre og elever i skolen og menigheten. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 6.

Deltakerne formidler gjennomgående en opplevelse av at foreldrene ikke har vært så opptatt av hvordan de har gjort det faglig på skolen. En kvinne beskrev for eksempel at foreldrene først og fremst var opptatt av menigheten og at hun var en god kristen:

> I: Var de opptatt av hvordan du gjorde det på skolen, da?
>
> A: Nei, ikke egentlig. Jeg var liksom alltid ganske sånn god på skolen. Så de var bare litt sånn, ja, ja. Men de var ikke opptatt av det. De var bare opptatt av menighet. Og at jeg skulle være en god kristen på en måte. Og liksom, de var ikke så opptatt av skolen. De var liksom ikke så mye opptatt av så mye annet, generelt.

I dette utdraget er den manglende interessen for skolegangen forstått som et resultat av at foreldrene har vært så oppslukt av menigheten. Derfor var foreldrene først og fremst opptatt hvordan barna oppførte seg i menigheten. En mannlig deltaker mente at det hadde vært en forståelse blant foreldrene om at så lenge barna lærte de viktige tingene i menigheten, så vil de ha med seg dette på de andre arenaene også:

> A: Menigheten har alltid hatt førsteprioritet. Så det er å ha barn som kommer på møter, som absorberer på en måte det som blir servert der. Og som setter Gud og menigheten først, da. Det har alltid vært topp-prioriteten der. Så selvfølgelig dette med skole, og at vi skal være anstendige mennesker og borgere har selvfølgelig vært en viktig del av det. Men de ser det nok litt sånn at så lenge du følger kirkeprinsippene, så vil alt det andre også komme naturlig.

Selv om flertallet av deltakerne i vårt materiale i dag har, eller befinner seg i, høyere utdanning, så har de med noen få unntak vokst opp med et negativt syn på utdanning utover videregående skole. Mange fortalte at trossamfunnene de har vokst opp i, hadde mer eller mindre eksplisitte normer om å velge praktiske yrker. Flere fortalte også at de har fått beskjed om å rådføre seg med ledere i menigheten når det gjelder utdanning. En deltaker fortalte at hvis man hadde tanker om høyere utdanning, så måtte man spørre en leder i trossamfunnet om råd:

> I: Og hva med høyere utdanning?
>
> A: Det er noen, med advokat og lege og sånt, så må man igjen spørre seg til råd. Det må du gjøre også for de litt, på en måte, lavere utdanningene. At du liksom: «Dette har jeg tenkt, er det på en måte greit?» Og så får du råd fra predikantene på om, ja eller nei.

Et overordnet hensyn når det gjelder utdanning og yrke, var at man ikke skulle ha «jobber som tar opp livet og tar fokus vekk fra Gud», som en deltaker uttrykte det. Et annet hensyn var å ha et yrke som er i tråd med hva som er passende for gutter og jenter. Flere fortalte om at jentene i menigheten ble oppfordret til å ta helse- og oppvekstfag på videregående skole – «Sykepleier var også godkjent, hvis du strakk det litt langt, liksom», forklarte en. Gutter ble oppfordret til å ta håndverksfag på videregående. For en del var dette relatert til at trossamfunnsmedlemmer drev lokale håndverksbedrifter, slik at det ble mulig å få et arbeidsliv innenfor en menighetsramme. Noen var også opptatt av at håndverksyrker representerer en ressurs for menigheten, når lokaler skal bygges eller utstyr repareres.

Skepsisen mot høyere utdanning generelt har blant annet handlet om hvilken påvirkning de blir utsatt for innenfor slike utdanningsinstitusjoner:

> Du skulle ha minst mulig påvirkning utenfra. Samme med skolegang, at hvis du skulle gå videre på skole og sånn, hvis du fant ut at du skulle bli lege, det var helt tabu. Du skulle ikke ta noen høyere utdanning, du skulle helst gå på skolen som var i nærheten, og da helst bli snekker eller rørlegger.

Noen beskrev også hvordan høyere utdanning ble sett på som bortkastet og farlig, både gjennom ideene som ble formidlet der, og gjennom at det tok tiden bort fra menigheten: En kvinne fortalte at hun aldri hadde tenkt å studere,

ettersom de ikke ble oppfordret til det. Oppfordringen var tvert imot at man skulle få seg en jobb. I dag tenkte hun på denne holdningen som et uttrykk for at trossamfunnet så på høyere utdanning som en trussel:

> A: Det var ikke noe vits. For det blir liksom bare beskrevet som bortkastet tid. Men jeg kan jo se nå, […] at det er fordi at du på en måte lærer så mye, at det er farlig for dem, på en måte.
>
> I: Og da er du mer mottakelig, da greier du ikke, tenker en at universitetet, er det farligere?
>
> A: Ja, det er jo farligere for dem, for da lærer du jo mye. Da lærer du så mye at du kanskje, altså det her er bare min spekulasjon, da. Det de sier som hovedunnskyldning, er jo at det tar bort veldig mye tid fra menighetsaktivitet og møter og sånn.

Flere deltakere snakker også om at høyere utdanning blir oppfattet som i strid med idealet om å stifte familie og få barn tidlig i voksenlivet.

> A: Men det var ikke noe sånn, vi ble aldri sånn: «Nå må dere huske at dere skal dere må ha penger om 40 år, og må passe på at dere har god utdannelse.» Det var ikke den type. Men heller det å være egentlig fornøyd med at man har en jobb. Å prøve å finne sitt, innenfor. Jeg ble oppfordret innenfor helsefag. Jeg begynte på helse, jeg skulle ende opp med barn.

Flere beskrev at trossamfunnets familieideologi med mannen som forsørger og kvinnen primært som omsorgsperson også ble brukt som argument mot at jentene i menigheten skulle ta utdanning. I vårt materiale var det imidlertid en del som pekte på at idealet om hjemmeværende kvinner møtte motstand hos den yngre generasjonen: En kvinnelig deltaker beskrev for eksempel hvordan hun hadde forholdt seg til dette idealet i slutten av tenårene:

> A: Internasjonalt har de jo en erklæring til verden, der det på en måte står veldig tydelig hva Gud mener er mannen og kvinnens rolle. Og der er jo, mannen er jo på en måte den som skal forsørge, og liksom sånne ting, mens kvinnens viktigste oppgave er å være hjemme. Ikke sant? Og man skal egentlig få så mange barn som man kan. Man skal fylle jorden. Og så at det er liksom familien og barna som er kvinnens hovedoppgave, da. Og det var det jo veldig, det levde folk veldig strengt, liksom min foreldregenerasjon, da. Da var det vanlig at alle damene var hjemme. Og så var det mannen som jobbet. Og det ble en litt sånn der, krasj for meg og mine, jevnaldrende, da vi liksom vokste opp, fordi det, det går jo ikke lenger. Det går jo altså, jeg og [navn, mannen hennes] hvert fall, hos oss hadde det ikke vært mulig at jeg var hjemme og ikke tjente noe. Altså, han skulle tjene penger for oss, liksom. Så nå er det jo vanligere, at både mannen og kvinnen er i arbeid. Og at det på en måte er mer, liksom, godtatt. Men jeg kan huske da jeg var sånn ung gift og sånn. Det var jo en grunn til at jeg tok to studieår samtidig. Fordi at jeg

> tenkte at, jeg må bare få ferdig den utdanningen, for jeg burde jo, kan jo ikke utsette å få barn noe mer nå. Da var jeg 21.

Denne deltakeren beskrev at hun og hennes jevnaldrende både viste motstand mot og samtidig tilpasset seg trossamfunnets internasjonale familieideologi. Ettersom hun og ektemannen hadde oppfattet det som urealistisk å leve på én lønn, hadde hun gjennomført en høyere utdanning. Forventningen om at hun skulle få barn så fort som mulig, gjorde derimot at hun følte at hun hadde dårlig tid og måtte få det unnagjort fortere enn normert. Denne sterke forventningen om å få barn tidlig opplevde hun at hadde drept alle ambisjonene hun egentlig hadde hatt i barndommen og tidlig i tenårene.

Enkelte hadde erfart at foreldrene hadde formidlet et annet og mer positivt syn på utdanning enn det som ble formidlet i menigheten. En deltaker fortalte at hennes foreldre ønsket at hun skulle få høyere utdanning for å ha mulighet på arbeidsmarkedet, men at menigheten var negativ:

> A: Familien min var litt sånn at de hadde andre tanker om det. Familien min mente at man skal ta høyere utdanning. De var ikke sånn: «Det må liksom ende med at du kan få en jobb med en gang, sant?» […] Men det jeg fikk høre fra organisasjonen, var noe helt annet, sant? At høyere utdanning er bortkast av tid, og når du tar høyere utdanning, så kan du bli fristet til å synde det, eller. De kan liksom fore deg med masse ideer som er helt sånn imot det vi tror på, sant?

I dette eksempelet var det en tydelig konflikt mellom trossamfunnets syn og de verdiene foreldrene selv hadde når det gjaldt utdanning og karriere. I denne kvinnens tilfelle flyttet familien en del mellom ulike menigheter, noe som kan ha bidratt til at det ble enklere for dem å ta valg som var i konflikt med trossamfunnets syn. Andre kvinnelige deltakere beskrev mødre som var tydelige på at de ønsket at datteren skulle få seg en utdanning og vente med å få barn. I et slikt tilfelle hjalp moren datteren med søknad til en høyere utdanningsinstitusjon uten at faren var orientert.

Adventistkirken står for et mer positivt syn på høyere utdanning enn de andre trossamfunnene i vårt materiale, ifølge vår deltaker med bakgrunn fra dette trossamfunnet. Hun beskrev trossamfunnet som stolt av å ha mange medlemmer med høyere utdanning, særlig innenfor helse og klassisk musikk. Men samtidig beskrev denne deltakeren at det å gjøre karriere ikke var sett på som ubetinget positivt:

> Så det er et litt sånn tabu tema, det med penger, opplever jeg. Vi har aldri liksom snakket om det sånn. Så det er en litt sånn dobbelthet akkurat der. Du skal på en måte være veldig sånn ydmyk og måteholden, litt sånn luthersk. Du skal på en måte ikke ønske deg selv noe mer enn andre og sånne ting, da. Så de er opptatt av etikk og moral og sånt. Men så synes de det er fint

med fine utdannelser og kunnskap òg. De liker jo liksom å ha eksperter som kan tale deres sak, da. Folk som er smarte og kan ting. Det er fint.

Oppsummering

I dette kapittelet har vi beskrevet familie og menigheten som sosialiserings-arenaer – altså som kontekster for barns utvikling og for overføring av normer, verdier og kunnskap. Vektleggingen i kapittelet har vært på organiseringen av disse arenaene, ikke på innholdet i sosialiseringen, som vi tar for oss i seinere kapitler.

Vi har vist at deltakernes oppvekstfamilier har vært kjennetegnet av trossam-funnstilknytningen på ulike måter. Dette har til dels handlet om familiestrukturen og familiens sosioøkonomiske situasjon. Deltakerne beskriver jevnt over at deres familie har hatt flere barn enn gjennomsnittsfamilier, og at far har vært hovedforsørger og overhode i familien. De beskriver også at de har vokst opp i familier med dårlig råd, dels som en konsekvens av at familien har hatt bare én inntekt, dels som en konsekvens av at karriere ikke har vært et mål i trossam-funnet, og dels fordi familiene har ytt betydelige økonomiske og tidsmessige bidrag til menigheten.

Trossamfunnenes negative syn på medier utover kanaler som har vært eksplisitt kristne og/eller trossamfunnets egne kanaler, har også betydd at deltakerne har vokst opp uten tilgang til medier som har vært vanlige i andre familier. Hvordan slike mediebegrensninger utspiller seg for barn som vokser opp i disse trossamfunnene i dag, når smarttelefoner og skole-pc er gjengs, er spørsmål for videre studier.

De fleste deltakerne i materialet har vokst opp i familier som har minst to generasjoners tilknytning til trossamfunnet, i alle fall på mors- eller farssiden. Denne sterke slektstilknytningen har betydd at de fleste familierelasjonene deltakerne har hatt tilgang til, har vært innenfor trossamfunnet. Familiens eller slektas sosiale status har også i all hovedsak vært overlappende med deres status i trossamfunnet, mens den sosiale statusen i storsamfunnet har vært mindre relevant for foreldrene. Som barn har imidlertid deltakerne vært bevisst på, og kjent konsekvensene av, å vokse opp i familier med begrensede økonomiske ressurser.

Med utgangspunkt i våre deltakeres erfaringer og opplevelser har vi også gitt en oversikt over hvilke aktiviteter de ulike trossamfunnene har hatt for barn og unge. Dette kunne være felles aktiviteter for voksne og barn, som søndags-gudstjeneste eller lesegruppe for hele familien, eller det kunne være aktiviteter der voksne og barn var adskilt, som i alders- og kjønnsspesifikke grupper for barn og unge. De kunne foregå i trossamfunnets lokaler, både lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt, eller i familiens eller andre familiers hjem. Selv om det er variasjon mellom trossamfunn og mellom enkeltmenigheter i omfanget av aktiviteter, er det også en rekke fellestrekk. Vi har vist at det religiøse preget på

møter og aktiviteter økte med alderen. Vi har også vist at det jevnt over har vært et svært høyt aktivitetsnivå i menighetene. Dermed har en stor del av barnas og foreldrenes tid utenfor skole og arbeid blitt tilbrakt innenfor og sammen med andre familier i menigheten.

Vi har også beskrevet hva slags syn på skole og utdanning deltakerne har vokst opp med, både fra foreldrene og fra menigheten. Flere forteller at foreldrene har vært mer opptatt av at de skal gjøre det bra i menigheten enn på skolen, ut fra en oppfatning om at det er her grunnlaget for å være et bra menneske legges. For deltakere som har gått på trossamfunnsskoler, har skolen vært viktig på en annen måte – dette kommer vi tilbake til i kapittel 6. Jevnt over har det vært formidlet et negativt syn på høyere utdanning i barndommen. Slik utdanning har vært oppfattet som en trussel mot trossamfunnets lære og som et brudd med et ideal om at medlemmenes tid og energi skal brukes i menigheten, ikke på individuell karriere. I stedet har deltakerne blitt oppfordret til å ta korte yrkesfaglige utdanninger som kan gi arbeid lokalt, gjerne i bedrifter drevet av trossamfunnsmedlemmer. Kvinnelige deltakere forteller at de har fått formidlet en sterk forventning om å stifte familie tidlig i voksenlivet, og at utdanning og yrkesliv har blitt tilpasset denne forventningen.

Et hovedpoeng i dette kapittelet har vært å vise at familie og menighet er tett sammenvevd som sosialiseringsarena. Familielivet er ikke bare i større eller mindre grad *preget av* troen og trossamfunnet. Troen og trossamfunnet er langt på vei konstituerende for familien som organisasjon og virksomhet. Samtidig varierer det hvor tett knyttet den enkelte familie er til sin menighet.

Kapittel 5 Å bli oppdratt til å velge det rette

I dette kapittelet går vi nærmere inn på barnas oppvekst i et sosialiserings- eller oppdragelsesperspektiv. Det handler om *metoder og verdier* i oppdragelsen og om sammenhengen mellom dem. I kapittel 2, om teoretiske perspektiver, gjorde vi rede for hvordan forskere har forstått og begrepsfestet samfunnsmessige endringer i hvordan foreldre forventes å oppdra barn. Et sentralt poeng var at foreldre fremdeles har og forventes å utøve autoritet, men at det autoritære foreldreskapet har mistet kulturell legitimitet i det som omtales som det sen-moderne samfunnet. Grunnlaget for autoriteten er endret. Foreldre forventes å opptre mer egalitært i samspill med barnet, og de forventes å ha en nær relasjon til barnet, noe som gir grunnlag for en form for emosjonell autoritet (Born & Vasbø, 2025). Denne kulturelle dreiningen kan også beskrives gjennom begrepsparet autoritær og autoritativ foreldrestil (Baumrind, 1971), der den autoritative foreldrestilen kjennetegnes av tydelig grensesetting kombinert med varme og involvering. Motsatt kjennetegnes autoritær foreldrestil av fysisk avstraffelse, kjefting og at man uttrykker skuffelse og påfører skam. Vi viste også til et relatert skille mellom ulike former for kontroll (Smetana, 2017). Psykologisk kontroll er beslektet med den autoritære foreldrestilen gjennom blant annet framkalling av skyld, mens atferdskontroll innebærer tydelige og konsekvente grenser og forventninger. Et sentralt funn i forskningen er at hvis foreldre kontrollerer barna i høy grad, blir skillet mellom psykologisk kontroll og atferdskontroll utydelig (Smetana, 2017, s. 21). I det følgende undersøker vi metoder og verdier i deltakernes oppdragelse i lys av denne litteraturen.

I kapittelets første del er det metoder som er tema. Vi undersøker hva som kjennetegner den formen for foreldreautoritet de har vokst opp med, og hva slags styring og kontroll de har opplevd. Vi undersøker også på hvilke måter de ulike oppdragelsesmetodene begrunnes og legitimeres.

I den neste delen tar vi for oss oppdragelsen med vekt på det verdimessige skillet mellom lydighets- og autonomiorientert oppdragelse. Forestillingen om at ungdom skal «finne seg selv», er sentral i senmoderniteten (Gullestad, 1996) og nært knyttet til frigjøring og selvstendiggjøring, slik vi var inne på i kapittel 3. Hvordan ser dette ut i vårt materiale? I hvilken grad passer «lydighet» og «selvstendighet» med idealene for oppdragelsen som deltakerne i vår studie er oppvokst med?

Autoritær oppdragelse eller indre disiplinering?

Deltakernes beskrivelser av foreldre- og oppdragerideelene i trossamfunnet varierte fra det som framstår som en autoritær oppdragelse, til det som gir assosiasjoner til en mer autoritativ oppdragelse. Vi illustrerer dette spennet med sitater fra to ulike deltakere:

En kvinnelig deltaker som var oppvokst i Menigheten Samfundet, beskrev trossamfunnets oppdragerideal som strenge og autoritære.

> Man skal kunne disse tingene, man skal gå i kirka hver eneste søndag, og alle barna skal kle seg sømmelig. Foreldrene skal på en måte være strenge og harde og oppdra dem skikkelig. Følge menighetens lære veldig sånn til punkt og prikke. Da er du liksom rett.

I sitatet er det særlig ordene «streng» og «hard» som gjør at vi tolker oppdragerideal som autoritære. Det er også andre elementer som peker i den retningen, som den gjentatte bruken av «skal», både når det gjelder hva foreldrene og barna skal gjøre. Hun viste til at barna ble lært opp til å kunne skriftsteder og religiøse tekster utenat, og at det var viktig å være «flink» i den forstand at man skal være «rettroende», eller «være rett», slik hun uttrykte det i sitatet.

En annen kvinnelig deltaker, oppvokst i Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige, mente at oppdragerideal i hennes trossamfunn ikke var autoritære, og at foreldrene ble oppfordret til å involvere seg i barnas liv på en støttende måte:

> Du skal jo være en god forelder, du skal være en god støttespiller, du skal være en aktiv del i livet til barna dine og vise riktig vei. Det er liksom alltid det som har vært målet, og som har blitt sagt og blitt fremmet, at du skal være det absolutt ytterste. Du skal på en måte være det barna dine ønsker å bli når de blir voksne. Og da kan ikke du besudle dem med å være streng og autoritær sånn at de blir redd deg, nesten.

Mens kvinnen i det første sitatet omtalte oppdragelsen i trossamfunnet som streng, ga denne kvinnen motsatt beskrivelse av sitt trossamfunn: Du skal ikke skape frykt hos barnet gjennom å være streng, men heller være slik at de vil ønske å ta etter deg. Foreldrene må ikke behandle dem på måter som kan skremme dem bort. Felles for de to beskrivelsene over er imidlertid at foreldrenes oppgave er å sørge for, eller hjelpe, barna til å holde seg på den rette vei, følge trossamfunnets lære og regler. Hva dette har å si for oppdragelsesmetodene, kommer vi tilbake til.

Først skal vi utdype hva deltakerne formidlet om fysisk straff.

Erfaringer med fysisk avstraffelse

Flere sa at synet på hva som er riktig tilnærming til barn og oppdragelse, har endret seg over tid i trossamfunnet, særlig når det gjelder fysisk avstraffelse. En av de eldste informantene i materialet, født på 80-tallet, fortalte at i hennes oppvekst i Jehovas vitner var fysisk avstraffelse vanlig og anbefalt: «Det var det de anbefalte, for man gjør det jo av kjærlighet, ble det sagt.» Det var for eksempel vanlig at barn som var urolige på religiøse møter, ble tatt med utenfor og disiplinert med mildere fysisk vold, noe hun også selv ble utsatt for hjemme:

> Jeg ble slått, klapset, enten med hånd, brosjyrer eller det man har i hånden. Jeg ble slått enten med belte eller med kammer, gjenstander. Hvis jeg hadde gjort det dårlig på skolen eller ikke hadde lyst til å være med i menigheten, hvis jeg ikke ville spise potetene mine … det var for alt mulig.

Også enkelte av de andre informantene har opplevd mildere former for fysisk straff, men oftest ikke jevnlig. Det har snarere vært enkelttilfeller der de selv eller søsken har fått ris, klaps på rumpa eller lignende, som denne kvinnen, som i dag er tidlig i 30-årene, med bakgrunn fra Brunstad Christian Church, forteller om:

> Hjemme hos oss skulle vi gjøre det vi fikk beskjed om. Og vi fikk vel ris, selv et godt stykke etter at det egentlig ikke var lov i Norge lenger. Jeg vet ikke hvor ofte det var, men jeg husker veldig godt den frykten for å få det.

Faren hennes hadde sagt unnskyld i ettertid, og hun opplevde at han var oppriktig lei seg. Hun forklarte at han selv er oppdratt av en streng far som lenge holdt fast ved at ris var en god måte å disiplinere barn på.

Flere kjente til andre familier i sin slekt eller menigheten der fysisk avstraffelse var vanligere, og noen fortalte at det var omdiskutert innad i menigheten. De pekte på en endring etter at Norge innførte forbud mot alle former for vold som ledd i oppdragelsen. For eksempel fortalte kvinnen sitert over at det på slutten av 1980-tallet kom en anbefaling fra sentralt hold i Jehovas vitner:

> Jeg tror det var for alle land, eller om det bare var for Europa, men det ble i hvert fall sagt at man ikke skulle gjøre det. Man skulle heller straffe med øynene eller finne andre muligheter for å straffe. For det ble jo forbudt med fysisk avstraffelse i flere land, og Jehovas vitner er jo opptatt av å følge regler og sånn, for man vil ikke få problemer med myndighetene.

Også i Brunstad Christian Church har ledelsen vært tydelige på at vold i oppdragelsen ikke er tillatt, fortalte en kvinne med den bakgrunnen. Hun viste særlig til en av lederne som har engasjert seg i forebyggende arbeid for barn, ungdom og familier. Han reiste rundt til ulike menigheter «og snakket om tilknytning og forskjellige ting, i forhold til det med ris og sånt. Som har vært veldig bra.» Deltakeren fortalte at hun tror at trossamfunnet er opptatt av å hjelpe foreldre med å oppdra barna på en god måte, men at gamle praksiser henger igjen. Hun fortalte også at noen hun kjenner i trossamfunnet, har gått på foreldreveiledningskurs i regi av en offentlig tjeneste og «[…] fikk mange øyeåpnere». Det handlet blant annet om å være mindre opptatt av lydighet og heller fokusere på å «se barnet og hva er det de egentlig trenger»:

> Og da snakket vi litt om at det er lett å tenke at så lenge man lærer de om Gud og Jesus og å være lydig, så er alt på plass. Så jeg synes det er et veldig konkret eksempel på, i hvert fall for dem da, hvordan et sånt kurs har gjort ting veldig annerledes der hjemme. […] Før det kurset så var jo en sånn

> trussel at «nå må du gå på rommet ditt», og så må du tenke på at «nå blir Jesus lei seg i hjertet sitt, fordi du er ulydig». Og det er jo et veldig stort ansvar for et lite barn, å få den der «nå blir Jesus lei seg».

De fleste deltakerne beskrev altså en bevegelse bort fra en klassisk autoritær oppdragerstil med fysisk avstraffelse til andre måter å oppdra barn på. I det videre ser vi nærmere på hvordan denne ble beskrevet.

Forventninger, skuffelse og samvittighet

Et element som går igjen i deltakernes beskrivelse av hvordan de har blitt oppdratt, er at det var mye som ikke var lov, uten at de kan huske at det var formulert eksplisitte forbud. En kvinne fra Brunstad Christian Church fortalte at det var mye som ikke var lov i hennes ungdomstid, blant annet å høre på popmusikk, danse og gå på fest. Dette var noe hun visste godt, samtidig som det ikke var så lett å forklare hvordan hun lærte slike regler, eller hva som fikk henne til å følge dem. Som flere andre knyttet hun det ikke primært til eksplisitte forbud og påbud, men til noe inni henne som styrte henne i riktig retning. Hun ga som eksempel minner hun hadde fra da hun og søsknene stod utenfor og lyttet til lyden fra skolefester som de ikke fikk lov til å gå på:

> For vi fikk ikke høre på den samme musikken, vi kunne ikke danse og sånne ting. Så det er vanskelig å si … Ja, hvordan får man barn til å bare være lydige og greie? Jeg kjente vel bare en veldig sånn, ja, altså, samvittigheten, da. At du skulle høre på det som mamma og pappa sa, både av respekt, men også fordi du ville gjøre dem glade. Og for å gjøre dem glade, så måtte du gjør det riktige. Og så er jeg jo opplært til å være glad i Gud og Jesus, ikke sant. De var jo store figurer. Så du ville jo gjøre det riktig for de også. Fordi du ville jo til himmelen. Jeg kan ikke huske at mamma og pappa har sagt sånn: «Du må gjøre sånn og sånn, ellers havner du i helvete.» Men alle sanger … det er kanskje det det går spesielt på, da. Veldig mye sang og musikk er jo … åh, jeg prøver å huske teksten på verset. Det klarer jeg ikke, men det er en sånn sang som er sånn: «Vil du bli med i himmelen? Vi drar av sted», ikke sant. Og motsetningen til det er jo helvete. Og vilkåret for å komme til himmelen er jo å være snill og grei. Så da blir det jo indirekte, er du ikke snill og grei, så havner du i helvete.

Som vi ser av utdraget, knytter hun læringen blant annet til sangtekster de sang som barn, slik også andre deltakere framhevet. En mann fra samme trossamfunn nevnte også sanger og fortellinger fra søndagsskolen som en viktig kilde til læring om rett og galt.

Et annet element i oppdragelsesmetoden bestod av det en mann beskrev som forbilder: «Det vil si hvordan å være, ikke sant, hvordan å leve, hva som er riktig. Og det gikk jo igjen og igjen og igjen.» For de minste barna var det enkle budskap som at stjeling er feil, og at man skulle «være god, være snill, være medmenneskelig». Når man ble eldre, ble påvirkningen sterkere, forklarte han.

På ungdomsmøtene var det ikke bare det at noen fortalte bibelhistorier og lignelser, men unge selv gikk opp og vitnet. Denne mannen fortalte at det gjorde ekstra inntrykk å oppleve at «her er det folk som vitner om at de har lyst til å stå i denne kampen og leve sånn og …» For eksempel kunne de vitne om kampen mot det vonde, mot ungdommens lyster. Det å være nysgjerrig på seksualitet og seksuelle følelser var feil og kunne beskrives som «en veldig vanskelig kamp å stå i» av folk som vitnet under ungdomsmøtene. Temaet seksualitet og seksuell synd kommer vi nærmere inn på i kapittel 7.

Styringen som den ovenfor siterte kvinnen fortalte om, består av flere elementer: samvittigheten, respekten og ønsket om å gjøre foreldrene glade, men også å glede Gud og Jesus og frykten for fortapelsen. Dette er stikkord som på ulike måter går igjen i deltakernes beskrivelser og refleksjoner rundt hva som fikk dem til å «gjøre rett», eller med kvinnens ord: hva som fikk dem til å «være lydige og greie». I det følgende skal vi se på noen flere eksempler på slike elementer i styringen og hvordan deltakerne reflekterte rundt måten de ble oppdratt på.

Samvittighet går igjen i deltakernes beskrivelser av hva som har vært mest «virkningsfullt» i oppdragelsen. En deltaker med bakgrunn fra Brunstad mente at menighetens og foreldrenes styring framfor alt handlet om dette:

> Samvittigheten, ja, jeg følte at samvittigheten styrer mye. Og det er den du … når du er på møtene, det er den du blir styrt til å følge, og da trengte ikke foreldrene å si så mye, fordi man skjønte det jo.

Foreldrene trenger ikke å si hva de ville at barna skulle gjøre. Tvert imot kan de si at hen må gjøre egne valg. Det var dette hadde fått høre da hun som 18-åring hadde spurt faren om å bli med venner på overnattingstur i stedet for å bli med i kirken på søndagen. Faren hennes sa at hun måtte gjøre som hun ville. Hun visste likevel hva som var forventet av henne, hva som var riktig å gjøre, og brast i gråt av dårlig samvittighet:

> Ja, men det blir for vanskelig for meg. Fordi at jeg vet jo … det er jo det jeg har slitt mye med … at jeg vet jo at jeg gjør det jeg vil, men jeg vet også at det sitter noen hjemme som er skuffet over meg hvis jeg tar feil valg. Og det som er feil valg, er jo å ikke dra hjem og ikke være i kirka. Det er sånn det funker, i hvert fall for meg.

Hun beskriver at forventninger, ønsker og spill på samvittigheten kunne formidles både gjennom taushet og gjennom ting som ble sagt. Å overlate beslutningen om å gjøre det rette til barnet går igjen i deltakernes framstillinger av måten de har blitt oppdratt på. Som barn har de fått formidlet at det er lov, men at det ikke er ønskelig, slik som denne mannen beskriver det:

> Jeg har alltid fått lov til å gjøre det jeg ville, veldig mye, men de ønsket for eksempel ikke at jeg skulle gå på fotball eller i bursdagene til klassekame-

> rater. De ønsket at jeg skulle være med menighetsfolk på grunn av påvirkning i forhold til banning, se på porno, i forhold til å drikke. Være med de rette typene folk. Jeg fikk alltid beskjed om at jeg kunne begynne på fotball, men at de ikke ønsket det. Og da tenkte jeg at jeg var glad i mor, og at jeg ikke ville såre henne, og da gjorde jeg ikke det. Og det har ikke vært noe stort problem for meg å ikke spille fotball, for jeg har jo spilt fotball med menighetsfolk og i friminuttene.

For denne deltakeren er det kjærligheten til moren, og ønsket om å ikke såre henne, som ble grunnen til at han lot være å begynne på fotball. I likhet med i det forrige utdraget beskrives det her at foreldrene ikke direkte nekter barnet å delta på eller gjøre noe, men indirekte, fordi det er så tydelig at foreldrene vil mislike det. Valgsituasjonen blir dermed en form for test på om barnet er en som vil gjøre det som er godt – eller ikke.

I enkelte intervjuer kom det også fram at det hadde vært frykt knyttet til foreldrenes reaksjon om de valgte å gjøre noe foreldrene ikke ønsket. Et eksempel er dette utdraget, der en kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner beskriver at farens skuffelse kunne utløse et rolig, men skremmende sinne:

> Jeg var alltid veldig redd for pappa sin skuffelse eller pappa sin fordømmelse. Han har aldri slått meg eller gjort noe sånt, men jeg hadde alltid en sånn naturlig frykt for ham, i hvert fall i ungdomsårene. Fordi han ble veldig sjelden sint, men når han ble sint, så var det veldig skummelt, fordi han var rolig sint, liksom.

Deltakeren tegner her et bilde av en far som hun har det hun beskriver som en *naturlig frykt* for. Dermed trenger ikke faren være oppfarende eller voldsom for at han skal oppleves som skremmende.

Det er en oppdragelse med klare autoritære trekk som kommer fram gjennom slike beskrivelser. Fars- og foreldreautoriteten er uomtvistelig, fordi den henter sin legitimitet fra Gud. Et eksempel der dette kommer fram, handler om en fars reaksjon på at datteren har lyst til å gå i bryllupet til en slektning som skulle inngå et likekjønnet ekteskap. Foreldrene bestemte seg for å bli hjemme, og de var tydelige på hva de forventet av datteren:

> «Du kan jo gå hvis du vil, men du vet jo hva Gud tenker om det», liksom. Så jeg valgte jo ikke å gå, da. Så det har vært kontroll, men på en måte. Det er på grunn av dårlig samvittighets-kontroll, da. I hvert fall når jeg ble eldre, da, så er det mye samvittighet.

Her legitimeres foreldrenes styring med at det er i tråd med Guds vilje. Om datteren velger noe annet enn foreldrene, handler hun i strid med både foreldrenes og Guds vilje. Vissheten om dette, og den dårlige samvittigheten hun visste hun ville få om hun gjorde det, hindret henne i å dra i bryllupet.

Denne vektleggingen av å velge selv, og den innforståtte føringen om at det kun fantes ett riktig alternativ, var et gjennomgangstema i intervjuene våre. At denne formen for styring ikke var begrenset til barneoppdragelse, men gjaldt for trossamfunnets medlemmer generelt, kommer fram i dette sitatet fra en av de mannlige deltakerne med bakgrunn fra Brunstad. Han beskrev en generell endring i trossamfunnet, fra tidligere vektlegging av alt som ikke var lov, til at man må gjøre egne valg. Dette gjaldt ikke bare tilnærmingen til barn, men til menigheten som helhet:

> Jeg tror det går mer på at folk må ta egne valg. Det er til syvende og sist menneskene selv som bestemmer om de vil se på den [TV]kanalen eller gå på den nettsiden, eller hva de skal gjøre. Det er litt friere ... For når du er barn, kan jo foreldrene kontrollere og sette sperrer på kanalene. Men sånn har jeg oppfattet det, at man ikke kan begrense et menneske, og så har jo utviklingen blitt sånn i hele verden. Du må jo nesten ha TV for å klare å følge med på ting. Så jeg tror at ledelsen i Brunstad mener at folk selv må ta egne valg eller bestemme selv hva de … […] Ja, frihet under ansvar, men det er på en måte fortsatt de samme reglene. Du skal ikke se på porno, men det er ditt ansvar at du ikke gjør det.

Foreldrekjærlighet og frykten for fortapelse

Vektleggingen av å ta ansvar for egne valg er ikke unikt for oppdragelsen i disse trossamfunnene. Den er i høy grad gjenkjennelig fra samfunnet generelt. Hva er det da som kjennetegner erfaringen deltakerne i vår studie har med «frihet under ansvar», som denne deltakeren uttrykker det? Det korte svaret er at friheten gjelder friheten til å velge rett. Slik beskrev en kvinne med læstadiansk bakgrunn budskapet som predikantene kom med i hennes menighet:

> Altså, du har et valg. Og det sa de også fra bordet. At alle mennesker er skapt med fri vilje. Så du har et valg. Men du har ikke et valg. Fordi det er én ting som er riktig. Og velger du ikke det, så brenner du for evig.

I flere av intervjuene snakkes det om at måten foreldrene har forsøkt å styre dem mot å velge det rette på, har vært begrunnet i deres redsel for at barna skal gå fortapt. En kvinne med bakgrunn fra en pinsemenighet fortalte at hun tolket foreldrenes strenghet som et uttrykk for kjærlighet:

> Det var deres måte å vise kjærlighet. De ville jo ikke at jeg skulle bli … ja, gå ned den gale vei og ende opp i helvete. Det er jo det de tror, da. Hvis du ikke går Guds vei, eller er kristen eller tror på Jesus, så kommer du til helvete. Så på en måte var det å vise kjærlighet å være streng, tror jeg.

I dette sitatet kommer det tydelig fram hvordan frykten for fortapelsen og ønsket om å sikre barna en plass i etterlivet er en drivkraft i oppdragelsen.

Som vi var inne på ovenfor, har foreldrenes måte å styre barna på spilt på følelser, for eksempel ved at foreldrene har appellert til barnets samvittighet.

I tillegg har de ofte vist til at hvis barnet velger feil og synder, så vil de ikke møtes igjen. En kvinne forklarte hvordan hennes foreldre hadde forklart dette for henne i barndommen:

> [O]g litt sånn billedlig bruk med å si at «Å, du har mistet din plass i himmelen», «Vi kan ikke lenger være sammen i etterlivet», «Det vil være en tom stol, en tom plass for deg der oppe», og «Vi vil aldri ses igjen når vår jordlige tid er over.»

Disse forklaringene har spilt både på foreldrenes og barnas følelser ved å minne om at konsekvensene av å synde er at de vil bli atskilt etter døden. Andre forteller om at foreldrene vanligvis uttrykte sorg heller enn sinne som en måte å vekke barnas dårlige samvittighet på. En mann fortalte at han ikke hadde det så strengt hjemme, og at når han hadde gjort noe galt, så var sanksjonene mer emosjonelle enn fysiske. Da moren oppdaget at han røykte, reagerte hun for eksempel med å bli lei seg og fortelle hvor forferdelig det var utenfor tros-samfunnet. Han tolket dette som å spille på barnas følelser:

> Sånn jeg ser det nå, er det appell til emosjoner og liksom: «Vi skal til himmelen.» Da var det himmelen og Jesus, og det var liksom: «Det er jo her vi har bygget våre liv, det er innenfor dette veien til [frelse].» De har en sånn svartmaling av verden utenfor. For eksempel at alle som forlater [trossam-funnet], blir narkomane og alkoholikere, liksom. Og det er fordi at der ute så er det bare dritt. Det er en sånn frykt, egentlig, for at det skal gå dårlig med sønnen deres. Egentlig så er det jo en form for omsorg.

Denne deltakeren mente foreldrene var genuint redde for at barna deres skulle bli fristet av livet utenfor trossamfunnet og gå fortapt. Det han beskriver som «å spille på emosjoner» for å styre barn mot det rette, blir slik tolket som et uttrykk for omsorg eller kjærlighet. Denne deltakeren husker situasjoner der han reagerte med frustrasjon og sinne i samtaler med moren, og han forteller at han i dag tror at det handler om at han følte seg manipulert, men at styring gjennom å appellere til følelser er vanskeligere å identifisere og reagere mot enn direkte styring.

Gud ser alt: mellom direkte og indirekte kontroll

Så langt har vi analysert hvordan det å appellere til samvittighet og foreldrenes skuffelse har vært en måte foreldrene har utøvd indirekte kontroll på i delta-kernes oppvekst. Det er gjennomgående i materialet at slik indirekte kontroll eller disiplinering har vært det vanlige, mens direkte kontroll – for eksempel gjennom eksplisitte forbud eller (fysisk) straff – har forekommet, men i mindre grad.

I intervjuene har *kontroll* vært et begrep som vi både har spurt om eksplisitt med utgangspunkt i prosjektets problemstillinger, og som deltakerne selv har brukt for å forklare hvordan de har blitt oppdratt. I disse beskrivelsene har enkelte

skilt mellom direkte og indirekte kontroll, slik som i følgende eksempel fra en kvinne med læstadiansk bakgrunn:

> Og det er mye kontroll. Mye indirekte kontroll. Og kanskje ikke den kontrollen som du finner i Jehovas vitner med ... Jeg vet ikke hva de gjør, men det virker som de har en mye mer direkte tilnærming. Mens dette er mer subtilt. Jeg synes det er mer psykisk kontroll. Jeg husker at jeg hadde veldig lyst å dra på kino en gang med noen venner fra klassen da jeg bodde i [fødeby], og så spurte jeg mamma. Jeg visste jo at svaret var nei. Men hun sier, ja, men hva tenker du selv? Har du lyst til det her? Og da vet jo jeg veldig godt at da skal jeg svare at nei, ok.

Denne deltakeren oppfatter en slik «psykisk kontroll», kontroll «innenfra», det at noe er «selvkontrollerende», som en kontrast til hennes inntrykk av Jehovas vitners mer direkte kontroll. En deltaker med bakgrunn fra Jehovas vitner forklarte kontrollen som «en sånn psykologisk greie» der man lærte at man blir «ulykkelig og får ikke noe godt liv hvis man synder eller gjør dårlige ting».

Til grunn for det flere deltakere beskriver som psykologisk kontroll, er det at «Gud ser alt» – en forestilling alle deltakerne har vokst opp med. Et eksempel er dette sitatet fra en mann oppvokst i Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige:

> At Gud vet alt og ser alt, hva du holder på med, og sånne ting, vet alle tankene dine. For det er jo også veldig sånn at du har til og med ikke lov å ha feil tanker. Du er et dårlig menneske hvis du har feil tanker. Og det å styre tankene sine alltid, det er ikke lett.

For å være et godt menneske kreves det altså at man alltid har riktige tanker. En annen kvinne oppvokst i Jehovas vitner assosierte lydighet med å «tenke riktig» og forbandt det særlig med lydighet overfor Gud. Videre beskrev hun hvordan hun som barn var bevisst på at Gud hadde innsyn i alt, som om alt hun foretok seg, ble vist i en film:

> Man skal jo være lydig mot foreldrene og troen og alt sånt. Jeg husker at jeg var veldig opptatt av at jeg skulle tenke riktig og sånne ting. Men for meg var det nok mer i forhold til Gud. Det var en periode hvor jeg så for meg at alt jeg gjorde, ble liksom vist på en film. Fordi de er opptatt av den siste rettssaken, hvor alle skal avgjøre om du kommer til himmelen eller ikke. Og «Satan er vår anklager, Jesus er vår forsvarer, Gud er dommeren» og liksom sånne ting. Så jeg så for meg alle englene og alle menneskene, og alle så på livet mitt som en film. Og også alle tankene mine og sånn. Så for meg var det nok mer rettet mot Gud enn mot foreldrene mine. Men jeg spurte dem om råd og var veldig lydig og sånne ting. Så jeg var jo en god datter på den måten.

Det er det at Gud har tilgang til alle tanker, som gjør at man må prøve å kontrollere dem. Mens indirekte kontroll, eller indirekte disiplinering, slik det beskrives i forskningslitteraturen vi refererte til (Gullestad, 1996; Born & Vasbø,

2025), handler om at barnet blir sin egen autoritet («Jeg vet hva som er rett for meg»), så innebærer den indirekte kontrollen her også en ytre autoritet – Gud. Guds allestedsnærvær overskrider skillet mellom indre og ytre kontroll. Fordi Gud også ser tankene dine, er kampen mot samvittigheten den viktigste kampen.

Lydighet eller selvstendighet?

Lydighet var et tema i intervjuene, enten fordi deltakerne selv tok det opp, eller fordi vi spurte. Studier av overganger fra autoritære til mer demokratiske foreldre- og oppdragelsesidealer legger vekt på endring i verdien av lydighet (Born & Vasbø, 2025; Gullestad, 1996). I denne litteraturen forbindes lydighet med å underordne seg i familiens generasjonshierarki, men også med lite selvbestemmelse eller ufrihet. I trossamfunnene i vårt materiale handler lydighet om dette, men også om noe mer.

Samtlige deltakere beskrev at lydighet var viktig i deres oppvekst. Det er et generelt trekk ved deltakernes refleksjoner rundt lydighet at de ikke bare forbandt det med sin relasjon til foreldrene, slik våre spørsmål la opp til. Svarene handlet vel så ofte om Gud. Vi tar med to eksempler på hvordan deltakere beskrev lydighet som et organiserende prinsipp for hele trossamfunnet. Det første sitatet er fra en kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner:

> Du skal være lydig mot dine foreldre, og du skal vise dem respekt og … Og det blir også brukt sånn, ja, du skal være lydig mot mor og far, menigheten skal være lydig mot de eldste, så skal de eldste være lydige mot Gud. Lydighet er brukt i alle … det er gjennomgående. Du skal være lydig og gjøre som du blir fortalt.

All lydighet i den hierarkiske ordningen – barn–foreldre–menighet – er bestemt av Gud. Dermed er lydighet mot Gud og lydighet mot foreldre en og samme ting. Dette kommer fram i det neste sitatet, fra et intervju med en kvinne fra en pinsekarismatisk bakgrunn der intervjueren spør om hvordan det var med lydighetsidealer i hennes familie:

> I: Men det der med hvordan foreldre skal være som autoriteter, på en måte. Mange prater om et strengt lydighetsideal i noen sammenhenger. Hvordan var det i din familie?
>
> A: Det er jo lydighet mot Gud. Du må jo adlyde foreldrene dine. Selv om jeg var nok litt rebell, når jeg var hjemme. Men mor sa at jeg må få ut frustrasjon. Så da fikk jeg ut frustrasjonen der.

Selv om denne kvinnen var opplært til å være lydig mot Gud og foreldrene, har det vært rom for å være litt opprørsk i denne kvinnens oppvekst, og moren viste forståelse for at hun kunne ha behov for å få ut frustrasjon. Det er likevel gjennomgående i intervjuene at det å være ulydig mot foreldre har vært sett på

som noe mer alvorlig enn et uttrykk for frustrasjon. En kvinne med bakgrunn fra Brunstad fortalte hvordan hun var oppvokst med en forestilling om at å være ulydig var synd, og at det gjorde Jesus lei seg:

> Men hvis jeg gjorde noe galt, så var jeg jo redd for både at det skulle være galt for mamma og pappa, men også at det skulle være synd. For det var jo synd det å være ulydig, for eksempel, da blir jo Jesus lei seg. Skulle du gjøre Jesus glad, så måtte du høre på mamma og pappa. Det er jo en veldig sånn klassisk greie.

Sitatet får godt fram hvor sammenfiltret idealene for oppdragelsen er med helt sentrale trosforestillinger, og dermed med selve det eksistensielle grunnlaget for troende mennesker. Lydighet mot foreldrene er en del av den overordnede lydigheten – mot Gud. Denne lydigheten – som gjelder alle troende, voksne og barn – innebærer å underordne seg Guds vilje og plan, for derigjennom å oppnå en annen form for frihet, nemlig frelse. I det følgende går vi dypere inn i hvordan deltakerne har opplevd denne sammenfiltringen av lydighet mot foreldre og mot Gud i oppveksten.

Om å bli bedre og fornekte seg selv

Som vi var inne på i kapittel 3, er det å «å finne seg selv» beskrevet som en viktig oppgave for mennesker i det senmoderne samfunnet, og det å hjelpe barn til å finne seg selv blir dermed en del av det senmoderne foreldreskapet (Born, 2025). Det å arbeide med seg selv er et tema som går igjen i intervjuene, men det er en annen type arbeid med selvet som presenteres. En kvinne med bakgrunn fra Brunstad beskriver i dette utdraget hvordan målet for arbeidet med selvet er å seire over synden:

> A: Altså, Brunstad har jo en forkynnelse som er veldig ... hva skal jeg si for noe … basert på at du skal gjøre ting bedre. Du er ikke bare frelst og elsket og godtatt som du er. Det [at du er god nok] er en del av forkynnelsen, men det er en liten del av forkynnelsen. Og så er det mye mer på det å skulle få seier over synd. Det er det de tror på.
>
> I: Hvordan får du seier over synd?
>
> A: Da jobber du med deg selv til du ikke blir sur lenger eller sint lenger, eller at du ikke gjør noe bevisst synd, da. Baksnakker eller blir sint eller … For det er synd. Så alt, alle menneskelige utslag [ler] er egentlig en synd.

For denne deltakeren hadde det kontinuerlige arbeidet for å seire over synden vært utmattende. Hun fortalte også at hun fremdeles var uvant med, og ble forskrekket, når voksne mennesker gav uttrykk for sinne eller andre negative følelser. Hun var ikke vant til det fra trossamfunnet: «Du skal på en måte fornekte deg selv, det er liksom en hovednøkkel, da, fornekte deg selv, dine egne lyster. Og hvis ikke du gjør det, så er det synd.»

Kravet om å alltid gjøre ting bedre gjaldt på alle livets områder. Som barn kunne det handle om å være et godt medmenneske på skolen eller andre steder. Selv om dette kunne høres ut som ordinære oppfordringer til skolebarn, så påpekte enkelte at konteksten for disse oppfordringene gjorde det til noe mer problematisk. En kvinne med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige framhevet dette med at man ikke fikk høre at man er bra nok som man er:

> Det er jo alltid: «Hva kan du gjøre bedre?» […] Sånn: «Hvordan kan du være bedre venn på skolen?» «Stå opp for folk hvis de føler seg utelatt!» Det høres ikke så slemt ut, sånn måten å snakke på, men bare sånn: «Hvordan kan du inkludere andre, være et bra forbilde?»

Det denne deltakeren viser til, er det at det snakkes kontinuerlig om at man skal bli bedre, og at det gjelder alle områder, og at det er mengden av det som kan bli vanskelig. Dette temaet tok flere deltakere opp på litt ulike måter. En kvinne som var oppvokst i Adventistkirken, reflekterte over forskjeller og likheter mellom de høye prestasjonskravene i utdanningen hun hadde valgt, og prestasjonskravene som ble formidlet av kirken. Strenge krav om å prestere var også karakteristisk for trossamfunnet, mente hun, men da var det likevel noe annet, noe som var «veldig annerledes med det»:

> At i menigheten så er det liksom at du må «tikke» for liksom ... Det er jo hele livet ditt. På alle aspekter av livet ditt. Og så er det mer ... Det er mye som er forskjellig. Det er jo på en måte mye mer alvorlig, da. Det er jo mye større farer, oppleves det som. Det er jo alle følelsene dine, alle tankene dine og alle handlingene dine. Så det er jo større felt. En forskjell også er at du skal være veldig ydmyk. Og at du skal fornekte deg selv veldig.

Denne deltakeren framhever her at forventningene om å prestere ikke er begrenset til utdanning og yrkesliv, men gjelder alle områder i livet, alt man står for som person. Videre knytter hun prestasjonskravet til en forventning om å være ydmyk og fornekte seg selv. Så mens prestasjon ellers gjerne forbindes med det å fremme seg selv, så handler prestasjonen her om det motsatte, å fornekte egne følelser og tanker, fordi de kan være syndige og dermed farlige.

I intervjuene er det flere som gjør lignende koblinger mellom forventningen om å forbedre seg og å fornekte seg selv. En kvinne med bakgrunn fra en pinsekarismatisk menighet beskrev at hun nå tenkte på det hun hadde vokst opp med, som et ideal om selvutslettelse der man overgir seg helt til Gud. Egne tanker, meninger, interesser og behov må legges bort for at man skal kunne leve for Gud:

> Nå merker jeg at jeg kan huske tilbake og selv reflektere litt på hva det er jeg tenkte. Og det er veldig slitsomt å måtte … for du har ingen … du har ingenting å si selv. Du skal liksom legge ned alt av meningene. Hele identiteten din skal legges under Gud. Så det er veldig tvangstrøye der man

> overgir alle tanker, alle meninger, alt. Og liksom, ja, du lever ikke selv, du lever for Gud. Det er total utslettelse av deg selv. Og det er kjempetrist.

En annen deltaker, med oppvekst i en læstadiansk menighet, forklarte at man lærer å være et redskap for Gud.

> Ja. Så jeg beskyttet liksom pappa, beskyttet mamma, jeg beskyttet menigheten. Og så glemte jeg bort meg selv oppi det hele. For jeg var jo lært og programmert at jeg er et redskap for Gud, og jeg skal være en blank side som folk kan fylle.

I flere utdrag kommer det også fram hvordan deltakerne har fått høre at mennesket i seg selv ikke er godt, men bare kan bli godt ved hjelp av Gud eller Jesus. En kvinne fra Brunstad beskrev hvordan hun i ung voksen alder var innom et ungdomsmøte, der en av lederskikkelsene talte:

> Det var en som var veldig flink til å snakke for seg. Og han stod og snakket om at det bor ingenting godt i deg. Og det står vel i Bibelen også, at det bor ikke noe godt i mennesket. Hvor han sa bortimot sånn at du er ikke verdt noen ting. Og det er jo for at du skal komme til at «men med Jesus eller med Gud, via ham, så kan du bli noe», eller så kan du bli bedre med det. Men da husker jeg at det … jeg husker jeg satt og gråt. For jeg tenkte: «Shit, er det dette jeg satt som 13-åring og hørte på? Eller er dette det 13-åringene som satt rundt meg, satt og hørte på – at du er ikke verdt en dritt?» Og det er *det* som er fokuset. Fokuset er ikke at Gud elsker deg sånn som du er, og med det du har. Det nevnes jo innimellom, men det er ikke det som er hovedfokus. Hovedfokuset er alt du skal gjøre annerledes. Og alt du skal bli bedre på hele tiden.

En annen deltaker, også med bakgrunn fra Brunstad, forklarte hvordan han lærte at det er viktig å erkjenne at man ikke strekker til, at man er syndig, og at man vil bli bedre:

> Det står veldig sterkt at man skal liksom anerkjenne at mennesket har … De sier det ikke med de ordene, men mennesket … altså du, deg, den du er, er verdt ingenting. Det er ikke noe å bygge noe som helst på. Det må først og fremst rives ned for at Gud skal kunne gjøre store ting med livet ditt. Og da er det Gud som gjør det, men da må du bryte ned alle disse egenviljeutslagene.

På ulike måter illustrerer disse sitatene to grunnleggende elementer i deltakernes oppvekst og sosialisering. Det første er de høye idealene om å gjøre alt rett, at man aldri blir god nok, men stadig må forbedre seg. Det andre er at det en selv bærer med seg av behov, lyster og tanker, er feil og må fornektes eller utslettes, for at man skal bli et menneske etter Guds plan og få evig liv.

Deltakerne snakket om disse idealene som noe de hadde slitt med, og som fortsatt preget dem på ulike måter. Når idealene er så høye, blir det veldig vanskelig å nå opp, forklarte de. Man må stadig streve for å bli bedre – ikke en

bedre versjon av seg selv, men den versjonen som Gud, og menigheten, ønsker, den riktige versjonen av seg selv. Man må arbeide med seg selv – ikke for å bli seg selv, men for å bli bedre, bli den Gud vil.

En konsekvens av lydighetskravet som nevnes, er det at man fortsetter å se etter hva andre forventer, i stedet for å rette spørsmålet til seg selv om hva man selv ønsker. En kvinne med oppvekst i Adventistkirken beskriver hvordan hun ble slått av dette da hun lærte begrepet «selvhevdelse» på et studium:

> A: Du søker alltid svar utenfra. Og leser i Bibelen heller enn å på en måte kjenne etter. Hva føler jeg nå? Hva føles riktig for meg? Jeg husker at da jeg gikk [et studium], så lærte vi om det med begrepet «selvhevdelse». At det kan være en sunn ting. Sunn selvhevdelse. Og det var litt tankevekkende for meg at det kan være bra. Det kan være positivt.
>
> I: For det har du tenkt på som utelukkende negativt?
>
> A: Ja. Men det har jo noe med å kjenne etter på grenser ... For eksempel, da. I møte med andre folk. Og det med å ønske seg ting, for eksempel. Det er ikke sunt å ofre hele tiden din og pengene dine og alt. Uansett hvem det er for. Man skal jo på en måte ta på sin egen maske først, før man hjelper andre.

Deltakeren beskriver her hvordan det å lære om begrepet «selvhevdelse» gjør at hun forstår at hun selv ikke har lært å kjenne etter grenser i møte med andre. Hun oppdager også at hun ikke har lært å ønske seg ting, men i stedet har lært å ofre alt, både tid og penger, for noe annet, og at det ikke er bra. Metaforen hun bruker, er fra flysikkerhetsprosedyren, der man blir bedt om å hjelpe seg selv først – ta på egen maske – for at man skal kunne være i stand til å hjelpe andre.

Den viktigste foreldreoppgaven: å holde barna innenfor

Flere av deltakerne snakket om at det ikke bare var de selv som hadde blitt hindret i å lære seg å ta hensyn til seg selv, og dermed også i å danne seg egne synspunkter og meninger med utgangspunkt i egne ønsker. Dette gjaldt også for foreldrene, som de mente lå under for det samme kravet om å fornekte seg selv og egne ønsker som var i konflikt med menigheten. En kvinne med oppvekst i en pinsekarismatisk menighet beskrev hvordan det hadde vært for foreldrene hennes da hun fortalte at hun ikke lenger ønsket å være i menigheten. Hun mente at det var utenkelig for dem at hun ikke lenger skulle tro, fordi de var overbevist om at det var det beste for henne: «Jeg tror at for deres del så var dette så voldsomt at det gikk nesten ikke an å forstå det.»

Hun beskriver videre hvordan hun gjennom å gå til psykolog har innsett at heller ikke foreldrene greier å se sine egne behov, men er mer opptatt av Gud og menighetens behov:

> De klarer ikke så mye å koble på hva deres behov er, fordi det handler jo ikke om deres behov, men først og fremst, ikke sant, Herren, hva er det menighetens behov er. Og det at jeg ikke lenger var en del av det livet, det rokket ved alt for dem. Og at det også, som de har forklart siden, ble en sånn ... Hvordan er det vi har klart å feile så voldsomt som foreldre? Ikke sant, søsknene er jo fortsatt med. Hva er det vi har gjort med deg?

Det utenkelige i at deres datter skulle velge bort troen og menigheten, sier noe om hvor selvsagt og innforlivet det er at familien skal forbli i menigheten sammen. Når hun velger det bort, er det de som har gjort feil, ikke hun som har tatt et annet selvstendig valg. De har gjort alt riktig, gitt seg hen til menigheten, og tatt barna med. Hvordan kan det da gå så galt?

Det framgår av analysen så langt at det å «hjelpe barn til å finne seg selv», slik mange foreldre tenker i dag, ikke er en formulering som treffer foreldreidealet i disse trossamfunnskontekstene. I stedet forstås den viktigste foreldreoppgaven som å sikre at barna forblir i menigheten og troen. Å lykkes med det er framfor alt viktig av hensyn til barna og deres frelse, men også av hensyn til foreldrene og deres omdømme i menigheten. Som en av mennene med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige sa det: «Det var en viktig valuta, det å ha barn som var trofaste. Det sa noe om foreldrene.» Da vi spurte ham om hva som hadde vært viktig for foreldrene i barneoppdragelsen, svarte han at kirken alltid hadde førsteprioritet:

> Å ha barn som kommer i kirka, som absorberer det som blir servert der, og som setter Gud og kirka først, da. Det har alltid vært topp-prioriteten. Og så selvfølgelig dette med skole og at vi skal være anstendige mennesker og borgere, har selvfølgelig vært en viktig del av det. Men de ser det nok litt sånn at så lenge du følger kirkeprinsippene, så vil alt det andre også komme naturlig. Det har vært tilnærmingen.

En av kvinnene med læstadiansk bakgrunn fortalte at familien hennes var veldig aktive i menigheten, og foreldrene forventet at alle var med på samling hver søndag. For å forklare hvor viktig dette var for faren, fortalte hun om broren som i en periode hadde motstand mot å gå. Han stengte seg inne på rommet og nektet å komme ut. Da «prøvde han [faren] å rive ned døra til soverommet for å tvinge ham med på samling. Så det var veldig sånn ... Familien utad ... Det var veldig viktig å opprettholde fasaden.»

Denne kvinnen var ikke alene om å knytte betydningen av familiens status eller fasade til barnas medvirkning i menigheten. En kvinnelig deltaker fra Menigheten Samfundet var inne på det samme da hun fortalte hvordan moren opplevde at hun hadde mislyktes:

> A: Man skal lære barna opp til å være kristne og til å være aktiv i menigheten. Og man skal styrke de i den troen. Så det er vel det som egentlig har vært

hovedfokuset, at man skal oppfordre veldig sterkt til at de skal være aktive, da, og holde dem i menigheten så mye som mulig.

I: Betyr det at foreldre som har barn som […] begynner å søke ut, at de får beskjed eller veiledning, eller at de liksom ...

A: Kanskje før, men jeg har ikke inntrykk av det nå. Men jeg tror jo at foreldre selv kan kjenne på denne skammen med at de ikke fikk til barneoppdragelsen, eller at ungene deres ikke passer inn i den malen som trossamfunnet vil. Og da tror jeg at det er lettere for de å tenke at da har ikke jeg klart å oppdra ungene mine. For jeg snakket mye med mamma om dette, og hun sa det til meg: «Jeg har jo ikke klart å oppdra dere. Fordi at dere vil ikke være i menigheten.» Så mamma tror jeg i hvert fall kjente veldig på at det er hun som er feil, da.

Flere snakket om hvordan foreldrene hadde reagert med å legge skyld på seg selv når de hadde gått ut av trossamfunnet. En kvinne med bakgrunn fra Jesus Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige fortalte hvordan hennes foreldre prøvde å forstå hva de hadde gjort feil som foreldre:

A: Og det er også veldig mye press på at … at man gjør en feil, og ikke at det er en superstor skam, men at mange foreldre, da, for eksempel mine foreldre, de føler jo at de har gjort noe feil. At det må være et eller annet sted hvor de har feilet, som er grunnen til at jeg har valgt å gå ut.

I: Ja, så de føler liksom en slags skyld, nesten?

A: Ja, min far, han var jo oppriktig lei seg, han begynte jo å gråte når jeg sa at jeg har valgt å gå ut. Fordi at han følte at han ikke hadde gjort jobben sin som pappa.

Flere av våre informanter har fått egne barn etter at de gikk ut av trossamfunnet. Vi ba en kvinne som var oppvokst i Jesu Kristi Kirke, om å reflektere rundt hvordan hun oppdrar barna sine, sammenlignet med måten man oppdrar barn innenfor trossamfunnet. En hovedforskjell var at hun selv kunne bestemme hvordan, at oppdragelsen ikke var styrt av trossamfunnet, framholdt hun:

Det er ikke noen andre som bestemmer hvordan jeg skal oppdra dem. Jeg oppdrar dem etter sånn som jeg selv mener er riktig. Sånn at de skal bli gode mennesker. Og det er ikke noen ting jeg er redd for å ta i, på en måte. […] Jeg kan bare se for meg hvordan det hadde vært å oppdra dem som troende kirkemedlem. Og da er det jo kirken som styrer det. Det er jo liksom at «Nei, du skal ikke spille fotballcup på søndag, for da går vi i kirken.» […]

Jeg trenger ikke å gå inn og ta en sånn dømmende holdning. Jeg trenger ikke å være lovens lange arm og sånn fra kirken. Jeg kan la han også være med og finne ut av ting selv. For det er kanskje litt det jeg følte i min egen oppvekst, at det var på en måte bestemt hva som var riktig og ikke riktig. Og så

> var det bare å gjøre det, følge det. Mens nå er det litt mer åpent for undring og det å kunne sammen finne ut av hva som er rett å gjøre her, eller hva burde vi gjøre, hva tenker vi om det. Det blir jo noe helt annet når man skal finne ut av ting sammen, enn når bare foreldrene skal fortelle «Sånn er det». Jeg tenker at det at vi aldri kunne finne ut av ting sammen i min oppvekst, det har gjort noe med relasjonen jeg har til mine foreldre.

Hvordan rammene rundt oppdragelsen, og troen generelt, påvirket familierelasjonene, var også andre opptatt av. Vi skal imidlertid se på hvordan den samme deltakeren som vi siterte over, utdypet dette i en annen del av intervjuet. Hun var opptatt av hvordan trossamfunnets rammer la begrensninger på hva det var mulig – og relevant – å snakke om og dele som familie. Når alt er bestemt, når det finnes en fasit, er det ikke noen anledning til å snakke om det. I den forstand er alle familiemedlemmer likestilt, i samme båt, som underlagt de samme rammene:

> Det er egentlig litt rart, men jeg har egentlig ikke noe nært forhold til familien min. […] Altså, vi har et nært forhold, men vi har ikke det, hvis du skjønner hva jeg mener. Og det føler jeg er litt trossamfunnet sin feil. Fordi at, hele oppveksten vår så var alt styrt av menigheten. Alt man skulle tro og mene og føle og tenke, var styrt av dem. Og det var ikke egentlig noen åpen dialog hjemme om noe annet. Det var liksom «Dette er det som gjelder, og sånn er det. Og dette diskuterer vi ikke.» Og da ble det heller ikke noe klima hvor man kunne ta opp ting. […] Vi satt aldri rundt spisebordet og liksom pratet om vanskelige ting eller tok opp ting … For det var ikke noe å lure på. Vi visste jo hvor grensene gikk, og hva reglene var. Og så var det på en måte forventet at dette er det vi gjør, og vi stiller ikke spørsmål.

Om dagens situasjon beskrev hun at de er «På en måte en normalt fungerende familie». De feirer bursdager og høytider sammen, det er ikke noe uvennskap der, men …

> på et emosjonelt plan, så er det liksom … det har vi aldri greid å opprette, hvis du skjønner hva jeg mener, fordi at *vi kunne aldri møtes som mennesker*, hjemme i familien. Fordi at det alltid var kirkas rammer som bestemte hva vi skulle tro og mene.

Oppsummering

Deltakerne er oppvokst i trossamfunn som i utgangspunktet assosieres med en autoritær foreldrestil. Når de forteller om sin egen oppvekst, handler det imidlertid mer om indre enn ytre disiplinering og om ulike måter å få barn og unge til å styre seg selv på. Denne utviklingen bort fra straff og over mot egenstyring ved hjelp av samvittigheten og internaliserte normer er et generelt trekk ved foreldreskap i senmoderne samfunn. Her er det imidlertid noen vesentlige forskjeller. For det første er forståelsen av samvittighet knyttet til en forestilling om en allestedsnærværende Gud, en autoritet som ser alt, og til

forestillinger om normbrudd – synd – som veien til fortapelse. Når vi omtaler lydighet som en sentral verdi i oppdragelsen, er det til dels snakk om lydighet overfor foreldre i tradisjonell forstand, men lydigheten har i tillegg en mer omfattende betydning idet alle trossamfunnets medlemmer – også foreldrene – er forpliktet til lydighet overfor Gud. På den måten kan den disiplineringen som spiller seg ut innenfor rammene av trossamfunnene, ses som et eksempel på hvordan skillet mellom ytre og indre kontroll forsvinner.

For det andre viser vi at sosialiseringen i disse trossamfunnene skiller seg grunnleggende fra idealer i storsamfunnet når det gjelder det overordnede målet for sosialiseringen. Mens utvikling av selvstendighet og egen identitet beskrives som hovedmål i senmoderne foreldreskap, er sosialiseringen i disse trossamfunnene preget av et nærmest motsatt ideal. Det handler ikke om å realisere eller frigjøre seg selv, men om å realisere Guds plan og sikre barna en plass i etterlivet. Som menneske er man syndig, og synden må renses bort gjennom bot og bedring. Å utvikle seg som menneske er ikke å finne seg selv, men å gi avkall på et menneskelig selv, fordi dette selvet er syndig.

Analysen viser dermed at autonomi, forstått som selvbestemmelse og mulighet til å uttrykke seg selv (Born, 2025), ikke er et mål for barneoppdragelsen i trossamfunnene slik den beskrives her. Det å bli kjent med seg selv, utvikle egne interesser, kjenne etter hva som føles riktig, og sette grenser for seg selv er ikke noe som oppmuntres. Sosialiseringen er derimot rettet mot å forme barn slik at de *velger rett* og blir i trossamfunnet, fordi det bare er slik de kan unngå fortapelse. Å bli moden, og voksen, i disse trossamfunnene handler slik ikke primært om å få mer å si over eget liv, men å bli bedre i stand til å leve et liv som er rett.

Kapittel 6 Skole- og vennskapserfaringer

Dette kapittelet handler om deltakernes erfaringer fra grunn- og videregående skoler. Det er opplæringsplikt for alle barn, og skolen regnes som en viktig arena for sosialiseringen av barn til borgere (Gilliam & Gullov, 2016). Den er også en sentral arena for å etablere relasjoner til jevnaldrende. For deltakerne i vårt materiale har måten skolen har fungert på på disse områdene, variert med hva slags grunnskole de har gått på.

Rundt to tredjedeler av deltakerne (19 av 28) har utelukkende gått på offentlige skoler. For dem har skolen vært en del av «verden utenfor», fra trossamfunnets perspektiv. Disse deltakerne har vokst opp innenfor Jehovas vitner, Brunstad Christian Church, Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige, Guds Menighet og læstadianismen. Med unntak av Guds Menighet[32] har disse trossamfunnene ikke egne skoler.

Andre deltakere har gått bare på private livssynsskoler fram til videregående. Dette gjelder deltakere fra Menigheten Samfundet og Adventistkirken, begge trossamfunn som driver egne skoler.[33] I disse skolene er det vanlig at både lærere og elever i hovedsak tilhører trossamfunnet, selv om Adventistkirkens grunnskoler ofte har en del elever som ikke gjør det. Disse skolene vil fra trossamfunnets perspektiv være en forlengelse av «verden innenfor». Noen deltakere har vekslet mellom å gå på private og offentlige skoler. Dette gjelder noen deltakere med læstadiansk bakgrunn og deltakere med bakgrunn fra pinsekarismatiske menigheter. De har i hovedsak gått på kristne skoler drevet av ett eller flere andre kristne trossamfunn.

Det er heller ikke gitt at barn som går på en skole i regi av menigheten, opplever disse arenaene som sammenhengende på en uproblematisk måte. For barn som går på en offentlig skole, er det ikke gitt at den oppleves som en «verden utenfor». I en studie av tidligere medlemmer av Jehovas vitner i Sverige finner Liedgren og Anderson (2013) to ulike måter å forholde seg til hverdagen på i offentlige skoler, som baserer seg på ulike måter å oppfatte forholdet mellom verden utenfor og trossamfunnet på. Den ene måten, kalt «én verden-synet» (*the one-world view*), innebærer at barna aksepterte trossamfunnet sitt verdisystem, og de fornektet verden utenfor. De som delte dette synet, hadde likevel ulike strategier overfor skolen. Den ene strategien karakteriserer forfatterne som «stå opp for din tro». Den innebar å presentere troen for jevnaldrende i skolen og forsvare den hvis nødvendig samt presentere Jehovas

32 Guds Menighet har nå to private grunnskoler for medlemmer i Lofoten, men denne informanten (fra den tidligere studien) hadde sin skolegang før menigheten etablerte en egen skole.

33 Menigheten Samfundet driver to grunnskoler i tilknytning til de to menighetene i Kristiansand og Egersund. Adventistkirken driver elleve grunnskoler og én videregående skole i Norge.

vitners syn på kunnskap som ble presentert i klasserommet. Den andre strategien kaller forfatterne «flukt». Den innebar tilbaketrekning og fravær for å unngå å måtte konfronteres med uforenlige forventninger og å måtte forsvare troen.

Den andre måten å oppfatte verden på blir kalt «to-verdener-synet» (*the two-world view*). Strategien for å håndtere skolen som springer ut av denne måten å oppfatte verden på, omtales som «å leve i to verdener». Som barn var de som fortalte om denne strategien, opptatt av å ikke skuffe noen og unngå konflikt, og de oppførte seg som forventet både i skolen og i menigheten.

Inspirert av Liedgren og Anderssons (2013) analyse undersøker vi i dette kapittelet tre aspekter ved deltakernes erfaringer fra både offentlige og private skoler. Først beskriver vi hvordan deltakerne har forholdt seg til det synet på samfunn og vitenskap som formidles i skolen. Videre ser vi på hva som kjennetegnet deltakernes forhold til lærere i skolen, og hvordan lærerne har forholdt seg til dem. Deretter analyserer vi fortellingene om relasjoner til jevnaldrende og hva slags vennskaps- og utenforskapserfaringer de har som kan knyttes til skolen, men også til arenaer i forlengelse av skolen, som idrett og andre fritidsaktiviteter. Disse temaene utforsker vi så videre i fortellinger fra videregående skole.

Gitt vårt søkelys på barndom analyserer vi her ikke deltakernes erfaringer fra utdanning utover videregående.[34] Temaer som er relatert til andre former for utdanning og kvalifisering, for eksempel bibelskoler, ulike praksis- og lærlinge-ordninger i tilknytning til enkelte trossamfunn og misjonsreiser, er det heller ikke rom for å berøre i denne rapporten.

Å forholde seg til læreplanens kunnskapsinnhold

Noen faglige temaer i skolen er kjent for å være kontroversielle for enkelte trossamfunn. Det kan dreie seg om for eksempel evolusjonsteori eller seksual-undervisning. Gjeldende opplæringslov slår fast at alle elever, enten de er i offentlige eller private skoler, skal ha opplæring i det samme kunnskapsinn-holdet.[35] Det er etter denne loven ikke mulig å melde fritak fra bestemte deler av pensum i den offentlige skolen eller utforme læreplaner som utelater eller omskriver kunnskapsinnhold (Smette & Awan, 2025).[36] Vi beskriver her hvordan elever har møtt og forholdt seg til kontroversiell kunnskap i henholdsvis offentlige og private skoler.

---

34 I materialet vårt har to tredjedeler pågående eller gjennomført høyere utdanning.

35 Alle deltakerne har gått på skoler med offentlig godkjente læreplaner. En deltaker gikk en periode på en skole i regi av trossamfunnet i utlandet.

36 Dagens fritaksparagraf ble innført midt på 2000-tallet. Før innføringen av den nye fritaksparagrafen var fritak primært en ordning knyttet til kristendomsfaget, men det var også debatt rundt og eksempler på andre former for fritak for ulike religiøse minoriteter (Smette & Awan, 2025). Noen av våre deltakere har hatt sin grunnskoletid etter at dagens lov ble innført, andre noe tidligere.

Elevenes møte med kontroversiell kunnskap og aktiviteter i den offentlige skolen

Deltakerne har en felles erfaring med å ha lært at det er deres trossamfunns syn som er det rette, mens det er de andre som tar feil. Dette er den forståelsen deltakerne tar med seg inn i skolen, for eksempel i møte med evolusjonsteori.[37] En kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner beskriver at hun var opplært til å forholde seg «overbærende» til skoleundervisning som gikk imot trossamfunnets lære om at verden ble skapt av Gud, og at hun forholdt seg pragmatisk til dette spørsmålet på naturfagsprøver.

> Ikke at jeg noen gang tenkte så veldig mye over det. Jeg var aldri så interessert i evolusjonsteorien eller noe sånt. Jeg bare hadde godtatt det som jeg hadde fått hørt. Vi er skapt. Og så vet du at de andre tror ikke det samme, men det er vi som har rett. Så når jeg da sitter der og ser det, så er det sånn, jeg svarer jo det jeg må svare på en prøve for å få riktig svar, men jeg sitter jo og vet hva som er rett. Men jeg vet også at jeg ikke kan svare det i en prøve. At jeg må si det som står i boka for å få riktig svar. Man kan ikke komme og si sånn «Bibelen sier blablabla» på en prøve, for eksempel. Såpass skjønner du. Men det er mer den der, det er en sånn skikkelig holdning hvor det er sånn, det er nesten synd på de som er utenfor, for de vet ikke bedre. Det er det som er den grunnleggende, liksom, sånn: «Det er synd på dem.»

Denne deltakeren hadde en følelse av å være overlegen ikke bare i form av å ha den rette kunnskapen, men også i form av den framtidige frelsen. Hun beskriver likevel at hun hadde en pragmatisk holdning til det å formidle sitt syn, og hun rettet seg etter skolens forventning når hun skulle svare på en prøve.

Andre gir uttrykk for mer usikkerhet omkring hvordan de skulle forholde seg til en del av skolens kunnskap – og hva som kunne være i strid med trossamfunnets lære. En deltaker med bakgrunn fra en læstadiansk menighet beskrev hvordan hun ofte var usikker på om det læreren formidlet, var et forbudt tema, og at hun derfor ofte lot være å høre etter:

> Jeg lukket ørene på skolen, for eksempel, hvis det var tema som jeg var usikker på. At jeg kunne sitte og drømme meg bort, eller … Så jeg har liksom litt hull i utdanninga. For jeg var liksom sånn … dette skal ikke jeg, dette tar jeg ikke inn.

At hun var så usikker på hvilken kunnskap som var problematisk, kan tolkes som at hun har hatt få muligheter til å diskutere dette spørsmålet med andre. Denne tolkningen støttes av en beskrivelse fra en annen deltaker, også med bakgrunn fra en læstadiansk menighet. Hennes erfaring var at hun ble avvist da hun prøvde å få hjelp fra de hjemme til å forholde seg til forskjellene mellom det hun lærte på skolen, og det hun lærte hjemme:

---

37 Av trossamfunnene i vår studie skiller Adventistkirken seg ut med å uttrykkelig presentere seg (på deres offisielle nettside) med at de aksepterer evolusjonsteori.

A: Jeg tror, der kom det inn med det dobbeltlivet jeg levde, da. At det jeg lærte på skolen, og det som skjedde i den verdenen utenfor, hvis jeg kan kalle det for det, det forholdt jeg meg til der. Og så forholdt jeg meg til den læren som jeg ble opplært til hjemme, på hjemmebane. Det var ikke noe rom for undring eller spørsmål hjemme. Hvis vi spurte om et eller annet: «Hvorfor tror vi på det?», eller «Hvorfor gjør vi sånn?», så var det enkle svaret at: «Det bare er sånn. Du må bare akseptere det.» Jeg fikk aldri noe klart svar på hvorfor ting var som de var.

I: Sluttet du å spørre etter hvert?

A: Ja, det var ikke noe vits, man kom jo ingen vei. Så jeg aksepterte at hjemme så er det sånn. På samlinger så er det sånn. Og på skolen så er det sånn.

I materialet er det også et eksempel på det å ikke tillate seg selv å tvile på det trossamfunnet lærte, til tross for at det man lærer i skolen, gir mening. En kvinne med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige beskrev dette som å unngå kognitiv dissonans, altså ubehag knyttet til motstridende følelser eller tanker:

Og så er det noen ting, som jeg på en måte … For jeg husker at jeg lærte om evolusjonsteorien og sånne ting, i naturfag på skolen. Og da husker jeg at jeg tenkte at, ja, men dette gir jo mening. Og så blir det en sånn greie at du tilpasser litt det du har lært i kirka, for å få det til å ikke bli helt sånn kognitiv dissonans. Selv om hvis du hadde gått ordentlig inn i det, så hadde du jo skjønt at dette ikke … Men du går ikke så langt, du tillater ikke deg selv å gå inn i de tingene som lugger litt.

Også her beskrives en individuell prosess med å prøve å forene de største motsetningene i kunnskapen, men uten å gå så langt at menighetens kunnskap trekkes i tvil. Også i dette eksempelet er det et ensomt arbeid som beskrives.

Et siste eksempel illustrerer hvordan den kunnskapen trossamfunn formidler om andre perspektiver, kan være begrenset, og at dette er noe man først oppdager i samtale med andre utenfor trossamfunnet. En kvinne med bakgrunn fra Brunstad forteller om hvordan hun gradvis begynte å oppdage at det hennes trossamfunn stod for, var annerledes, da hun hadde seksualundervisning på ungdomsskolen:

Og det var ikke før da vi lærte om seksualundervisning på en måte, på ungdomsskolen, at jeg begynte å lure litt. Eller jeg syntes vi var annerledes, da. Og jeg opplevde også at folk begynte å spørre meg så fælt om menigheten. Og så kunne jeg ikke forsvare det. Jeg visste ikke. De spurte meg, mine venninner: «Hva er forskjellen på statskirken og Brunstad?» Jeg visste ikke hva som var forskjellene, for jeg hadde ikke forstått hva deres evangelier eller forkynnelse er.

Et inntrykk vi sitter igjen med fra dette materialet, er at det å skulle håndtere motstridende kunnskap alene, uten mulighet til å reise spørsmålene man strir med, går ut over elevens læring og engasjement i skolen. Et viktig spørsmål, som vi ikke har datamateriale til å svare på, er om tilbaketrekningsstrategiene bare gjelder de spesifikke kunnskapsområdene, som seksualundervisning og evolusjonslære, eller om de også rammer opplæringen mer generelt.

Erfaringer fra private skoler

Vi har ikke funnet studier av elevers erfaringer fra livssynsbaserte skoler i Norge. En svensk studie beskriver en skole drevet av Brethren-kirken i Sverige (se kapittel 2 for presentasjon av studien og trossamfunnet). Frisk og Nilsson (2021) viser til tilsynsdokumenter der skolen fikk kritikk for manglende opplæring i kritisk tenkning og manglende kjønnslikestilling. Forfatterne analyserer også intervjuer med nåværende medlemmer fra trossamfunnet, både voksne og barn, der erfaringene fra skolen er positive, med vekt på fellesskapet og tryggheten ved å være sammen med andre fra trossamfunnet.

I vårt materiale er det også flere som framhever at de opplevde det å være sammen med andre troende på skolen som positivt. En kvinne med bakgrunn fra en pinsekarismatisk menighet som byttet fra offentlig til privat skole på ungdomsskolen, hadde denne opplevelsen.

> I: Hvordan ble det da du begynte på ungdomsskolen, da, byttet skole?
>
> A: Ja, da var det liksom litt andre rutiner, da, på skolen. Hver mandag så hadde rektoren sånn samling, andakt og noen greier. Jeg tror de hadde det på morgenen og, ja, nei, jeg husker ikke. Men det var i hvert fall veldig, og det var jo liksom litt trygt, da, for det var, det var den samme tilhørigheten og *mindsettet* liksom, som jeg kom fra hjemmefra, da.

For denne deltakeren betydde det å begynne på en kristen skole mindre konflikt mellom skolen og hjemmet og menigheten. Hun fortalte at det var flere temaer de ikke hadde på den nye skolen, som evolusjon eller kjønns- og seksualitetsmangfold.

En deltaker som hadde gått på en av Adventistkirkens grunnskoler, opplevde at det lille miljøet skapte en «sær kultur», uten tilgang til alternative synspunkter.

> Fordi at det er, det blir en sær kultur når du vokser opp i et lite miljø. Og du lærer ikke sosiale koder som er vanlige i storsamfunnet.

Denne kvinnen opplevde mangelen på alternative synspunkter, og det at hun ikke hadde lært seg kulturelle koder fra storsamfunnet, som en begrensende side ved det å gå på en trossamfunnsskole.

Av de totalt ni deltakerne som hadde gått på private skoler, fortalte de fleste (sju deltakere) om sensurering av lærebøker, ofte ved at sider var teipet sammen

eller utdrag tusjet over, slik denne deltakeren fra en pinsekarismatisk menighet forklarte det:

> Vi lærte jo matte og alle mulige sånne ting, selvfølgelig, men for eksempel på den skolen, da, så var det sånn … i naturfagsbøkene våre [ler litt] så var det deler av pensumet som var teipet igjen.
>
> I: For de brukte standardlærebøker, men …?
>
> A: Ja, men teipet igjen det vi ikke skulle ha. Og det var typisk kanskje teipet igjen på evolusjon, big bang og alt om seksualitet. Det var kanskje ikke så mye om seksualitet i lærebøkene der, men altså, du vet bilder av sånne nakne kropper, med innvoller og sånn, de var liksom, alt var teipet igjen. Typ sånn, reproduksjon … alt om sex, egentlig. Og jeg fant jo ut … fordi man ble jo ekstremt opptatt av hva som var bak de teipene.

En annen tilnærming fra skolens side kunne være å undervise i kunnskapsmålene fra læreplanen samtidig som læreren forklarte at det de nå lærte, var feil. En mann med bakgrunn fra Menigheten Samfundet fortalte om dette fra sin skolegang i trossamfunnets grunnskole:

> Ja, det stilles jo krav til å få statsstøtte, så de må tilpasse seg læreplanen. Så på skolen lærte vi jo om Darwin, for det står jo i læreplanen, men vi lærte jo om hvorfor Darwin tar feil, i tillegg …

Vårt materiale tyder altså på at det har vært vanlig med sensur og omskriving av emner i læreplanen der trossamfunnet har et annet syn. Dette er ikke overraskende dersom vi ser på private kristne skoler som en arena der trossamfunnets religiøse verden vedlikeholdes og legitimeres (Berger, 1967, s. 29). I Utdanningsdirektoratets tilsyn (startet i 2024) ved Menigheten Samfundets skoler i Kristiansand og Egersund ble det påpekt flere eksempler på lignende mangler eller omskrivinger i læremateriell.[38]

Relasjon til lærere

Generelt forteller både de som har gått i offentlige og private skoler nokså lite om relasjonene de har hatt til lærere gjennom skolegangen. Vi har heller ikke spurt direkte om dette i alle intervjuene. Nedenfor utforsker vi det materialet vi har om lærere, særlig med tanke på å undersøke i hvilken grad deltakerne har hatt tillit til lærere, og i hvilken grad lærere har hatt kunnskap om deres situasjon som trossamfunnsmedlemmer.

38 Kristiansandrapporten er tilgjengelig på https://tilsyn.udir.no/api/dokument/rapport/ea4eef82-9541-47de-a23c-a3ce93c576ec, Egersundrapport, vurdering etter skolens svar: https://tilsyn.udir.no/api/dokument/rapport/135a0c17-4b1c-45ce-957d-6a0e79be8b53.

Relasjon til lærere i offentlige skoler

For de som har gått i offentlige skoler, framstår det i materialet som at deltakerne har holdt en viss avstand til lærerne de har hatt i grunnskolen. En tolkning er at elevene har ønsket å gå under radaren og ikke vekke oppmerksomhet rundt trossamfunnstilhørigheten sin. Flere forteller at de har vært oppfattet – både av seg selv og andre – som pliktoppfyllende og flinke elever som skapte lite problemer i form av bråk og uro.

Flere har imidlertid erfaring med å ikke skulle delta i bestemte skoleaktiviteter med religiøse begrunnelser, og i disse situasjonene har denne tilhørigheten blitt et tema. Slike forespørsler har ifølge deltakerne stort sett blitt godtatt uten videre spørsmål. Dette gjelder for eksempel situasjoner rundt bursdagssanger, julefeiring og 17. mai. En kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner uttrykte det slik: «Det var aldri så mye spørsmål rundt det, det var liksom bare: 'Okei, greit, du skal ikke være med', liksom», mens en kvinne med bakgrunn fra en læstadiansk menighet oppsummerte den offentlige skolens forhold til fritak slik: «[Det] var litt sånn: 'Ok, vi har ikke peiling på hva dere kan eller ikke. Gjør det dere må.'»

At slike former for fritak i liten grad problematiseres av lærere, er i tråd med funn i en studie av fritakspraksiser i norske offentlige grunnskoler (Smette & Awan, 2025). En svensk studie viste derimot at lærere i svenske grunnskoler ofte var i tvil om hvordan de skulle håndtere situasjoner som oppstod rundt elever fra Jehovas vitner (Liedgren, 2018). I vår studie framhevet en mann fra Jehovas vitner hvordan lærere ikke forstod hvor alvorlig spørsmålet om å ikke delta i bestemte aktiviteter var for ham:

> Ja, det var litt ubehagelig et par ganger, men det var bare fordi de visste ikke bedre, tror jeg da. At «Jo, men det kan du være med på», liksom. «Nei, det kan jeg ikke, fordi det står mellom liv og død for meg, men det skjønner ikke du», ikke sant?

Lærernes forslag om at han jo bare kunne være med, stod i sterk kontrast til hans egen opplevelse av at det å være med ville være å begå en alvorlig synd og dermed et spørsmål om liv eller død.

Ingen fortalte om lærere som hadde vist bekymring for dem fordi de ikke fikk lov til å være med på ting. Flere av deltakerne fortalte at de skulle ønske at læreren hadde problematisert dette mer, eller spurt dem direkte, ikke bare snakket med foreldrene. En kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner fortalte at hun ikke fikk lov til å være med på å synge bursdagssanger sammen med de andre elevene i klassen. Selv om hun hadde lyst, turte hun ikke å gjøre det, fordi hun var redd for at foreldrene skulle finne ut av det:

> A: Hun hadde nok aldri sagt noe, men jeg tenkte aldri på å gjøre det [reise seg for å synge]. For jeg var jo til stede når foreldrene mine snakket med læreren om det, og jeg tenkte at nå vet hun det, og foreldrene mine snakket

> med henne, så jeg var jo livredd for at foreldrene mine ville få vite det gjennom læreren.
>
> I: Kan du huske om du hadde lyst?
>
> A: Ja. Alltid.

En mann med bakgrunn fra Guds Menighet husket derimot at lærerne lot elevene være med selv om foreldrene hadde gitt beskjed om at de ikke skulle – dersom elevene selv ville det.

> Vi satt der og fikk det med oss. Vi skulle jo ikke være med, men vi gjorde jo litt det vi selv ville når vi var der. Hadde masse restriksjoner, og noen av oss var jo veldig pliktoppfyllende, mens andre snek seg til å gjøre ting. Men lærerne jagde oss jo aldri ut fordi vi ikke fikk lov til det.

Vi har her ikke spurt mer utfyllende om hva som har kjennetegnet relasjonen deltakerne har hatt til lærerne, og om de har sett dem som mulige fortrolige i vanskelige situasjoner. Det er kun ett eksempel i materialet på at en deltaker har snakket med en lærer om ting hun syntes var vanskelig i menigheten. En kvinne med bakgrunn fra Brunstad fortalte at hun selv tok initiativ til å snakke med lærer og helsesøster om følelsen av å bli dratt mellom menigheten og de utenfor.

> Jeg husker at jeg hadde en prat med læreren min, hvor jeg sa at jeg følte at jeg stod med en fot i menigheten og en fot i verden, fordi jeg hadde så lyst til å passe inn med de på skolen, det å ha hull i ørene og gå med de type klærne.

Selv om denne deltakeren tok opp et tema hun syntes var vanskelig med menighetstilhørigheten, kunne hun ikke huske at noen av de voksne på skolen i ettertid virket bekymret eller tok kontakt med henne for å spørre hvordan det gikk.

På våre spørsmål om lærere hadde vært bekymret, tok flere opp at dersom en lærer eller andre hadde spurt, ville de uansett ikke ha fortalt om eventuelle problemer de opplevde i tilknytning til familie eller menighet. For noen har hensynet til foreldrene, og å ikke skape et inntrykk av at de var dårlige foreldre, vært en viktig grunn til å ikke snakke med andre voksne om det som var vanskelig: En kvinne med bakgrunn fra en pinsekarismatisk menighet beskrev dette slik:

> Men jeg var veldig redd for å fremstille, for lærere og sånn, at det ikke var bra hjemme. Jeg ville liksom ikke at de skulle vite det, da. Eller at visse ting ikke var bra. Jeg likte liksom ikke følelsen av at de tenkte at mamma og pappa ikke var gode foreldre.

I materialet er det også eksempler på deltakere som oppfattet at lærerne deres behandlet dem dårligere enn de andre elevene på grunn av at de var trossamfunnsmedlemmer. I disse eksemplene ser det ut til å dreie seg om lærernes holdninger til trossamfunnet. En kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner beskriver en lærer som kom med negative kommentarer da kvinnen og medelever skulle forlate klasserommet når de andre skulle ha kristendom, som de var fritatt fra:

> Hun [læreren] var veldig stygg med oss tre fra Jehovas vitner. Hun sa litt stygge ting. Det var når vi skulle ut, da, og det skulle være kristendomsundervisning og sånt, så husker jeg at hun sa noen nedlatende greier om oss. Og så når vi fikk henne, så fikk vi også veldig dårlige karakterer, husker jeg.

En annen kvinne med bakgrunn fra et læstadiansk trossamfunn fortalte om en musikklærer som var nedlatende fordi «han likte ikke oss 'læstuser', på en måte». I et annet eksempel, også fra en kvinne med bakgrunn fra et læstadiansk trossamfunn, framstår det som at det handler om holdninger i lokalsamfunnet mer enn en individuell lærer:

> Ja, jeg gikk på vanlig offentlig skole. Jeg opplevde det litt sånn … det var oss og dem, og vi ble ansett som litt sære, læstadianerne var rare mennesker som de ikke skjønte seg på. Og også lærere kunne finne på å være ganske stygge med oss. Litt sånn der … jeg husker sånn fra KRL-timene på ungdomsskolen: «Ja, [hennes navn], hvor står det i Bibelen at man ikke kan gå på kino?» Og så er det sånn: «Jeg ha´kke peiling.»

I begge disse eksemplene blir elevene stilt til ansvar for sine trossamfunns lære. Kvinnen i eksempelet over opplevde at dette fortsatte da hun kom på videregående:

> På videregående så hadde jeg en lærer som var sånn der: «Ja, læstadianere, de må jo gifte seg fordi de klarer ikke å vente med sex», eller: «De gifter seg så unge.» Veldig mye stygge fordommer. Veldig nedlatende. Du blir ansett for å være litt sånn dum og ... Så jeg syns ikke det var noe artig, da, følte meg veldig sånn mindreverdig.

For denne kvinnen førte kommentarer fra lærere og medelever til at hun trakk seg unna og ikke turte å delta på sosiale aktiviteter selv om hun egentlig hadde veldig lyst.

En konklusjon fra analysen av relasjoner til lærere generelt er at det i liten grad ser ut til at enkeltlærere har prøvd eller lykkes i å etablere kontakt med deltakerne da de var elever, på en måte som har bidratt til å skape tettere bånd til skolen og storsamfunnet eller åpne for å be om hjelp i en vanskelig livssituasjon. Tvert imot synes det som en del lærere har bidratt til at elevene følte seg annerledes og sosialt utenfor ved å forholde seg likegyldige eller i enkelte tilfeller negative til deres trossamfunnstilhørighet.

Relasjon til lærere i private skoler: forlengelse av sosial kontroll i menigheten?

Vi har et begrenset materiale som direkte omhandler relasjoner til lærere i private kristne skoler. På samme måte som i materialet fra offentlige skoler framstår lærerne generelt som distanserte personer, med mindre de er personer deltakerne har en slektskapsrelasjon til, noe det er flere eksempler på. At fedre, mødre eller onkler også har rollen som lærere eller andre ansatte i skole, er en konsekvens av at slike skoler fra trossamfunnets side nettopp skal være en del av verden innenfor.

Denne tette sammenkoblingen mellom skole og menighet innebærer at skolen blir en arena der trossamfunnets religiøse verden vedlikeholdes. Dette skjer både gjennom legitimering, i Bergers (1967) betydning slik vi viste til over, og gjennom sosial kontroll. Skolen gir et trossamfunn anledning til å utøve kontroll både over barna og foreldrene. En kvinne med bakgrunn fra Menigheten Samfundet fortalte at hun følte seg overvåket av lærerne på skolen etter at det hadde blitt kjent at foreldrene hadde tatt henne med på en sommerleir med andre kristne menigheter:

> Hele poenget er jo at måten vi gjør ting på, er riktig. Så det at jeg i det hele tatt kom og fortalte det (til medelever), jeg regner med at læreren stod rundt hjørnet kanskje i friminutter og var litt sånn: «Dette må jeg snakke med de og de om», ikke sant? (Navn) har fått lov til å være, hun har vært med, de har tatt med henne også. Og nå kan hun fortelle om dette til de andre barna, og da forgifter hun deres tanker igjen, ikke sant?

Sammenvevingen av menighet og skole gir dessuten foreldre anledning til å utøve kontroll over hverandre, fordi de får tilgang på informasjon om andre barn og foreldre gjennom egne barn, men kanskje også gjennom foreldre som også er lærere. Et eksempel på dette var en kvinne med bakgrunn fra Adventistkirken som fortalte at de andre foreldrene hadde klaget til lærerne på at hun hadde holdt hender med en gutt da hun gikk på småskoletrinnet.

Relasjoner til jevnaldrende

Som vi viste i kapittel 4, legger alle trossamfunnene i studien vekt på å begrense relasjoner til personer utenfor trossamfunnet. Dette gjelder også for barn. Hva slags vennskapsrelasjoner barna har inngått i skolen, har dermed variert avhengig av om de har vært elever i offentlige eller private skoler.

Jevnalderrelasjoner i og rundt offentlig skole: å bli oppfattet som annerledes

Det å føle seg annerledes har vært en vanlig erfaring blant deltakerne som har gått i offentlig skole. Denne annerledesheten har dels vært en indre opplevelse, knyttet til mantraet om å «være *i* verden, men ikke *av* verden», som mange

beskriver at de har fått med seg fra trossamfunnet, og bevisstheten om at nære vennskap med noen utenfor trossamfunnet skal unngås.

Dels er opplevelsen knyttet til det at andre har sett på dem som annerledes og sett at de er annerledes. Eksempler kan være når de ikke har vært med på enkelte aktiviteter og har sittet på gangen mens en bestemt aktivitet har foregått, eller ved at de ikke har kunnet være med på bursdager eller feiring av helligdager.

En mann med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige som ikke fikk lov til å være med på pardans, fortalte at han omskrev forbudet til at han ikke hadde lyst, for at det ikke skulle bli oppmerksomhet om at han var medlem av kirken. En annen mann med samme bakgrunn fortalte at det sosiale ble stadig vanskeligere etter som han ble eldre, fordi andre elever begynte med det som for ham var forbudte aktiviteter. Han opplevde derfor at nettverket hans ble stadig mindre på ungdomsskolen:

> Så jeg klarte meg gjennom barneskolen helt fint, og hadde venner, og det var ikke så lett å se det fra utsiden. På ungdomsskolen også var det litt det samme, men da begynner folk å eksperimentere med alkohol, hvilket er veldig fy fy. Da begynner man å bli litt grovere i språket, man begynner å introdusere seg selv til pornografi og sånne typer ting. Som er veldig på kollisjonskurs med blant annet mormonisme da. […] Men det betydde også at etter hvert så mistet jeg en del venner, de som syntes det var en morsom greie, da, å gå ut og drikke eller gjøre sånne ting.

Noen løste denne økende konflikten ved å lyve for foreldrene og i stedet være med på det jevnaldrende gjorde. En mann med bakgrunn fra Brunstad beskrev en slik strategi:

> Og når ungdomsskolen og puberteten og sånn kom, så var det jo mye sosiale sammenkomster hvor gutter og jenter trakk sammen – alt ifra hjemme hos kompiser til fotball på [område], ikke sant. Og det var jeg også veldig interessert i, og da måtte jeg … jeg husker jeg jugde mye og sa at jeg var her, og så var jeg der.

Tydelige begrensninger på vennskap med barn utenfor trossamfunnet er vanlig i materialet. En deltaker, som var en av få fra Guds Menighet i klassen sin, fortalte at de ønsket å være sammen med de andre, men fikk ikke lov av foreldrene sine:

> Vi var kanskje ti totalt, så det ble jo litt sånn … Vi ble jo ofte kanskje mobbet av de andre, ikke sant. Vi ønsket jo gjerne å være sammen med dem, men vi fikk jo ikke lov av foreldrene våre til å leke med dem på fritiden. Vi var ikke i bursdagene deres, men vi snek oss ofte … jeg husker når vi ble litt eldre opp i ungdommen, så snek vi oss jo til å ha kontakt med dem.

Denne deltakeren forteller både om mobbing fra jevnaldrende og et ønske om å være sammen med dem. Mens de var små, lot det seg ikke gjøre fordi foreldrene nektet og hindret dem i å delta i bursdager og lignende. Da de ble litt eldre, snek de seg likevel til å være sammen med andre utenfor trossamfunnet.

En kvinne med bakgrunn fra Brunstad Christian Church fortalte at trossamfunnet var tydelig på at man helst ikke skulle være sammen med folk utenfor menigheten. Ønsket om «holde på dem» var etter hennes oppfatning en viktig grunn til at menigheten hadde bygget opp et bra aktivitetstilbud for barn og unge. Med dette tilbudet opplevde hun at beskjeden var: «Her er det godt og trygt, hold deg her.»

Begrunnelsen for ikke å etablere nære vennskap utenfor trossamfunnet ble gjennomgående beskrevet som å handle om å unngå negativ påvirkning. Dette kunne komme til uttrykk på ulike måter. En formulering som ble brukt, var at man ble lært opp til at verden utenfor «er ute etter å ta deg». En kvinne med bakgrunn fra Menigheten Samfundet beskrev frykten foreldre og ledere hadde for at venner utenfor menigheten skulle være en negativ påvirkning:

> For man kan bli påvirket av venner man har. Og spesielt venner man har utenfor. De kan dra deg i feil retning og gjøre deg … [De] drar deg bort fra menigheten.

Den tydelige beskjeden fra foreldre her var at venner utenfor innebar risiko for å bli dratt bort fra menigheten og dermed også i feil retning – altså mot fortapelse.

Andre opplevde ikke å bli direkte nektet av foreldre å ha venner utenfra, men beskrev at de selv visste at dette ikke var rett ut fra det menigheten lærte, og at de derfor holdt avstand til andre på skolen. En mann med bakgrunn fra Brunstad fortalte at han hadde venner på skolen som han likte, men som han trakk seg unna fordi han visste at det ikke var lov å bli for nær venn med noen utenfor trossamfunnet.

> Jeg husker det var en klassekamerat som jeg syntes var grei å ha med å gjøre på skolen. Og han spurte støtt og stadig, sånn: «Ja, skal vi finne på noe?» Sånn: «Ja, du kan komme hjem til meg», liksom. Og da hadde, følte jeg at det har jeg jo ikke lov til, egentlig. Altså, å leke med han, fordi han er jo ikke med. Og han, selv om han er grei og sånn, men jeg syntes kanskje det var litt feil, da. Så jeg sa alltid nei.

For andre var en viktig grunn til at de hadde få erfaringer med vennskap utenfor trossamfunnet, at de rett og slett ikke hadde tid til det på grunn av alle aktivitetene i regi av trossamfunnet. En kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner fortalte at hun fikk en venninne på ungdomsskolen som hun fikk lov til å være sammen med, men at det ikke var så mye tid igjen til å være med venner.

> Jeg hadde lov, men jeg var ikke, altså sånn, nå hadde man jo ikke så mye tid til å være sammen. Altså sånn hvis du tenker på tirsdag, torsdag, søndag,

> felttjeneste på lørdager. Det er ikke så mange kvelder igjen. Det er sånn, ja, jeg hadde lov, men det ligger alltid sånn implisitt at man skal være mest sammen med dem som er i menigheten, og ikke så mye sammen med dem [som er utenfor]. Men selvfølgelig, jeg var jo liksom, vi var liksom sammen på skolen, og så var jeg med henne hjemme noen ganger.

Denne deltakeren fortalte at hun ikke ville at venninnen skulle være med henne hjem, fordi hun ikke ville at hun skulle se bokhyllene med alt materialet fra Jehovas vitner.

For en del har opplevelsene blant jevnaldrende vært av en karakter som vi, og de selv, vil beskrive som mobbing og eksklusjon. En kvinne med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige fortalte at både hun og søsteren ble mobbet av andre elever, og at troen deres var et viktig element i mobbingen.

> Jeg tror egentlig det var verre for søsteren min, for hun hadde ikke noe […] de kunne ta henne på. Så de tok henne jo på det at hun var så kristen. For de var sånn: «Kan ikke du banne, da, sånn som oss andre?» Og de prøvde å provosere alt de kunne, vet du, bare for å få et «faen» ut av henne. Og hun stod der og bare sånn: «Men jeg vil ikke, jeg skal ikke det. Dere får ikke det ut av meg.» Så det var jo en veldig dårlig opplevelse for begge to, egentlig. Veldig sånn isolerende. Å være de eneste på skolen som har den troen man har.

Noen hadde opplevd å bli mobbet for andre ting enn troen i seg selv, men knyttet til familien, for eksempel at de hadde dårlig råd. Noen av disse valgte å holde troen hemmelig, for å ikke ha enda en ting å bli mobbet for.

En utbredt erfaring var at barneskolen hadde gått fint, selv om medelever visste om menigheten, men at det hadde blitt vanskeligere på ungdomsskolen.

En kvinne med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige fortalte at hun hadde vært åpen om troen på barneskolen uten at dette hadde vært problematisk, men at hun valgte å holde troen sin skjult på ungdomsskolen.

> Jeg kan huske øyeblikket ennå, liksom, vi hadde kunst og håndverk, og vi var nede på keramikksalen. Og så kan jeg huske at det var en gutt i klassen min som var [annet trossamfunn], og da var jeg egentlig litt sånn, så fint, da, for jeg er mormoner, liksom, eller sånn. Og så bare var det en gutt fra nabo-bordet, da, som bare hørte mormoner. Og da hørte han ikke at det var jeg som sa at *jeg* var mormoner. Men han hørte liksom mormoner. Og da liksom bare snudde han seg og bare sånn: «Mormonere! Da jeg bodde på [område], så bodde jeg rett ved siden av den kirka, og de er gærne!» Og da kan jeg huske at jeg bare: «Oh no!» Det var liksom krise for meg, da, åttendeklassing. Og da kan jeg huske at jeg gikk fra skolen den dagen, og liksom, bare satte meg på en huske på en lekeplass. Jeg gikk ikke rett hjem og bare satt og gråt.

I dette eksempelet kommer det tydelig fram hvordan det at trossamfunnet man tilhører, blir betegnet med en svært negativ merkelapp, kommer som en brå og ubehagelig overraskelse i overgangen til en ny skole.

Noen har erfart at de selv satte seg i, eller ble oppfordret til å sette seg i, en situasjon der de framhevet troen sin for jevnaldrende på skolen. Det å forkynne og vise fram troen og menigheten til andre utenfor er et ideal i flere av trossamfunnene (jf. Liedgren & Andersson, 2013), og flere forteller at de selv har vært ivrige og dedikerte og har ønsket å overbevise andre.

De som derimot beskrev at de ikke ønsket, men følte seg forpliktet til å forkynne til medelever på skolen, opplevde dette som vanskelig, fordi de ønsket å passe inn med de andre på skolen. En kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner fortalte at hun ble presset av foreldre til å forkynne til vennene sine på skolen, men turte ikke fordi det var for ubehagelig. Dette førte til at hun kjente på skyld over å ikke ha forsøkt å omvende vennene sine.

> Jeg syntes det var fryktelig ubehagelig, og så hadde jeg hele tiden press hjemmefra, for mine foreldre ga med meg brosjyrer og sånne ting, for det var så viktig at jeg skulle forkynne til de andre vennene mine for at de ikke skulle dø i harmageddon.[39] Men jeg gjorde det aldri, så jeg hadde konstant dårlig samvittighet, for jeg tenkte at jeg burde redde vennene mine, men jeg syntes det var for ubehagelig, og jeg likte det ikke.

Andre, som en kvinne med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige, beskrev at det var forventet at man skulle omvende venner, men dette skulle gjøres ved å gi venner og bekjente et godt inntrykk av kirken. Slik kunne man gjøre andre interessert og kanskje få dem til å konvertere på lang sikt.

Noen av deltakerne fortalte at de var sterkt troende på barneskolen, og at de gjerne ønsket å fortelle om troen til andre. En kvinne som vokste opp innenfor en pinsekarismatisk menighet, opplevde alvorlig mobbing på grunnskolen. Hun knytter mobbingen delvis til at hun iherdig forsøkte å omvende medelever på skolen.

> Jeg kom grinende hjem på sokkene, husker jeg. Jeg vet ikke hva det var, om det var for at vi egentlig var fattige, eller om det var at jeg var troende. Jeg var jo ganske radikal som liten, så jeg gikk jo rundt med en, vi hadde en muslim i klassen, og jeg var fast bestemt på at han skulle bli frelst. Så jeg kom med en stor barnebibel på skolen, liksom. For å vise at Jesus hang på korset og diverse, og det var jo grafiske tegninger.

Oppsummert er bildet som tegnes av relasjoner til jevnaldrende i offentlige skoler, at det ofte har vært komplisert. Det er eksempler på vennskap og

---

39 Harmageddon er et begrep fra Johannes åpenbaring som brukes om det siste slaget mellom det gode og det onde (SNL). Det brukes om endetiden i Jehovas vitner. Se vedlegg.

omgang i skoletiden, men for de fleste har begrensninger fra trossamfunnet og foreldrene og mobbing og eksklusjon fra medelever vært det mest framtredende. Følelsen av å være, eller frykten for å bli behandlet som, annerledes har også bidratt til ensomhet for mange.

Jevnalderrelasjoner i private skoler

I tråd med analysen av lærerrelasjoner ovenfor forteller elevene som har gått på private kristne skoler, om tette koblinger mellom menighet og skole også når det gjelder relasjoner til jevnaldrende. Et positivt trekk som flere framhevet, særlig når det gjaldt de første årene, var at det var små klasser, og at det kjentes trygt.

En kvinne med bakgrunn fra Menigheten Samfundet beskrev slik trygghet fra de første skoleårene sine:

> Det at jeg kjente flere av klassekameratene før vi begynte på skolen, fordi enten så var vi tremenninger, eller så kjente foreldrene hverandre fordi de var tremenninger. Eller kusiner og fetter, i det hele tatt, ikke sant, for foreldrene våre har jo gått på skole sammen. Så når alle familiene kjenner alle, så blir det sånn, du starter på skolen, og det føles veldig okei, egentlig.

Samme deltaker framhevet imidlertid at så små miljøer kunne være vanskelig, og at mobbing kunne videreføres mellom søskenflokker.

> Det var de samme søskenflokkene som mobba de samme søskenflokkene. Veldig spesielt, men det er sånn jeg husker det. Jeg fikk slengt kommentarer om min bror som var eldre enn meg. Men fordi han hadde gått på barneskolen sammen med disse sine brødre, som også var eldre, så kom de med kallenavn til han og sang stygge sanger […]

Denne deltakeren knytter videreføring av mobbing til statusforskjeller mellom familier i trossamfunnet, og at slike forskjeller ble reflektert i at enkelte barn følte seg overlegne andre.

Kombinasjonen av å gå på en privat skole og å ikke få delta i fritidsaktiviteter utenfor trossamfunnet framhevet også enkelte som noe som forsterket følelsen av å være atskilt fra jevnaldrende utenfor trossamfunnet: En kvinne, også med bakgrunn fra Menigheten Samfundet, beskrev hvordan hun opplevde det å være med på fotballag i regi av menigheten, som ikke deltok i serien med andre lag, eller at trossamfunnets skole ikke deltok i idrettsarrangementer der barn utenfor menigheten deltok:

> Ja, det er litt det jeg føler at alle aktiviteter, altså jentefotballen og, det var jo ikke akkurat sånn at noen stod og holdt tale om Gud, men det blir et skille der mellom oss og de utenfor.

Basert på det materialet vi har om relasjoner til jevnaldrende i private skoler, trer det fram et bilde av trygge miljøer der man ikke trenger å forklare eller forsvare

sin trossamfunnstilhørighet. På den andre siden kan disse miljøene være *for* tette, og maktrelasjoner innad i menigheten kan reproduseres mellom barna på skolen. Egen skole begrenser åpenbart også barnas kunnskap om storsamfunnet og gir færre muligheter til å få innblikk i, og relasjoner til, jevnaldrende sine liv utenfor.

Erfaringer fra videregående skole

De fleste deltakerne beskrev videregående skole som en avgjørende fase i livet. For noen har videregående vært den perioden da de begynte å utforske verden utenfor trossamfunnet og bevege seg mer og mer bort fra menigheten. For andre ble kontrasten mellom dem selv og klassekameratene utenfor menigheten bare større, enten på grunn av mobbing eller fordi det har vært stadig flere ting man ikke kan være med på av det andre ungdommer gjør. For andre igjen har dette vært en periode der de har valgt vekk vennskapsrelasjoner med ungdom utenfor trossamfunnet, fordi de har blitt mer engasjert i trossamfunnet og har opplevd at de har tatt et nytt og eget valg om å gå «all in». For mange har dette betydd at de har lagt vennskap, fritidsaktiviteter og ambisjoner utenfor menigheten til side.

For de som kun hadde gått på privat grunnskole, har videregående skole vært litt som et første møte med verden utenfor trossamfunnet.

Nedenfor gir vi eksempler på disse ulike endringsprosessene som beskrives i materialet.

Overgang: nye, større miljøer og mindre kontroll

Særlig for de som har gått på private grunnskoler, betydde det å begynne på videregående større frihet og mindre kontroll fra foreldre og menigheten, men også en mulighet til å møte mennesker som ikke kjente dem fra tidligere. Enkelte av de som har gått på private skoler, beskrev at det hadde vært befriende å møte andre ungdommer som ikke var konforme med majoriteten, og at dette hadde gitt dem muligheten til være seg selv.

Flere deltakere fortalte at de bestemte seg for å være åpne om trossamfunnet da de begynte på videregående, og at dette ikke nødvendigvis førte til utenforskap, men heller aksept, nysgjerrighet og mer åpen diskusjon. En kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner fortalte at klassekameratene ikke reagerte slik hun forventet da hun fortalte at hun ikke feiret bursdag på grunn av troen:

> De reagerte … jeg var veldig redd for at de skulle se på meg annerledes, men de var veldig åpne og var veldig sånn: «Å ja, hva er det?» Og så forklarte jeg litt og så bare: «Å ja …» De behandlet meg ikke helt som en *alien*, liksom, det var bare sånn: «Å ja, sånn har du vokst opp, ok, sånn har ikke jeg vokst opp.» De var fortsatt hyggelige og veldig imøtekommende, så jeg følte at jeg hadde det ganske fint på skolen, det husker jeg.

For noen innebar videregående frihet til å utforske andre synspunkter enn menighetens. Dette ga en mulighet til å finne ut av egne holdninger og egen tro og til å se kritisk på menigheten. En kvinne med bakgrunn fra Adventistkirken som hadde gått på privatskole fram til videregående, beskrev overgangen som en oppvåkning:

> Jeg syntes det var veldig spennende. Jeg var liksom helt i starten. Jeg følte fortsatt at jeg var i starten av å oppdage verden. Jeg husker vi hadde om Platons hulelignelse på videregående, og da var det sånn: «Åh, det er jo meg.» Jeg følte liksom at jeg så flere farger og sånne ting, da, at jeg gikk ut utenfor den hula.

Referansen til Platons kjente lignelse for hvordan det mennesket oppfatter som virkeligheten, bare er et gjenskinn av den egentlige virkeligheten, understreker hvor stor endring det å komme på videregående og møte nye mennesker var for henne. Hun beskriver det som å få mulighet til å oppdage seg selv og hvem hun var. Et eksempel som tar opp noe av det samme, er fra en deltaker som også gikk på privat skole, i Menigheten Samfundet: Hun oppdaget etter hvert at hun hadde mer til felles med de nye vennene utenfor trossamfunnet enn med de gamle vennene innenfor.

Det er også flere eksempler på deltakere som prøvde å leve et dobbeltliv første delen av videregående, men at det så ble klart at de ønsket å bevege seg bort fra menigheten. En kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner beskrev denne prosessen slik:

> De siste årene på videregående distanserte jeg meg veldig. Uten at mine foreldre visste det, så var jeg også på en bursdagsfeiring, [eller] jeg husker ikke [akkurat] hva det var. […]. Og jeg løy veldig. Da begynte jeg å lyve og si at jeg skulle til noen venninner fra en annen menighet, og så var jeg ikke der. Så det var liksom starten på at jeg bestemte meg for at jeg måtte komme meg vekk.

Når det gjelder sosiale muligheter, innebærer altså videregående en stor omveltning, enten grunnskolegangen har vært i en offentlig eller en privat skole. I vårt materiale er denne sosiale omveltningen ofte forbundet med at forholdet til troen og menigheten settes i spill. Vi går nærmere inn i de konkrete erfaringene rundt tvil i kapittel 8.

Intensivering av tanker og beslutninger rundt tro

For mange av deltakerne var de siste årene på ungdomsskolen og begynnelsen av videregående preget av tvil og usikkerhet rundt tro. Som vi skal utdype i kapittel 8, er tvil ansett som uakseptabelt og som syndig. En gjenganger i materialet er en veksling mellom å kjenne på tvil og skyldfølelse fordi man ikke skal tvile, for deretter å bestemme seg for å «gå all in» for å gjøre det «godt igjen». Andre strever med å oppnå den sterke troen de synes det ser ut som

andre i menigheten har. Disse prosessene involverer gjerne beslutninger om å la seg døpe eller om å ofre relasjoner/aktiviteter utenfor, uten at dette fjernet tvilen og skyldfølelsen de gikk med.

En mann med bakgrunn fra Jehovas vitner fortalte at denne perioden med usikkerhet endte med at han bestemte seg for å satse på sannheten og ofre andre fritidsaktiviteter for å kunne vie all tid til menigheten:

> A: Rundt videregående, det var da jeg begynte å dabbe litt av og sånt, og litt av og på. Og så bare kjørte jeg på for fullt og ble døpt, tror jeg. Et eller annet sånt.
>
> I: Ja, så du hadde en liten dupp, og så?
>
> A: Ja, så fant jeg liksom den. Så jeg sendte melding til treneren min hos [fotballag], og så bare: «Nå skal jeg satse på sannheten og være helt sånn der, så nå kan jeg ikke spille fotball mer.»

For denne deltakeren var starten på videregående en periode han «dabbet av» i engasjementet i menigheten. Så måtte han ta en beslutning, og han bestemte seg for å døpe seg og informerte samtidig treneren om at han ikke kunne spille fotball mer fordi han skulle satse på det han omtaler som sannheten.

En kvinne med bakgrunn fra Brunstad bestemte seg i løpet av videregående for å ta avstand fra venner og bruke tiden i menigheten og på dugnadsarbeid.

> Det var et valg jeg tok fordi at jeg ble så påvirket. Så jeg husker det på videregående. Det skulle være en skolefest på en torsdag kveld, men da var jeg satt opp til å jobbe dugnad akkurat den kvelden. Jeg hadde egentlig lyst til å dra på skolefest, jeg var veldig nysgjerrig. Men da tok jeg et valg, og jeg sa til vennene mine: «Vi har forskjellige interesser. Og jeg vil jobbe dugnad og være i menigheten. Dere er veldig forskjellige fra meg, så nå tar jeg avstand fra dere.» Så jeg bare skrev fra meg alt av vennskap, plutselig. Og jeg var helt alene.

I likhet med deltakeren over beskriver denne kvinnen at hun tar en beslutning om å ta avstand fra venner hun har begynt å få på videregående. Beslutningen framstår som brå – tatt i forbindelse med valget om å ikke dra på en skolefest – og den har store konsekvenser ved at hun plutselig befinner seg alene – i alle fall i skolekonteksten.

En kvinne med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige fortalte at hun etter å ha levd det som hun beskrev som et dobbeltliv på ungdomsskolen, bestemte seg på videregående for at hun måtte velge, og hun satset på menigheten.

> Det ble jo veldig ulike liv, da, for jeg var veldig sånn pliktoppfyllende, veldig ordentlig. Jeg var veldig overbevist, veldig troende, egentlig, på alle aktiviteter

> og alt som hadde med kirken å gjøre. Men så var jeg på en måte noe annet på ungdomsskolen. Og det funket delvis, men var også veldig vanskelig. Og så var det denne gutten som jeg var så veldig forelsket i, som jeg ble sammen med, og var liksom sammen med han av og på, gjennom ungdomsskolen. Og det var vel egentlig på grunn av han og hele det greiene der også at jeg til slutt bare måtte ta et, sette strek og gå all inn i kirken, da.

For denne deltakeren avsluttes dobbeltlivet hun har levd på ungdomsskolen, når hun begynner på videregående. Hun beskriver det som noe som delvis fungerte, men samtidig blir det for vanskelig. Her framhever hun særlig det å ha kjæreste, som ikke er lov. Overgangen mellom ungdomsskole og videregående bruker hun som en anledning til å ta en beslutning om å velge kirken og avslutte det andre.

Oppsummering

I dette kapittelet har vi beskrevet ulike sider ved deltakernes skolegang. Ettersom noen av deltakerne har gått på private grunnskoler og noen har gått i offentlige, er det stor variasjon i deltakernes skoleerfaringer.

For de som har gått på private skoler, har grunnskolen fungert som en forlengelse av menigheten og familien. Deltakerne forteller om små skoler der alle kjenner alle, og hvor lærere og medelever på skolen alle er i samme menighet. Disse små miljøene bidro til trygghet og fellesskap, men også til overvåking og fraværende kontakt med verden utenfor trossamfunnet. Fra de som har gått på private skoler, ser vi også en rekke eksempler på sensur av enkelte temaer i ordinære lærebøker.

I analysene av hvordan deltakerne har forholdt seg til det som fra trossamfunnenes perspektiv har vært kontroversiell kunnskap i den offentlige skolen, har vi vist at de som barn og unge har vært alene med å håndtere disse motsetningene.

Relasjonene til lærere i den offentlige skolen framstår som distanserte, og det virker som deltakerne har vært elever som har tiltrukket seg lite oppmerksomhet, samtidig som – eller framfor alt – at lærerne har brydd seg lite. Unntaket er de situasjonene der de eller foreldrene har bedt om at de ikke skal delta i aktiviteter, og i enkelte lokalmiljøer der det virker som det har vært spenninger mellom trossamfunnet og skolen eller storsamfunnet.

I det begrensede materialet om lærerrelasjoner i de private skolene finner vi at lærerne ofte sammenfaller med foreldre, slektninger, venners foreldre eller ledere i trossamfunnet.

Analysene av jevnalderrelasjoner i offentlige skoler viser at disse ofte har vært kompliserte, og at deltakerne har slitt med at de har følt seg annerledes. Mange har opplevd mobbing. Noen har vært åpne om troen eller har ikke hatt mulighet

til å skjule den. Andre har prøvd å skjule den for å unngå mobbing og uønsket oppmerksomhet rundt dette. Enkelte har i perioder vært iherdige i sitt engasjement med å omvende medelever, og dette har også gjort situasjonen vanskelig.

Mange sider ved jevnalderrelasjoner i private skoler har vært mindre kompliserte enn i offentlige skoler. Dette gjelder særlig at man ikke trenger å føle seg annerledes, forsvare seg eller møte motstridende verdensbilder og kunnskapssyn. Samtidig innebærer det å ikke omgås jevnaldrende i den offentlige skolen enda mer begrensede muligheter til å etablere relasjoner til andre.

På videregående har de fleste møtt et nytt og større miljø. Utvidelse av nettverk og bevegelsesradius innebærer at foreldre og trosfeller får mindre mulighet til å vite hva de gjør. For noen blir videregående en mulighet til å utforske vennskap utenfor menigheten, og de starter prosessen med å løsne båndene til trossamfunnet. Andre har tatt beslutninger om å vie mer tid til menighetsaktiviteter i denne perioden. Enkelte beskriver at de har gitt beskjed til venner utenfor trossamfunnet om at de ikke lenger vil ha kontakt.

I denne rapporten stopper framstillingen av oppveksten ved slutten av videregående. Vi går dermed ikke inn på beskrivelser av hva som har skjedd i deltakernes videre livsløp, og heller ikke hvordan prosessene med å gå ut av eller ta en form for avstand fra trossamfunnene har forløpt.

Kapittel 7 Å leve med dualismer: erfaringer med seksualitet og med å tvile

I dette kapittelet går vi videre i analysen av hvordan deltakerne har opplevd å vokse opp med trosforestillingene som de har fått formidlet. Med trosforestillinger mener vi her bilder av verden og av Gud, samt hvilke oppfatninger av det å tro og av å være en god kristen de har vært omgitt av.

I første del av kapittelet gjør vi rede for tre motsetningspar – dualismer – som framheves som sentrale elementer i verdensbildet i bokstavtro kristne trossamfunn. Strengt dualistiske verdensbilder er særlig utbredt i grupper som praktiserer strenge sosiale grenser til omverdenen (Nilsson, 2024, s. 12). Dualismene representerer det man skal være, på den ene siden, og det man skal unngå, på den andre.

I neste del av kapittelet utforsker vi deltakernes erfaringer med slike dualismer, først knyttet til seksualitet, deretter til tro og tvil. Vi undersøker hvordan trossamfunnene prøver å regulere særlig unges seksualitet gjennom forkynnelse og kodeks for klesdrakt, og hvilke kjønnsforskjeller denne reguleringen innebærer. Vi analyserer også deltakernes erfaring med seksuelle følelser og kjærestерelasjoner. Dernest beskriver vi deltakernes erfaringer med ulike ordninger for bekjennelse av syndige handlinger knyttet til seksualitet innenfor trossamfunnet.

Alle deltakerne forteller mye om det å tvile. Med utgangspunkt i deres fortellinger beskriver vi hvordan det å tvile knyttes til Djevelen og til fristelse, og hvilke konsekvenser det har for muligheten til å stille spørsmål om trossamfunnets lære. Vi utforsker også hvordan deltakerne har erfart det å stå i tvil i en situasjon der det har vært vanskelig å dele denne tvilen med andre.

Bokstavtro skrifttolkning og dualistiske verdensbilder

Det er tre dualismer som er særlig framtredende i trossamfunnene i vårt materiale. Det ene er motsetningen mellom innenfor og utenfor, som henger sammen med forestillingen om å være utvalgt. Det andre er motsetningen mellom å være ren og syndig, og det tredje er motsetningen mellom frelse og fortapelse.

Disse begrepene utgjør grunnleggende elementer i kristen tro og lære. Vi presiserer derfor at vi ikke har som ambisjon her verken å framstille kristendom eller hvert av de inkluderte trossamfunnene på en helhetlig måte. Hensikten er derimot å vise hvilken betydning trossamfunnenes spesifikke fortolkninger og vektlegging av disse begrepene har hatt i deltakernes oppvekst.

Troen på å tilhøre en utvalgt gruppe som kommer til en himmel etter døden, beskrives av deltakerne som en grunnleggende del av verdensbildet i trossamfunnet de har vokst opp i. De er de eneste som kommer til paradis, under forutsetning av at de lever slik de skal.

Motsetningen mellom å være innenfor og utenfor innebærer blant annet et krav om å holde avstand til verden utenfor. En deltaker fra Menigheten Samfundet uttrykte denne siden ved det å være utvalgt:

> Hovedregelen er jo at de tror at menigheten er den eneste rette kirka i hele verden. Vi er de siste kristne som finnes, resten av verden kommer til å komme til helvete, så det er et veldig strengt skille mellom de innenfor og de utenfor, og det regulerer jo interaksjonen du har med andre, da.

Hvor bokstavelig det å holde avstand tolkes, og på hvilken måte man holder avstand, varierer i noen grad mellom trossamfunn, men også mellom menigheter i trossamfunn og mellom familier. Slik variasjon vil til en viss grad handle om praktiske og geografiske forhold: størrelsen på menigheten og avstanden til andre trossamfunnsmedlemmer, tilgjengelige ressurser til, og vektlegging av, å ha et aktivitetstilbud for barn gjennom uka og helgene samt tilgang til trossamfunnsskoler. Noen familier har hatt absolutte regler mot å omgås barn som ikke tilhørte trossamfunnet, utenfor skolen, mens andre har hatt mindre strenge regler. Dette så vi konsekvensene av i kapittelet om skoleerfaringer.

En måte avstanden uttrykkes på, er som motsetningen mellom å være ren eller syndig, en motsetning som sammenfaller med motsetningen mellom å være innenfor eller utenfor, som i dette intervjuet med en mann med bakgrunn fra Brunstad

> Du er enten ren og syndfri eller så ... Og de som ikke er i menigheten, de lever i synd.

En deltaker med bakgrunn fra en læstadiansk menighet beskrev hvordan hun forstod det å være en god kristen som «å leve rent» i barndommen:

> I: Og hva er det som da ... Å være en god kristen i menigheten?
>
> A: Du følger Guds ord. Altså, du stiller ikke spørsmål ved det predikantene prediker. Du snakker ikke ondt om dem. Du lever rent. Og du gjør bedring for dine synder, på en måte. Sånn at du ... Du er som et hvitt laken. Du er ren som ... ja.

Samtidig er synden også en konstant trussel for de som er innenfor, på grunn av arvesynden. Dette kommer til uttrykk i et tredje motsetningspar, mellom å være frelst og fortapt. Frelse kan oppnås gjennom å underkaste seg Gud og anerkjenne sin syndige natur og gjennom å akseptere at Jesus var Guds sønn som har sonet for mennesket. De som derimot gir etter for sin syndige natur og

avviser Jesus som verdens frelser, vil bli straffet gjennom evig fordømmelse (Bartkowski & Ellison, 2009, s. 43–44) – altså gå fortapt.

I Den norske kirke er forestillingen om helvete sterkt nedtonet (Repstad, 2015). Trossamfunnene i denne studien, med unntak av Adventistkirken og Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige,[40] forkynner en forestilling om et helvete, og deltakerne beskriver at de har lest skriftlig materiale og lyttet til ledere som beskriver helvete på detaljerte og grafiske måter.

Selv om deltakerne har opplevd å tilhøre en utvalgt gruppe, har de i perioder ikke følt seg trygge på at de vil unngå fortapelse. Noen beskrev likevel at de i barndommen stort sett var sikre på å ikke havne i helvete, med mindre de var i en situasjon der de visste de hadde gjort noe galt. En deltaker fra Jehovas vitner beskrev hvordan han syntes det var skummet og ubehagelig å tenke på dommedag, men at han tenkte på at han kom til å være trygg:

> Jeg kan ikke huske så mye av alt det, annet enn at jeg husker jo at jeg så på det og syntes det var skummelt og ubehagelig, men så husket jeg jo på en måte at ja, nei, når den dagen kommer, så kommer jeg til å være trygg. Og da var det ikke så skummelt. Så da var det liksom sånn, da var det greit.

Andre beskrev redselen for fortapelse som noe mer konstant, særlig utover i ungdomstiden.

Motsetningene mellom innenfor og utenfor, ren og syndig, frelst og fortapt danner slik grunnleggende elementer i verdensbildet deltakerne har vokst opp med, og begrunner avstanden de er oppfordret til å holde til verden, og mennesker, utenfor trossamfunnet. Disse motsetningene har også formet andre erfaringer på grunnleggende måter. I det følgende tar vi for oss hvordan dualismene kommer til uttrykk i deltakernes erfaringer med seksualitet og med å tvile.

Seksuell renhet og seksuell synd

Seksualitet er et sentralt tema i intervjuene der det først og fremst kobles til det å holde seg ren, til det å synde og til skam. Å holde seg ren forklares i religionssosiologien som det å gi avkall på bestemte ting eller søke å nå moralsk perfeksjon, slik et gitt trossamfunn definerer det. Ifølge religionsvitenskapen eksisterer renhet bare i et spenningsforhold til det motsatte, urenhet (Paden, 1994, s. 143). Å begå handlinger som er forbudte – synde – betyr å bli uren og medfører behov for gjenopprettelse.

På tvers av materialet beskriver deltakerne at de i oppveksten har oppfattet seksuell synd som en av de mest alvorlige syndene. En kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner beskrev det slik:

40 Se vedlegget for nærmere forklaring.

> Det er det verste du kan gjøre, liksom. Det er det verste. Det er en av de største grunnene til at folk enten forlater menigheten, eller blir kastet ut, det er sex. Så for meg var dette en veldig sånn ond ting som jeg skulle holde meg vekk fra.

En mann med bakgrunn fra Brunstad formulerte seg på denne måten:

> De er ekstremt opptatt av sex, som i at det er den største og verste og viktigste ting å holde seg ren for.

Denne oppfatningen om at seksuell synd er særlig alvorlig, kommer fra forkynnelsen både på møter og i skriftlig materiale. Seksuell synd er i trossamfunnene definert som alle seksuelle handlinger utenfor et heteroseksuelt ekteskap, en definisjon som begrunnes i Bibelens formuleringer.

Ungdomstid: avholdenhet, sømmelighet og fristelse

Kravet om seksuell avholdenhet før ekteskapet formidles særlig intensivt i ungdomstiden. Flere beskriver hvordan seksualitet og seksuell avholdenhet har vært eksplisitte temaer på ungdomsmøter. En kvinne med bakgrunn fra Brunstad Christian Church forklarte hvordan seksualitet ble knyttet til ungdom og ungdomstid gjennom begreper som «ungdommens lyster».

> Det er vel det at … det er jo i hovedsak det at du ikke skal ha sex før ekteskap. Og så er det liksom det at, de har veldig fokus på det som kalles ungdommens lyster. Og da blir jo det gjerne satt sammen med forelskelse og, ja, sex før ekteskap.

Budskapet om seksuell avholdenhet ble formidlet på atskilte møter for henholdsvis jenter og gutter i tenårene, som finnes i mange av trossamfunnene, slik vi var inne på i kapittel 5. En deltaker med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige beskrev hvordan normen om seksuell renhet ble formidlet gjennom ulike metaforer på møtene for unge kvinner:

> Det var jo sånn, hver søndag i kirken, Ung kvinne-møte først. Alt er jo rettet mot det at du skal bli gift, og at du skal holde deg seksuelt ren. Altså, jeg kan huske til og med sånn undervisning om seksuell renhet, hvor det ble sendt rundt et godteri, eller en karamell, uten papir, som alle skulle drive og klemme på. Og så kom den tilbake til den som stod og underviste, som sa sånn: «Dette er deg, hvis du, liksom, tilbyr deg, eller ligger med noen før du gifter deg, hvem er det som vil ha deg, hvem er det som har lyst å spise denne», liksom. Jeg har også vært med på undervisning hvor det var stilt ut en hvit brudekjole. Og så kommer den som underviser, og bare slenger blekk over hele, bare for å vise sånn … gjøre det veldig tydelig, da. Så stygg blir du, liksom, hvis du prøver å dele deg før du egentlig skal.

Å ha seksuell erfaring ble her metaforisk sammenlignet med å være sundkneppet godteri, en brudekjole som er skitten, eller å være stygg. Andre meta-

forer var seksualitet som noe som blir «brukt opp» hvis det deles med for mange. En kvinne med bakgrunn fra en pinsekarismatisk menighet beskrev budskapet hun hadde fått formidlet, slik:

> A: Det var veldig sånn at du skal spare deg til ekteskapet ... De hadde jo ofte prekener med sånne. […] På søndagsmøte og ungdomsmøte så var det sånn ... Klassisk bilde, de hadde et glass vann, og så liksom, ja, hvis du drikker litt av dette vannet ... Da er ikke noe vann igjen.
>
> I: Gjaldt det både for gutter og jenter?
>
> A: Ja, så det skal du spare til ... til ekteskapet.

Metaforen med vannglasset skulle fortelle de unge at hvis man først begynte å smake på det forbudte, så ville man ikke klare å stoppe. Vannglasset som blir tomt, er et bilde som ifølge denne deltakeren ble formidlet både til unge kvinner og menn.

Selv om både kvinner og menn skal være seksuelt avholdende, har kvinner et særlig ansvar for å ikke vekke seksuelle følelser hos menn. I tråd med dette hadde kvinnene erfaring med at det var tydeligere og strengere normer for tildekking for dem enn for menn, selv om menn også gjennomgående skulle kle seg sømmelig. Et eksempel på at sømmelighet også gjelder menn, er Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Helliges regel om at både kvinner og menn etter en viss alder må bruke en bestemt type undertøy – referert til som «garments». Deltakere med bakgrunn fra dette trossamfunnet forklarte hvordan lengde og utforming på dette undertøyet definerer hvor korte skjørt og shortser kan være for begge kjønn, og hvor dype utringinger kan være for kvinner.

I denne sammenhengen er det verdt å nevne at trossamfunn som har hatt klesnormer som har gjort dem svært synlige, har gjort endringer i disse over tid. Dette gjelder for eksempel Brunstad, som tidligere (da de var kjent som Smiths venner) hadde lange skjørt og langt hår som norm for jenter og kvinner (Søderlind, 2010). Menigheten Samfundet har også hatt en norm der bukser ikke har vært tillatt for kvinner, heller ikke for jenter som skal drive idrettsaktivitet. Etter den såkalte buksestriden på 1990-tallet ble det bestemt at jenter kunne bruke bukser på skolen (Igland, 2008). Læstadianske menigheter har også, med variasjon innen de ulike grenene, hatt en konservativ klesnorm. Olsen (2007) beskriver at kvinner i Lyngen-retningen sluttet å bruke skaut på 80-tallet, men at normen om skjørt på forsamling består. Den eksplisitte begrunnelsen er at de har ansvar for å ikke friste menn. Han viser også at unge kvinner i menighetene bruker skjørtelengde særlig for å signalisere sitt forhold til menigheten – om de er enige eller uenige med ledelsens syn. Han argumenterer for at dette kan tolkes som en mulighet for ungdom til å vise motstand mot normene.

Flere av de kvinnelige deltakerne hadde erfaring med å bli korrigert for klesdrakt av andre i menigheten – både voksne og andre ungdommer. En kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner fortalte om en slik opplevelse:

> Det er ingen som sier det eksplisitt, men du ser det på alle. Jeg gikk på et stevne en gang, jeg kjøpte meg en veldig fin kjole som hadde sånne stropper. Og så litt sånn … veldig fornøyd. Jeg kom ned i frokostbaren på hotellet der det var bare Jehovas vitner som var på vei til stevne. Og jeg fikk de blikkene. Jeg måtte gå opp og ... […] Jeg måtte skifte fordi jeg ble flau. Det var til og med en kvinne, hun var skikkelig sånn. Jeg husker, hva sa hun igjen? Det var noe sånn som: «Er det mulig?» liksom. Hun bare så ned. Jeg følte meg så ukomfortabel. Jeg ble tilsnakket flere ganger om lengden på skjørtet mitt.

Eksempelet illustrerer hvordan menigheten deltar i primærsosialiseringen av barn og unge, slik vi var inne på i kapittel 4. Det kommer tydelig fram hvordan det å bli irettesatt for å være usømmelig kledd har vært skamfullt og ubehagelig for de som har opplevd det. Særlig ubehagelig har det vært når korreksjonene avslører at man har blitt betraktet med et spesielt inngående blikk. Et eksempel på det siste er en kvinne med bakgrunn fra en pinsekarismatisk menighet som beskrev hvordan en eldre kvinne i menigheten hadde kommet bort til henne og kommentert at det så ut som hun hadde på seg g-strengtruse, og at det ikke var sømmelig. Deltakeren fortalte at hun hadde hatt på seg bukse, og skjønte at kvinnen måtte ha lagt merke til at det ikke var en synlig trusekant. Hun beskrev også andre lignende eksempler på det hun selv omtalte som en seksualisering som hadde vekket sterk skamfølelse.

Kjærester, seksuelle følelser, onani og skam

Skamfølelse oppstår også om man har gjort noe som trossamfunnet har definert som seksuell synd, eller om man har blitt beskyldt for å friste andre til å begå seksuell synd.

De fleste erfaringene som defineres på denne måten, handler om å ha hatt kjærester. Samtidig som deltakerne alltid har visst at det fra både familien og menighetens side er ønskelig at medlemmer gifter seg med noen fra trossamfunnet, har det i de fleste trossamfunnene ikke vært lov til å være kjærester uten at man har en plan om å gifte seg. Unntaksvis beskrives det at det er oppfordret til å etablere kjæresteforhold nettopp for å sikre at man blir gift i menigheten.

Ut fra en tanke om at slik kontakt vil lede til fristelse til å begå seksuell synd, må fysisk kontakt mellom gutter og jenter unngås. Flere beskrev voksne i menigheten som var veldig opptatt av å overvåke og kommentere også relativt små barns lek og kontakt på tvers av kjønn. En kvinne med oppvekst i en læstadiansk menighet fortalte at moren forhørte henne etter hun hadde vært på besøk hos en nabogutt da hun var rundt ni år:

> Jeg husker jo en episode fra, jeg tror jeg gikk i tredje klasse, hvor jeg kom hjem fra en gutt i klassen og ble hørt: «Hva gjorde dere, hvor satt dere, satt dere i senga, tok han på deg?» Det var jo sånne spørsmål som ikke tredjeklassinger tenker på i det hele tatt. Fordi sannheten var jo at vi satt bare i senga og leste blad. Men all fysisk kontakt og alenekontakt med det motsatte kjønn var ikke greit da.

Fordi hun visste at det ikke var lov å leke med gutter, hadde hun dårlig samvittighet og følte skam etterpå. Det er likevel variasjon både mellom og innad i trossamfunn når det gjelder hvor problematisk det har vært at små barn har lekt på tvers av kjønn.

Fra den posisjonen deltakerne snakker fra i dag, uttrykker de fleste sinne og bitterhet over det de beskriver som at seksualitet har blitt så sterkt koblet til noe skamfullt. Denne koblingen skapes gjennom måten seksualitet og kropp generelt ble omtalt på i menigheten eller, der dette fantes, i private skoler drevet av trossamfunnet. En kvinne med bakgrunn fra Menigheten Samfundet, som hadde gått på menighetens skole, fortalte hvordan seksualundervisningen der framstilte sex som noe skamfullt:

> Seksualundervisningen er jo lagt opp til at du, altså alt er forbundet med skam. Sex er skam i seg selv. Seksualitet er skam. Det er syndig. Lyst er synd, ikke sant? Du blir fortalt det. Alt … kroppen din, som jeg tror er naturlig lyst, du er skrudd sammen sånn. Nei, det må du, det er galt, ikke sant? Det skal du egentlig ikke ha. Og da kommer du i en sånn krise der, ja, du må fortrenge noe for å klare å fungere. Og det går ikke bra, det tror jeg i hvert fall ikke.

Denne deltakeren var opptatt av at budskapet om at det er feil å kjenne lyst, var umulig å leve med, og det førte til at man måtte fortrenge naturlige følelser på en måte som ikke var bra.

Flere snakket også om hvordan vektleggingen av onani som synd hadde ført til mye skamfølelse. Mennene i materialet beskriver særlig forkynnelse av onani som synd, men dette er et budskap som også flere av de kvinnelige deltakerne har oppfattet at ble formidlet til dem. En mann med bakgrunn fra Jehovas vitner omtalte følelsene han hadde etter å ha hatt sex eller å ha onanert, som å ikke være ren:

> Men når du har sex, så er det sånn, eller onanerer mye, da, eller sånne ting, så er det. Så sitter du inne med en følelse at du er ikke ren, liksom.

Skamfølelsen ble også beskrevet som knyttet til en oppfatning om at Gud og engler kan se alt og følger med på alt, slik vi var inne på i kapittel 5. Vi har tatt med to eksempler: Det første utdraget er fra et intervju med en kvinne som beskriver hvordan det å føle seg overvåket er vevd sammen med skamfølelse rundt onani eller det å få en første kjæreste:

Jeg tror en annen ting som har sittet mer inni hodet mitt, det er kanskje ikke det med harmageddon, men det at vi hele tiden får høre at Gud ser deg, englene følger med på deg. Og det vet jeg at veldig mange flere av de jeg har snakket med, har sagt at når man kommer i puberteten og begynner å ta litt på seg selv, og hvis man kanskje treffer den første kjæresten. Det er fryktelig mye skam. Man føler utrolig mye skyld, og at man gjør noe veldig skittent noe, og det tar veldig lang tid før det forsvinner.

Det andre utdraget, også fra et intervju med en kvinne med bakgrunn fra Jehovas vitner, handler om angsten som det å føle seg overvåket framkalte i henne:

> A: Men så ble jeg sammen med han, jeg var bare sammen med han i to måneder eller noe sånt. Og det var bare sånn å holde hender på skolen. Det var veldig, veldig uskyldig. Men jeg hadde så mye angst. For da visste … fordi de sier jo ...
>
> I: Angst for … hva var kilden til angsten?
>
> A: Fordi at, de sier jo alltid at uansett om du er alene, Jehova ser deg alltid. Uansett om du prøver å, det også er en greie. Du er liksom konstant under overvåkning. Fordi uansett om foreldrene dine ikke ser deg, så ser Jehova deg. Og da ...
>
> I: Kan Jehova lese tankene dine? Er det en ...?
>
> A: Ja. Han ser liksom hjertet ditt. Han ser alt du på en måte er, da. Så det også fører jo til veldig mye angst. Fordi du da hele tiden er sånn, jeg må liksom holde alt … ja. Så jeg husker at de to månedene så var jeg, jeg var sånn nervevrak. Fordi jeg var så engstelig. Fordi jeg var sånn, hvis mamma og pappa finner ut av det, så kommer de til å bli kjempesinte på meg. Og jeg vet ikke hva de gjør, og Gud ser jo meg. Og selv om jeg, holdt på å si, ikke hadde gjort noe gærent, men det var bare sånn: «Dette her er gærent», liksom.

Det hun nå ser som uskyldige handlinger, beskrives som en angstfull erfaring da det pågikk, på grunn av følelsen av alltid å bli sett. Situasjonen endte med at hun gjorde det slutt med kjæresten og bestemte seg for å ta religionen mer alvorlig for å få det bedre i livet.

Alle deltakerne har hatt erfaringer med seksuelle følelser og handlinger i barne- og ungdomstiden, samtidig som de visste at det var synd. Et hovedpoeng er at de har kjent på skam for å ha syndet, men også for å ha følelser som i seg selv er syndige og gjør at man føler seg uren – selv om man ikke har begått en syndig handling. Da hjelper det ikke nødvendigvis å slutte med disse handlingene, gjøre det slutt med kjæresten eller bestemme seg for aldri mer å onanere. Ifølge troen må det tas aktive skritt for å gjenopprette renhet. I det

følgende beskriver vi ordninger for gjenopprettelse og deltakernes erfaringer med slike.

Gjenopprette renhet: bekjennelsessamtaler

I materialet beskrives ulike begreper for å gjenopprette renhet, som «gjøre bedring», «omvende seg» eller «gjøre bot». Alle begrepene beskriver det å erkjenne at man har syndet, og gi uttrykk for at man angrer og ikke ønsker å være en synder.

I teorien skal slike gjenopprettende handlinger oppleves som en lettelse. En mann med bakgrunn fra Brunstad beskrev det han lærte om det å gjøre bot og få tilgivelse, på denne måten:

> Du gjør opp, da. Du ber om tilgivelse, og så sitter du inne med en god følelse etterpå. Fordi alt du gjør, kan bli tilgitt. Det er det du lærer.

I materialet er det en del eksempler på at det kan være en lettelse å få tilgivelse, særlig hvis man lenge har vært plaget av dårlig samvittighet. Et gjennomgående tema er likevel at det er mye redsel forbundet med gjenopprettelse etter å ha syndet. Enkelte av deltakerne beskriver også forskjeller mellom det å bekjenne og få tilgivelse for små og store synder, eller mellom «ondskapssynder» og «svakhetssynder» som en deltaker (mann) fra Guds Menighet kalte det:

> Ja, og så er det skille mellom svakhetssynd og ondskapssynd. Ondskapssynd er når du gjør en synd og har glede av synden, mens svakhetssynd er hvis du enten ikke vet at det er en synd, når du gjør det, eller så faller du og så innser du det med en gang, og så angrer du. Så det var mye svakhetssynd forbundet med onani, kan du si, og da måtte man bare angre med en gang, for da har du også … Du har en stor omvendelse og den lille omvendelse, eller den daglige omvendelse, så onani ble den daglige omvendelse, så når du legger deg, kan du be om tilgivelse for det og si at det ikke skal skje igjen, og så gjør du det igjen dagen etterpå.

Mens denne typen «daglig omvendelse» framstilles som et forhold mellom Gud og den troende, så er det også eksempler på det vi vil kalle for institusjonaliserte ordninger for bekjennelse i de fleste trossamfunnene i materialet. At det er institusjonalisert, betyr her at trossamfunnet har en form for fast prosedyre for hvordan det skal gjøres, som involverer ledere i menigheten. Deltakerne beskriver negative erfaringer med bekjennelser i forbindelse med seksuelle synder, der ledere i menigheten har vært involvert. Dette handler både om innholdet i og formen på samtalen og at de kan ha blitt pålagt sanksjoner. Som vi var inne på i kapittel 4, kan slike samtaler gjennomføres uten at foreldre er til stede.

Bekjennelsessamtaler med en eller flere voksne, ofte eldre mannlige ledere i menigheten, kan komme på eget initiativ, eller man kan bli innkalt av ledere hvis det har kommet dem for øre at noen kan ha begått en synd. En kvinne med

bakgrunn fra en læstadiansk menighet beskrev ordningen for selv å ta initiativ til å «gjøre bedring» i sitt trossamfunn. Da er det viktig at man er ærlig, for at gjenopprettelsen skal være gyldig:

> Da tar du en kristen bror eller søster, helst en predikant, til siden og bekjenner dine synder. Så får du tilgivelse, og da er du ren. Men da må du ikke lyve eller unnvike noen spørsmål. Hvis de sier sånn: «Har du hatt sex?» og du sier nei, og du faktisk har hatt det, så er på en måte ikke tilgivelsen ...

En annen kvinne med læstadiansk bakgrunn beskrev det å ha begått seksuelle synder som ekstra tungt, fordi man måtte gå til en eldre mann i menigheten for å bekjenne:

> Men det som gnagde, var jo sånne ting som gikk på sex og liksom onanering og de seksuelle følelsene som var så forbudt, og som ingen pratet om, og som man trodde man var helt alene om. Det tror jeg at jeg sleit veldig med, for hvis jeg falt i den type synd, så var det så vanskelig å prate om også, for den eneste utveien var jo å erkjenne at du hadde gjort det, for en predikant. Og det er jo en lang vei å gå for en 14-åring, å si til en gammel mann på 70 at: «Hei du, jeg har vært og onanert liksom, [jeg har] veldig dårlig samvittighet for det.»

Flere deltakere med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige fortalte at seksuelle synder måtte bekjennes for biskopen, ettersom det dreide seg om særlig alvorlig synd. Biskopen avgjorde deretter om man var tilgitt eller ikke. Han kunne også foreskrive en sanksjon, som for eksempel at man ikke fikk ta imot nattverden i en gitt periode. Flere av deltakerne hadde egne erfaringer med dette. En kvinne beskrev prosedyren for gjenopprettelse slik:

> Ja, for det første så er det straff nok å skulle fortelle en voksen mann at: «Ja, jeg har hatt sex.» Og da kan du også, hvis du er uheldig, bli spurt ut om detaljer og alt mulig rart, og det er ubehagelig hvis du er 16 år og jente. Sikkert 16 år og gutt også, for så vidt. Og så blir det en sånn plan for å omvende seg, som ting du må, altså lese i skriften, eller du får ikke lov til å ta nattverd på en måned. Og nattverd tar man jo hver søndag i kirken. Da blir jo brød og vann delt ut til hele menigheten, så det blir veldig synlig at du sender det brettet videre. Da skjønner jo folk at du er ikke helt der du skal være om dagen. Så det kan jeg huske var en frykt jeg hadde. Og så var det liksom … man kunne jo juge eller ikke gå til biskopen, og liksom bare late som alt var normalt. Men da hang den jo over deg, den der frykten for at du skulle komme til helvete, da. Ja. Som for meg var helt reell, for jeg var jo veldig troende. Så det var jo fælt.

I dette utdraget beskrives valget mellom det å bekjenne og det å la være å gjøre det og dermed lyve om at man hadde begått en synd, som vanskelig, fordi begge alternativene forbindes med noe fælt. Å bekjenne innebærer å bli stilt detaljerte spørsmål om den seksuelle handlingen eller synden. Begrunnelsen er

ifølge flere deltakere at bekjennelsen skal være en form for renselse, og dette kan bare skje hvis synden kommer fram i lyset og man kan vurdere hva slags medisin som er nødvendig for å bli ren igjen. Medisinen vil ofte innebære sosial eksponering og viser menigheten hva som skjer med en som synder. Alternativet, å ikke fortelle, innebærer å måtte kjenne på frykten for å komme til helvete.

En lignende ordning med at man skal oppsøke en leder i menigheten hvis man har syndet, finnes hos Jehovas vitner. En kvinne, fortalte at hun hadde blitt fortvilet da en venninne fortalte at hun hadde hatt sex, og ikke var innstilt på å gå til en eldste og bekjenne. Etter deltakerens (informantens) oppfatning ville venninnen risikere å dø i endetiden, samtidig som hun selv ble medskyldig i synden hvis hun hjalp venninnen med å holde den skjult.

I materialet er det eksempler på at deltakere blir innkalt til ledere som har fått høre at noen har begått en synd, men det er vel så mange eksempler på at man selv oppsøker en leder. Ordningene for bekjennelse kan slik tolkes som en del av den indrestyringen som vi beskrev i kapittel 6, ved at det er den enkeltes samvittighet som driver fram bekjennelsen. Det kan også handle om at man er redd for at ryktet om synden som er begått, skal komme til lederne fra andre, og da kanskje føre til en mer alvorlig sanksjon. Vi har i materialet bare ett utfyllende eksempel på en deltaker som beskriver å ha blitt forhørt om en seksuell handling i et såkalt domsutvalg, som er et panel av flere ledere innenfor Jehovas vitner som tar beslutninger om eksklusjon.

Tvil og fortapelse

Det er ikke overraskende at tvil er et sentralt tema i en studie som primært har deltakere som har gått ut av trossamfunn. I materialet representerer imidlertid tvil noe mer enn individuelle forløp mot brudd. Her vil vi utforske hvordan deltakerne har opplevd det å tvile i oppveksten, i lys av trossamfunnets forkynnelse om forholdet mellom tro og tvil.

En deltaker med bakgrunn fra Menigheten Samfundet beskrev hvordan hun oppfattet koblingen mellom tvil og fortapelse i forkynnelsen. Budskapet var at man skulle ta til seg det som ble formidlet, uten å stille spørsmål eller på andre måter åpne for samtale om det:

> Hvis vi bare hører det som blir sagt i kirka, og hører på forstanderen, så skal vi ikke trenge å snakke om det. Liksom, det er, da begynner vi bare å tvile. Og tvile, det skal du ikke gjøre. Jeg har jo hørt fra mange andre barn, eller ikke barn da, men voksne, at allerede fra de var barn, så var de livredde for å komme til helvete. De var livredde for å gå fortapt.

Sitatet illustrerer hvordan tro og tvil har blitt forstått som gjensidig utelukkende, og hvordan tvil betyr at man beveger seg fra å være frelst i retning fortapelsen. Et annet eksempel kommer fra en kvinne med bakgrunn fra en læstadiansk

menighet, som på en lignende måte beskriver hvordan tvil ble oppfattet som uaktuelt:

> Jeg kan ikke huske at det var så mange som snakket om det å tvile. For det tror jeg ikke var et tema, det var ikke aktuelt, det var ikke noe man ikke skulle gjøre. For vi ble jo opplært til at det var sånn det var, og sånn skulle det være. Og det var ikke noe liv å leve utenfor. Da kom man ikke til himmelen, og da er man ikke et bra menneske, da. Ikke sant?

Denne deltakeren fortalte hvordan hun selv hadde utviklet grunnleggende tvil fra tolvårsalderen, men at hun holdt dette for seg selv til langt opp i tenårene. Forkynnelsen der tvil ikke var et alternativ fordi det ikke var noe liv utenfor trossamfunnet ettersom det ikke førte til himmelen, gjorde at tvil var farlig.

Flere nevnte at deres trossamfunns framstilling av tro og tvil som gjensidig utelukkende skiller seg fra en mer vanlig oppfatning i luthersk kristendom om at tro og tvil står i et dialektisk forhold. I dette perspektivet er tvil mer et naturlig aspekt ved tro, der man gjennom å tvile får troen styrket. Erkjennelsen av at tvil og tro ikke er gjensidig utelukkende, har for enkelte av deltakerne kommet i møte med kristne fra andre typer trossamfunn. En deltaker med bakgrunn fra Brunstad beskrev hvordan han fikk et annet perspektiv på tvil etter å ha snakket med en bekjent fra en pinsemenighet:

> Nei, tvil er ikke lov [i BCC], nei, og det er litt sånn at … Jeg studerte sammen med en som var i en pinsemenighet, […]. Så jeg har diskutert mye med han, både når jeg var med [i BCC], og når jeg ikke var med. Og han har liksom reagert mye på det at «hos dere er det ikke lov med tvil». Det syntes jeg var interessant, og så fortalte han om hvordan det var hos dem. Fordi tvil, det er den andre siden av samme mynt som er tro. […]. Mens tvil hos BCC, det er fra Satan. Det er noe ganske annet. Tvil og liksom spørsmål om «er dette sant eller ikke» ... da er du nær sikkert besatt av onde ånder, og da er det kriseberedskap.

Oppfatningen av tro og tvil som kategorisk trussel mot tro går igjen på tvers av materialet. Det er imidlertid mange nyanser når det gjelder hva slags type tvil som kan og ikke kan deles. Enkelte beskrev at det ikke var uvanlig at man på møter kunne dele det at man hadde tvilt, men på visse betingelser, for eksempel at tvilen var tilbakelagt, eller at den ikke var grunnleggende. En kvinne med bakgrunn fra en pinsekarismatisk menighet omtaler dette som «falsk åpenhet». Hun fortalte at ungdomsmøter kunne ha rom for denne typen åpenhet:

> Så hadde man litt lovsang og sang med en gitar og sånn. Og da kunne det være noen som sa liksom: «Jeg kjenner at jeg har litt tvil og sånn.» Og da var liksom løsningen alltid bare: «Ok, nå ber vi for deg.» Det opplevde jeg alltid, altså i etterkant var jeg alltid bare sånn [at jeg tenkte] at det er ikke ekte åpenhet, da. Du kan si noe, og det meste kunne være greit å si. Men så skulle du be for det, og så skulle problemet være over. Og det var liksom så

> … Jeg synes liksom ikke det er nok, da. Det er ikke åpenhet for at sånn: «Jeg tviler, og jeg har tvilt i mange, mange år. Det bare er sånn.» Eller jeg vet ikke. Det var liksom litt sånn, man skulle bare fikse problemer med å be.

I dette utdraget trekkes det opp et skille mellom tvil som kan presenteres for andre, og tvil som er vedvarende og eksistensiell. Å legge fram tvil for andre for å bli bedt for viser at man tror at bønn kan vende tvil til tro. Den fungerer slik som en markør for at man er innenfor. Den andre typen tvil kan ikke legges fram for andre. Den innebærer både å ikke ha tiltro til at tvilen kan påvirkes av de troendes redskap for endring – bønn – og det er en tvil som, hvis den blir kjent, endrer ens status som å være innenfor. En annen deltaker fra et pinsekarismatisk miljø hadde en litt annen oppfatning av dette fra sitt miljø. Hun mente at det var rom for å dele grunnleggende tvil og slik innrømme at man er et feilbarlig menneske, men at det var tatt for gitt at man hadde et *ønske* om å tro.

Nedenfor går vi nærmere inn i hvordan det å tvile henger sammen med kritisk tenkning, og hvordan det har hatt betydning for deltakernes erfaring med å tvile.

Tvil og kritikk: Satans stemme

For deltakerne har det å tvile vært forbundet med det å undre seg og stille spørsmål til forkynnelsen i trossamfunnet. Flere beskriver at de i oppveksten oppfattet at man ikke skulle stille kritiske spørsmål om noe av det som ble forkynt, fordi det kunne føre til tvil.

En mann med bakgrunn fra Brunstad beskriver hvordan han opplevde det som en tydelig beskjed fra trossamfunnet at man ikke skulle stille spørsmål, og at han heller ikke gjorde det, fordi han var så langt inni troen, helt til han gikk ut.

> Ja, egentlig helt siden jeg var … helt til da jeg gikk ut, så var jeg langt inn i det, egentlig […] og det har jo liksom blitt sagt at «Det er riktig, så da er det riktig.» Jeg ville ikke ... Å stille spørsmål til det var feil.

Både det å stille spørsmål direkte i menigheten og det å oppsøke informasjon om trossamfunnet fra kilder utenfor var noe det ble advart mot i trossamfunnene. En mann med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige beskrev hvordan de ble eksplisitt advart mot dette:

> Det skal man holde seg vekk fra. Så det kjører de på kjempehardt, for de vet jo at hvis man får fatt i ting, ja, da kommer det frem ting. Så de er veldig tydelige på det, at du ikke skal borti sånne ting. Du skal aldri google kirka, du skal aldri holde på med sånne ting.

En påstand som var vanlig i trossamfunnene, var at det var aktive motstandere av trossamfunnet, særlig tidligere medlemmer, som stod bak negative framstillinger på internett og sosiale medier. Som vist til i kapittel 2 omtales kritikere av slike trossamfunn ofte som «antikult».

En beslektet påstand, var at kritikk er manifestasjoner av Djevelen, og at det å gi etter for tvil var å gi etter for Djevelen og dens fristelser. En deltaker med bakgrunn fra Menigheten Samfundet beskrev hvordan denne koblingen hadde blitt framstilt i hennes oppvekst:

> For eksempel når jeg begynte å tvile, så har jeg hørt det på talerstolen at hvis du tviler, så er det Djevelen som prøver å friste deg, hvis du tviler, så synder du. Og da er jeg sånn, det skaper så mye uro inni meg, som har gjort at det har vært så vanskelig å stå alene. […] Så det har liksom vært så vanskelig å snakke om det innad i menigheten, for jeg følte det var så skambelagt å ha tvil, du skulle ikke tvile, liksom.

For denne deltakeren, i likhet med flere andre, har skammen ved det å tvile vært knyttet til at det er Djevelen som påvirker deg, og at tvil er synd. Hun beskrev også at det var vanskelig å finne noen å snakke med om dette, fordi både familie og kjente hadde relasjoner til ledere i trossamfunnet, som hadde makt til å iverksette sanksjoner på grunn av tvilen.

Flere knyttet også det problematiske ved det å tvile til det de oppfattet som det at alle ønsket å framstå som perfekte. En mannlig deltaker med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige plasserte det å tvile sammen med andre typer feil man kan gjøre, men som man ikke snakket åpent om:

> Som barn så er det enormt skam hvis du gjør noe feil, for det er ikke åpent, du kan ikke snakke om det. Det er ingen av de voksne som snakker om at de har gjort feil, det er ingen som snakker åpent om sine feil. Så som barn tror du at de voksne i menigheten er perfekte, nesten. Det er ingen plass for åpenhet, ingen plass for tvil, ingen plass for at jeg er ikke fullkommen, jeg er ikke perfekt.

Denne deltakeren fortalte at han følte seg som et dårlig menneske når han opplevde tvil, og at det ble vanskelig å snakke om det, både i familien og med andre. Han mente også at voksne unnlot å spørre om hvordan barn egentlig opplevde ting, i frykt for at det skulle legitimere tvil:

> Også de voksne ser gjerne på deg: «Å, du er så flink som ikke spiller [fotball] på søndag», sånne ting. Og så forstår de ikke at det største ønsket du har, er å få lov å være som andre og få spille. Men de spør ikke. De spør ikke: «Hvordan det går med deg, hva tenker du egentlig, er det vanskelig?» De har ingen av de samtalene. Det er akkurat som de har en redsel for at hvis de snakker om ting, så gir de deg en mulighet til ikke å tro.

Andre beskrev at de for sin egen del var redde for å stille spørsmål som kunne få dem til å tvile, fordi de fryktet nettopp at det kunne føre til fortapelse, hvis forkynnelsen var sann, men også fordi det å være uten tro i seg selv var noe skremmende: En kvinne med oppvekst i en læstadiansk menighet beskrev det slik:

> For når jeg blir opplært til at jeg skal tro på dette, og jeg skal være som en, eller jeg skal tro som en person. Og noe annet er ikke lov, og det er ikke akseptert. Og det å da gå bort fra den tanken, hva skjer hvis jeg ikke ber? Hva skjer hvis jeg ikke tror? Hva skjer hvis jeg tenker annerledes? Hva er konsekvensene? Kanskje det er helvete som er konsekvensene når man tenker ... Hva slags straff får jeg da? Det vet jeg ikke. Får jeg straff hjemme, eller får jeg straff fra Gud? Skjer det meg noe vondt? Skjer det mine noe vondt? Det er det som var skummelt, det ukjente. Det å kunne være uten å tro. Uten å tilhøre noe. Fordi at de har vanskelig for å akseptere at andre mennesker ikke har deres syn eller deres tro. Og jeg har lært at menneskene utenfor menigheten ikke er bra og ikke er nødvendigvis så gode mennesker. Og hva blir jeg da hvis jeg velger å ikke tro på noe? Blir jeg et ondt menneske?

Ikke bare er det å tvile en risiko fordi man kan gå fortapt. Man vil også miste tilhørigheten til de som man har blitt lært opp til at er de *gode* menneskene, og gå over til å bli en av de man har blitt opplært til at er *onde*.

Ensom med tvil

Tvil har oppstått på ulike tidspunkter hos deltakerne. Noen beskriver seg selv som alltid å ha tvilt, andre beskriver faser med sterk tvil etterfulgt av sterk tro. For de fleste er likevel spørsmålene og tvilen noe som blir tydeligere i tenåringstiden, i takt med forventninger om at man skal utvikle seg som religiøst individ og – i forlengelsen av det, i flere av trossamfunnene – ta stilling til dåpsspørsmålet.

En deltaker med bakgrunn fra Brunstad beskrev hvordan det han omtaler som den forventede progresjonen som troende, førte til en opplevelse av å bli «avkledd», fordi han ikke hadde de samme opplevelsene av Guds nærvær som andre:

> A: Jeg har aldri hørt Gud tale til meg sånn som alle andre sa, men jeg *har* hatt stunder hvor jeg også har grått. […] Mens det de andre beskriver, er liksom at Gud har fortalt dem hva de skal gjøre i ulike situasjoner. Det er bare sånn: «Hva er det for noe?»
>
> I: Ja, er det sånt som du den gangen fortalte til noen eller tok opp med noen …?
>
> A: Nei
>
> I: Hvorfor ikke?
>
> A: Jeg vet ikke. Da var det kanskje litt sånn … for det var jo en naturlig rekkefølge på ting. Du var barn, og så kom ungdomsmøtene, og så vokste man til, og så fikk man denne progresjonen … Så på et vis så var det litt sånn avkledende, at jeg ikke var en del av den progresjonen.

Som denne deltakeren beskriver, har det for de fleste vært vanskelig å dele med andre at man tviler. Enkelte beskriver også at de har ønsket å snakke med sine nærmeste om grunnleggende tvil, men at det har vært vanskelig på grunn av de mange ulike rollene personer de har ønsket å betro seg til, har hatt overfor dem selv – som at en leder også kan være en nær slektning.

Det har også vært vanskelig å dele tvil med noen som tror, og som man forventer at vil prøve å overbevise en heller enn å forstå tvilen.

Den mest vanlige erfaringen er dermed at man har holdt grunnleggende tvil for seg selv, i alle fall i lang tid. En kvinne med bakgrunn fra en læstadiansk menighet fortalte for eksempel at hun som tolvåring begynte å sammenligne seg selv med de som ikke var læstadianere. Hun tenke at noe var galt, fordi hun var annerledes enn andre utenfor menigheten. Hun måtte kle seg annerledes og hadde det mye strengere. Hun følte at hun ikke visste hva som var riktig, og hva som var galt. Samtidig beskrev hun seg selv som redd for disse tankene, og det var uaktuelt å dele dem med andre.

> I: Kan du si noe om hvorfor du var så redd?
>
> A: Jeg var redd for å miste menneskene rundt meg.
>
> I: Hvis du sa at du tvilte?
>
> A: Ja, og at jeg ikke ville tro. Og jeg var redd for konsekvensene. Jeg er usikker på hva konsekvensene var, men jeg skjønte at konsekvensene var store. Og det var de jo også, med tanke på at jeg mistet kontakt med min mor. Så det var en veldig stor konsekvens. Og den vet jeg ikke om jeg hadde taklet i 12, 13, 14 års alder.

Bevisstheten om at det å tvile ville ha store konsekvenser for forholdet til familien, er noe denne deltakeren har hatt tidlig i barndommen, uten at det framgår om det har vært sagt direkte at hun ville miste kontakten med familien. Det er i materialet også eksempler på at deltakere i løpet av barndommen snakket med foreldrene sine om sin egen tvil, og at responsen har vært direkte trusler om brutt kontakt. Et eksempel er en deltaker med bakgrunn fra Menigheten Samfundet som fortalte at morens respons da hun fortalte henne om tvilen hun hadde, var å si at hun ikke ville komme i bryllupet om datteren forlot menigheten.

I flere av intervjuene er det eksempler på søsken som har vært i opposisjon mot troen og foreldrene, og som har gått ut. Det ser likevel ikke ut til at det har vært vanlig i slike situasjoner at søsken har snakket med hverandre om tvil. En deltaker fra en pinsekarismatisk menighet hadde et søsken som protesterte mye, men hun delte likevel ikke sin egen tvil:

> Og jeg var litt mer sånn ... Jeg var kanskje ikke helt overbevist, da, jeg vet ikke. Men jeg var ikke like ... Jeg turte ikke å være like opprørsk som

> [søsken]. Så da ble jeg bare i ting, liksom. Jeg klarte ikke helt å koble det i hodet mitt, liksom. Jeg tror jeg hadde litt vanskeligere for å si til meg selv, da: «Nei, dette tror jeg ikke på. Ergo, må jeg gjøre noe med det.» Eller sånn ... Derfor var det lettere å bare være med og liksom: «Jo da, jeg tror på dette. Jeg er med på dette, jeg.» Samtidig kanskje ikke gjøre en så big deal av det, når jeg var med andre, da.

Også for denne deltakeren er det knyttet redsel til det å fortelle om tvil til andre – her uttrykt gjennom at hun ikke turte å være like opprørsk som et søsken. I denne situasjonen greide hun ikke, sett i retrospekt, å koble de tankene hun hadde, til en erkjennelse om at hun faktisk ikke trodde lenger. Den andres opprør førte til mye konflikt, og hun så det som lettere å fortsette å være med.

For en del har tvilen ikke startet som en tvil på Guds eksistens, men som en tvil om trossamfunnet har rett når det gjelder synet på for eksempel hva som er synd. Deltakere som forteller om denne typen tvilserfaringer, beskriver også at tankene er noe de har holdt for seg selv. En kvinne med bakgrunn fra Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige stilte flere spørsmål rundt det trossamfunnet forkynte utover i tenårene, men holdt det for seg selv:

> Ja, det var en veldig, veldig indre monolog. Så jeg hadde jo faktisk en hemmelig ungdomskjæreste som tolvåring som mamma fortsatt ikke vet om den dag i dag. Og det var liksom da jeg fikk kjenne på at jeg har hatt en veldig annerledes oppvekst, vært veldig beskyttet. Og jeg ville ikke ha det sånn. Jeg ville ha en kjæreste hvor jeg ikke trenger å holde det hemmelig for mamma og pappa. Hvor jeg kan kysse på han. Hvor jeg får lov til å være oppe på rommet hans alene uten at foreldrene hans skal stå utenfor og passe på. Og på en måte kjenne på det med liksom … forholdet er hyggelig uten at det skal overvåkes og føle at Gud ser på deg.

For denne deltakeren var det ikke troen i seg selv eller Guds eksistens som var problemet i utgangspunktet, men hvilket bilde av Gud trossamfunnet forkynte: at det var en så streng og dømmende Gud. For deltakere som har vært kritiske mer enn tvilende i utgangspunktet, har det å prøve å finne ut om det er mulig å endre forkynnelsen og finne ut om det er grunnlag for andre tolkninger, vært det de først har ønsket. Også dette beskrives som noe de har gjort uten å involvere andre. Et ønske om å forbedre og endre forutsetter imidlertid at man tror. For deltakerne som har startet med dette ønsket, og som så har erkjent at de ikke lenger tror, forsvinner også ønsket om å arbeide for endring.

Oppsummering

I dette kapittelet har vi undersøkt hvordan sentrale dualismer i trosforestillingene deltakerne har vokst opp med, kommer til uttrykk i deltakernes erfaringer med seksualitet i ungdomstiden og i erfaringer med å tvile. For deltakerne i vår studie har tvilen til slutt resultert i at de har gått ut eller er på vei til å gå ut av

trossamfunnet. I kapittelet har vi imidlertid ikke undersøkt tvil som forløper til brudd, men derimot som en erfaring i ulike faser av oppveksten.

Vi har først gjort rede for tre sentrale dualismer i bokstavtro kristendom: innenfor og utenfor, knyttet til forestillingen om å være utvalgt, ren og syndig og frelse og fortapelse.

Motsetningen mellom *ren* og *syndig* kommer særlig tydelig til uttrykk i deltakernes fortellinger om seksualitet. Alle har vokst opp med en forståelse av at seksuell synd er en særlig alvorlig synd. I ungdomstiden har forkynnelsen om dette, og forventningen om seksuell avholdenhet, vært særlig til stede. De har lært at seksuell avholdenhet er like viktig for kvinner og menn, men at kvinner har et særlig viktig ansvar for å unngå å friste menn. Alle har hatt erfaringer med seksuelle følelser og handlinger i barne- og ungdomstiden, samtidig som de visste at det var synd. Deltakerne forteller om erfaringer med seksuelle synder som særlig skamfullt og at det har vært knyttet til følelsen av ikke å være ren. Mange beskrev at de hadde slitt mye med dette og trodd de var alene om det. De fleste har også erfaringer med å bekjenne og gjøre bot for seksuelle synder, som innebærer å beskrive (detaljert) den seksuelle synden for mannlige ledere i menigheten.

I fortellingene om tvil er det motsetningen mellom *frelse og fortapelse* som trer fram. Deltakerne har vokst opp med en oppfatning om tvil som en motsetning til tro. Å tvile har vært på linje med det å stille kritiske spørsmål til forkynnelsen i trossamfunnet, noe de har vært opplært til å ikke gjøre, fordi det kan føre til tvil. Kritiske spørsmål har blitt knyttet til motstandere av trossamfunnet, som tidligere medlemmer eller såkalte antikultbevegelser. Tvil har også blitt forklart som Djevelens forsøk på å friste dem bort fra det rette og inn i fortapelsen. Å tvile har dermed vært en form for synd.

Deltakerne i studien beskriver å ha hatt mye tvil gjennom oppveksten, men at de ikke har kunnet dele denne tvilen med andre, fordi det har vært skamfullt og et tegn på at de ikke har vært gode nok. De har følt seg alene med tvilen og beskriver ofte en sterk ensomhetsfølelse fordi de ikke har kunnet dele slike tanker med andre.

Kapittel 8 Avsluttende diskusjon

I denne rapporten har vi undersøker tre problemstillinger:

- Hvilke normer, verdier og praksiser for familieliv og foreldreskap er dominerende innenfor trossamfunnet, og hvordan begrunnes disse?
- Hvilke begrensninger og hvilke former for kontroll kan barn, unge og voksne utsettes for innenfor rammen av trossamfunnet?
- Kan oppvekst i disse trossamfunnene innebære risiko for brudd på barns rettigheter, og i så fall på hvilke måter?

Som vi påpekte i introduksjonen, har spørsmålene vi har reist, vært til dels utforskende med et deskriptivt siktemål og undersøkende med barns rettigheter som normativt grunnlag.

Et hovedbidrag fra analysene vi har gjennomført, er at de synliggjør betydningen av det religiøse for alle deler av barns oppvekst i disse trossamfunnene. En slik helhetlig forståelse er en forutsetning for å kunne vurdere om og eventuelt på hvilke måter en oppvekst i disse trossamfunnene kan innebære risiko for brudd på barns rettigheter.

Før vi utdyper dette poenget, vil vi si noe om begrensninger ved studien. En begrensning er vår vektlegging av fellestrekk. På den ene siden er denne vektleggingen et funn. Med det blikket vi har hatt på barndom og familieliv, har vi sett flere fellestrekk enn vi hadde forventet før vi gjennomførte studien. Med et annet blikk ville vi i større grad kunnet utforske forskjeller som også finnes i vårt materiale, og som ikke handler om teologi, men for eksempel om samværsformer. Hvilken betydning de ulike særtrekkene ved trossamfunnene har hatt for oppveksten, har vi altså ikke belyst i denne rapporten.

En annen begrensning er at til tross for at våre deltakere stort sett er relativt unge voksne, så er de ikke barn og unge som vokser opp i disse trossamfunnene *i dag*. Vi må derfor ta forbehold om at en del forhold som deltakerne beskriver, kan ha endret seg i løpet av de siste årene, for eksempel som en konsekvens av den offentlige oppmerksomheten som vi beskrev i kapittel 2. I hvilken grad det har skjedd endringer, vil videre forskning og kunnskap fra de som er barn og unge nå, kunne gi svar på.

Hva slags barndom?

Samlet har analysen i de foregående kapitlene vist fram en segregert barndom. Den er *sosialt segregert* gjennom til dels sterke begrensninger av muligheten til å etablere relasjoner til jevnaldrende og voksne utenfor trossamfunnet. Den er

tankemessig segregert gjennom forkynnelse av et dualistisk verdensbilde der verden utenfor trossamfunnet framstilles negativt, og der avstand er nødvendig for å opprettholde renhet, oppnå frelse og unngå fortapelse. Det dualistiske verdensbildet som kjennetegner bokstavtro kristne trossamfunn, er konstituerende for både den sosiale og den tankemessige segregeringen.

Segregeringen er et resultat av det store arbeidet trossamfunnene gjør for å reprodusere det sosiale grunnlaget deres religiøse verden er avhengig av. Barn – og foreldre – blir redskaper trossamfunnet trenger for å nå dette målet.

Denne overordnede analysen av en segregert barndom utdyper vi nedenfor.

Sammenvevde sosialiseringsarenaer – annektert foreldreskap

Familie og menighet har vært sammenvevde sosialiseringsarenaer i deltakernes barndom. De har begge vært sentrale arenaer for «indregjøring av grunnleggende tankemåter, kultur og idéer», altså primærsosialisering slik Frønes (2013, s. 21) forstår det. Han trekker skillet mellom primær- og sekundærsosialisering ved blant annet graden av bevisst forståelse av og kritisk refleksjon rundt de fenomenene og verdiene barn introduseres for (Frønes, 2013, s. 24). Slik sosialiseringsprosessene er beskrevet i materialet, har menighetene gjennom egne møter for barn og unge også vært en arena for sekundærsosialisering, men rommet for kritisk refleksjon rundt verdier og normer i trossamfunnet har vært begrenset.

I den tidlige barndommen beskriver mange denne tette sammenvevingen som trygg og forutsigbar. De har hatt kjente voksne rundt seg og kunne være sammen med vennene sine på flere arenaer. Mange forteller om gode opplevelser med å få bekreftelse og ros når de har bidratt i menigheten, samtidig som de beskriver til dels svært høye krav til at barn skal tilpasse og innordne seg strukturer som ofte først og fremst har vært tilrettelagt for voksne. Lange gudstjenester eller møter er ett eksempel. Vi vil beskrive sosialiseringen deltakerne har fått, som en dyp innføring i en sosial og religiøs kontekst der det religiøse rommet er en helt sentral sosial arena.

Analysene har fått fram en gjennomorganisert barndom. Dette er gjenkjennelig som beskrivelse av barndom også utenfor slike trossamfunn. Forskjellen er likevel at trossamfunnet framstår som å ha hatt stor makt til å definere hvordan både barn og foreldre skal bruke tiden sin. Barn og foreldres mulighet til selv å velge eller velge bort ser ut til å ha vært begrenset, først og fremst på grunn av sterke sosiale forventninger og press.

Utover i ungdomstiden er det flere som beskriver den strenge reguleringen av tid og de mange menighetsaktivitetene i mer negative ordelag. Det høye aktivitetsnivået og forventningene om å møte opp har i praksis lagt sterke begrensninger på mulighetene for å omgås jevnaldrende utenfor trossamfunnet, enten trossamfunnet har hatt eksplisitte normer for slik omgang eller ikke.

Mange har opplevd det å ikke få delta i fritidsaktiviteter utenfor trossamfunnet, og dermed skille seg ut fra jevnaldrende, som sårt.

Sammenvevingen mellom familie og menighet har vi også vist i kjønnsroller og hierarki i familien. Fars overordnede posisjon i familien er en forlengelse av menighetens kjønnshierarki. Menn er ledere i menigheten og i familien. Foreldrene har også jevnt over hatt svært lite kontakt og nettverk utenfor menigheten.

Sammenvevingen mellom familie og menighet gjelder også økonomi og foreldrenes yrkesliv. Deltakerne beskriver gjennomgående at de har vokst opp med dårlig økonomi, og at en betydelig del av familiens ofte begrensede økonomiske ressurser har gått til menigheten. At familiene ofte har hatt lite lønnsinntekt, henger sammen med kjønnsroller i familien og vekt på mannen som forsørger. Det henger også sammen med at det å satse på personlig karriere og ha økonomiske ambisjoner for familien står i strid med en forventning om å gi mest mulig for menigheten. Dette har også konsekvenser for synet på utdanning som formidles i menigheten. Unge frarådes eksplisitt å ta høyere utdanning. Høyere utdanning forsås som en trussel blant annet ved at det representerer en arena for kritisk tenkning. Unge menn og kvinner oppfordres til kortere yrkesutdanninger som gjør det mulig å stifte familie tidlig og forbli en del av menighetens nettverk.

Hvilken posisjon skolen har som sosialiseringsarena, varierer med om den er drevet av trossamfunnet eller andre kristne menigheter, eller om den er en offentlig skole. Skoler drevet av trossamfunnet inngår i den tette veven av sosialiseringsarenaer, mens offentlige skoler representerer både verdier og verdensbilder som står i motstrid til trossamfunnet. Barna lærer å aktivt stå imot den offentlige skolens sosialiseringsprosjekt, noe som forsterker både den sosiale og den tankemessige segregeringen. Deltakerne som har gått på offentlige skoler, beskriver arbeidet med å håndtere motsetningene mellom trossamfunnet og skolen som vanskelig, og ofte med konsekvenser i form av mobbing, ensomhet og vanskeligheter med å engasjere seg i læringen. Samtidig gir den offentlige skolen mulighet for vennskap og stimuli utenfra, mens de som går på private skoler, særlig i regi av trossamfunnet, i mange tilfeller vil gå glipp av dette.

Sammenvevingen av familie og menighet som sosialiseringsarenaer har noen særlige konsekvenser for foreldrerollen. Vi vil beskrive det som at foreldrerollen i en forstand blir annektert av trossamfunnet. Med det mener vi at foreldrene i sin utøvelse av foreldrerollen blir underlagt menigheten og må være lydige mot denne. Å være lydig som forelder innebærer å sørge for at barna oppdras til å forbli i trossamfunnet. Dette kravet undergraver foreldres mulighet til å selvstendig vurdere og handle i tråd med deres egen forståelse av hva som er til deres egne barns beste. Her mener vi å se paralleller til diskusjoner omkring situasjonen for barn til norske misjonærer og hvorvidt foreldrene eller

misjonsorganisasjonene bærer det største ansvaret for omsorgssvikten en del barn ble påført under blant annet internatskoleopphold.[41]

Foreldreautoritet, Guds vilje og barnets egne valg

Våre funn indikerer at sosialiseringsmetodene i trossamfunnene har endret seg fra autoritær til en oppdragelse med mer vekt på indre disiplinering, i likhet med kulturelle endringsprosesser i samfunnet generelt. Det er likevel et fundamentalt skille mellom sosialisering i og utenfor trossamfunnene når det gjelder sosialiseringens overordnede mål. Mens det å bidra til utvikling av selvstendighet og egen identitet beskrives som sentrale oppgaver i det senmoderne foreldreskapet (jf. Born, 2025), er sosialiseringen i disse trossamfunnene rettet mot å sikre at barn blir i troen, og i trossamfunnet, for å sikre frelse og unngå fortapelse.

Analysene viser at foreldreautoritet innenfor disse rammene utøves på en måte som de fleste har opplevd som streng, men varm. Noen opplever at de har hatt mindre varme, og flere nevner enkelthendelser av fysisk vold. Både fysisk vold og mangel på varme knytter deltakerne i hovedsak til individuelle trekk ved foreldrene. Samtidig reflekterer de rundt at foreldrene selv har hatt en autoritær oppdragelse der fysisk disiplinering inngikk, og at denne var forankret i trossamfunnets lære.

Den indre disiplineringen som kjennetegner senmoderne foreldre generelt, er også tydelig i vårt materiale. Indre disiplinering viser til måter å få andre til å velge det som er riktig, på, uten påbud eller tvang. Analysene viser at det har vært klart hva som er riktig å velge: å følge Gud og handle på en måte som er i tråd med Guds vilje. Det har også vært klart at det å ikke velge å følge Gud ville få store konsekvenser, både sosialt og ikke minst på grunn av vissheten om at man vil gå fortapt. Barnet har en aktiv rolle i religionsutøvelse, og menighetene har et lagt løp for barnets utvikling som religiøse personer. Barn betraktes i stor grad som ansvarlige for, og må stå til rette for, synder de har gjort. Enkelte deltakere forteller at trossamfunnet deres forkynte at barn under en viss alder kom til himmelen selv om de hadde syndet, og at alvoret ved å synde derfor gradvis blir større. I tråd med dette skal barn og unge oppsøke (eller de kan bli kalt inn til) ledere for å bekjenne synder. Vi har flere eksempler på at ledere har snakket med og utspurt barn om syndige handlinger uten foreldrene til stede. Flere har hatt erfaring med å måtte svare på svært intime spørsmål når de har bekjent synder for ledere.

Hva som er Guds vilje, og hva som er synd, er indregjorte forestillinger hos deltakerne. Framtredende i materialet er beskrivelser av å bli fortalt at man er syndig og ikke god nok for Gud, at man alltid må arbeide for å forbedre seg, og at Djevelen alltid vil prøve å friste en til synd. Deltakerne har vokst opp med

41 En rekke avisartikler, podkaster og bokutgivelser har tatt for seg dette temaet de senere årene. Blant utgivelsene er *O bli hos meg*, av Lene Ask (No Comprendo Press, 2021) og podkastserien Misjonærbarna av Øystein Stene (Gyldendal, 2024).

oppfatninger om at Gud ser alt, og at man risikerer å gå fortapt om man begår synd. Seksuelle følelser eller opplevelser av tvil har utløst sterk skyldfølelse.

Disse forestillingene har, slik de framstår i materialet, fungert som en form for sterk psykologisk kontroll. Psykologisk kontroll kjennetegnes ved å være invaderende, framkalle skyld og trekke tilbake kjærlighet (Smetana, 2017, s. 21). Det er solid forskningsbelegg for at psykologisk kontroll, kombinert med høy grad av atferdskontroll i form av tydelige grenser og forventninger, kan være skadelig for barns utvikling (Smetana, 2017, s. 21).

De fleste deltakerne i materialet framhever at den sterke kontrollen de har opplevd, har hatt negative konsekvenser for dem i deres liv både i oppveksten og seinere. I denne rapporten har vi ikke analysert den delen av materialet som handler om konsekvensene av denne typen oppvekst for voksenlivet. Vi viser til gjennomgangen av tidligere forskning for referanser til denne litteraturen.

Oss mot verden: en segregert oppvekst

I analysene har vi vært opptatt av å forstå mekanismer, innhold og verdier i sosialiseringen i de trossamfunnene som deltakerne har bakgrunn fra. Her har vi funnet fruktbare innganger i Van Twists (2015) studie av barns oppvekst i trossamfunn som hun betegner som sekter. Et av hovedspørsmålene i studien var hvordan sekter forholder seg til nye generasjoner, og hva som bidrar til det som for trossamfunnene kan betraktes som vellykket sosialisering: at barna forblir i trossamfunnet som voksne. Et annet hovedspørsmål er hvordan trossamfunnene trekker grenser mot omverdenen.

Van Twists utgangspunkt var også, som vi var inne på tidligere, at det hun omtaler som sekter, alltid oppstår av motstand og befinner seg i et spennings-forhold til noe utenfor sekten. Tidligere har dette primært vært kirken, i dag er det – særlig om man inkluderer det som på norsk omtales som nyreligiøse bevegelser – opposisjon mot samfunnet. Van Twists påstand, i forlengelsen av dette, er at sekterisk oppdragelse alltid vil innebære en grad av segregert sosialisering (Van Twist, 2015, s. 6).

Tittelen i Van Twists' bok – *Perfect Children: Growing Up on the Religious Fringe* – peker mot noe som er et sentralt funn også i vår studie: Oppvekst i den religiøse ytterkanten (vår oversettelse av bokas undertittel) kan være i ytter-kanten i betydningen langt fra normalen, men også ved at den er lite synlig, sett fra storsamfunnets sentrum. Sosialiseringen som finner sted i denne ytterkan-ten, formes i opposisjon til storsamfunnets verdier, men preges av ulike tilpasninger til storsamfunnets krav og forventninger. Å bli sosialisert inn i opposisjon til storsamfunnet innebærer reelle begrensninger for barna som opplever det, på flere måter. Det begrenser muligheten til å forfølge interesser eller ønsker som ens identitet er definert i opposisjon til. Det kan gjøre det vanskelig å oppsøke hjelp utenfor trossamfunnet hvis man er lært opp til at de utenfor ikke forstår.

Hovedtittelen på Van Twists bok – perfekte barn – sammenfatter det vi ser som et annet sentralt aspekt ved den sosialiseringen vi har beskrevet. Gjennom den segregerte oppdragelsen skal barn formes til både å videreføre trossamfunnet her på jorden og til å oppnå evig frelse. Det stiller krav til at barn skal forstå og rette seg etter trossamfunnets ideer om godt og riktig, men innebærer også krav om å undertrykke sider ved seg selv som bryter med dette.

Barndomsperspektivet, slik vi har definert det i rapporten, kaster dermed lys over hvor stor del av byrden med trossamfunnenes overlevelse som legges på barn, men også på foreldre som skal sørge for at barna oppdras på denne måten.

Brudd på barns rettigheter?

Bekymringer for barns situasjon og rettigheter i «lukkede trossamfunn» har vært på den offentlige dagsordenen de siste 20 årene. Som vi viste i kapittel 2, har bekymringen primært blitt tatt opp av media, Barneombudet og sivilsamfunns-organisasjoner. Den er ennå ikke etablert som tema innen barnerettighetsfeltet for øvrig, verken som akademisk felt eller policyfelt. Med policyfelt sikter vi her til «oppvekst og levekår, barn og unge, familie og samliv» som er barne- og familieministerens ansvarsområde.[42] Vi er klar over at statsråder har uttalt seg i ulike sammenhenger, men vi finner ikke at temaet er fulgt opp mer systematisk som del av barns oppvekstvilkår. «Lukkede trossamfunn» nevnes riktignok i handlingsplaner mot negativ sosial kontroll, men disse tilhører integrerings-feltet og er i all hovedsak rettet mot innvandrede grupper.

De siste par årene har brudd på barns rettigheter blitt holdt fram som grunnlag for å nekte statstilskudd til trossamfunn. Dette vitner om en økende interesse for spørsmål knyttet til barns rettigheter i trossamfunn, noe som er en positiv utvik-ling i lys av gjentatte forsøk fra Barneombudet og andre aktører på å sette både spesifikke og mer generelle rettslige temaer på den offentlige dagsordenen. Samtidig ser vi at kunnskapsgrunnlaget for å gjøre slike vurderinger er begrenset, noe som reflekteres i de aktuelle vedtakene og dommene.

En annen viktig begrensning er at saker om tilskuddsnekt er hjemlet i trossam-funnsloven. Vurderingene vil da naturlig nok legge vekt på trossamfunnenes religionsfrihet og hvor langt man kan gå i religionsfriheten før den butter mot andre rettigheter, et perspektiv som også preger tros- og livssynsutvalgets vurderinger. Slik vi ser det, vil et barnerettighetsperspektiv gi et annet utgangs-punkt: Blir barns rett til medbestemmelse, trosfrihet og beskyttelse mot vold og skade ivaretatt innen trossamfunnets forkynnelse, trosopplæring og normer for barns oppvekst? Som nevnt tidligere har vi ikke påtatt oss å gjøre en formell juridisk analyse av våre funn opp mot lovverket. Vi skal imidlertid komme med noen refleksjoner som forhåpentlig kan være oppspill til en slik analyse.

42 Barne- og familiedepartementet - regjeringen.no

Barns rett til beskyttelse mot vold og skade

I kapittel 2 refererte vi til Stålsettutvalgets uttalelse om at «det kan tenkes at det å vokse opp i enkelte religiøse miljøer med helt særegne normer for menneskelig samkvem og livsidealer, kan hemme barns utvikling og evne til å fungere i det norske samfunnet for øvrig». Vi refererte også utvalgets forslag til kriterier for tilskuddsnekt, der det het at et tros- eller livssynssamfunn ikke må «gi oppvekstvilkår for barn som er klart skadelige for deres utvikling for eksempel godkjenne eller forsvare vold mot barn i form av fysisk avstraffelse» (NOU 2013: 1, s. 350). Vi har også redegjort, i kapittel 1, for hva barns lovfestede rett til beskyttelse mot vold og skade består i.

Vi vurderer at det er betydelig risiko for at en oppvekst av typen vi har beskrevet, kan «hemme barns utvikling og evne til å fungere i det norske samfunnet for øvrig» og «være klart skadelig for deres utvikling». Mens Stålsettutvalget begrenser eksemplifiseringen til fysisk vold, har vi vist at barns rett til beskyttelse i barnekonvensjonen og øvrig lovverk bygger på en langt bredere voldsforståelse. Vi viser videre til fjorårets uttalelser fra barne- og familieministeren, Barneombudet, Redd Barna og Stine Sofies psykolog-spesialist i kjølvannet av dokumentarserien om den pinsekarismatiske menigheten Sannhetens Ord. Dokumentarens beskrivelse av barns oppvekst har mange fellestrekk med det vi finner i vårt datamateriale, for eksempel frykten for verden utenfor og for demoner og helvete og ensomheten som følger av å ikke få være sammen med andre barn. Dette er en oppvekst som beskrives som å innebære psykisk vold, som traumatiserende og skadelig, med «klart negativ innvirkning på barns helse og utvikling» og «brudd på norsk lov og barnekonvensjonen» av de siterte fagfolkene. Vi oppfatter at disse betraktningene er relevante også for våre funn.

Barns rett til medbestemmelse, religions- og tankefrihet

Barns rett til medbestemmelse, religions- og tankefrihet har også stått sentralt i debatten om barns rettigheter i lukkede trossamfunn. Som nevnt er det ikke vår oppgave å gjøre en formell rettslig analyse. Vi skal imidlertid peke på en sentral dimensjon som vi opplever ofte mangler i samtalen om barns trosfrihet og andre rettigheter i en livssynskontekst. Det handler om det vi forstår som premisset for barnets rett til å medvirke, nemlig det at barnet må være «i stand til å danne seg egne synspunkter» eller «egne meninger», og at denne evnen forutsettes å øke med alder og modenhet. Slik de ulike bestemmelsene er utformet, synes dette å være en utvikling som tas for gitt, altså at barn med alderen vil bli stadig mer i stand til å danne seg egne synspunkter. Vårt poeng er at ikke alle barn nødvendigvis får en oppvekst som stimulerer denne typen utvikling. I denne rapporten har vi vist hvordan noen barn får en oppdragelse som ikke fremmer deres kapasitet for å danne seg egne synspunkter og meninger, men som tvert imot hemmer utviklingen av selvstendig refleksjon. Kort sagt fremmer den ikke den gradvise utviklingen av autonomi som konvensjons- og lovbestemmelsene om barns rett til medvirkning, selvbestemmelse og

trosfrihet forutsetter. Vi er opptatt av at denne dimensjonen ved barns sosialisering må få større oppmerksomhet i den offentlige samtalen om barns rettigheter innen trossamfunn.

Vi vil understreke at vi ikke dermed sier at en oppdragelse forankret i religiøs tro generelt og nødvendigvis vil hemme barnets selvstendiggjøring. Det vi etterlyser, er større oppmerksomhet om hva som skal til for at innholdet i en slik oppdragelse sikrer barnet den utvikling som forutsettes i lovverket. Eller som Rune Øystese (2016) formulerer det i en artikkel i det religionspedagogiske tidsskriftet *Prismet*: «Hvordan kan foreldre som gir sine barn en livssynsmessig tydelig oppdragelse, samtidig gi barna frihet til å velge livssyn selv?» Øystese drøfter hva som kjennetegner en oppdragelse som fremmer barnas evne til selvstendige valg på det livssynsmessige området, et bidrag vi oppfatter som et svært godt – og inspirerende – utgangspunkt for den videre samtalen om barns rettigheter. Øystese skisserer fire aspekter ved oppdragelsen (s. 284-285). For det første må barn få oppleve at åndelige spørsmål blir tatt på alvor, både «positivt søkende og kritiske spørsmål». For det andre beskriver Øystese at barn trenger voksne som er åpne for «barns tvil og vanskelige spørsmål om sin tro». «Tvil og undring er nødvendig for refleksjon», sier han, og da trenger barn voksne som har «kommet videre fra en ureflektert avhengighet av autoritet eller gruppe», og som kan hjelpe barn med den samme modningsprosessen. Det tredje elementet i barnets prosess mot selvstendighet og autonomi er at barnet med alderen «får oppleve reelle valgmuligheter»: «Foreldres uttalte ønske for barnet er en viktig del av oppdragelsen. Men friheten til å velge annerledes er også viktig. Og jo eldre de blir, jo større bør denne valgfriheten være. For eksempel bør alle konfirmanter, også fra aktive kristne hjem, få et åpent spørsmål om de ønsker å konfirmere seg.» Det siste aspektet Øystese trekker fram, er «forholdet til 'de andre'». Å tilhøre en gruppe er viktig for identitets-utviklingen, og for små barn er familiens livssyn selvsagt, sier han. Når de etter hvert oppdager at andre har en annen tro eller livssyn, er dette en sentral del av utviklingen mot selvstendighet: «Å bli kjent med, snakke sant om og behandle mennesker med andre livssyn med respekt er avgjørende for at barn kan orientere seg i samfunnet.»

Vi oppfatter dette som et godt innspill til en samtale om hvordan det er mulig å gi barna en «livssynsmessig tydelig oppdragelse» samtidig som barnet utvikler kritisk tenkning og evne til å danne egne synspunkter, som er en forutsetning for innfrielsen av barns rett til medbestemmelse, tanke- og trosfrihet. Indirekte er Øysteses framstilling også en problematisering av våre deltakeres oppvekst, der de har beskrevet hvordan det ikke er lov å stille spørsmål ved troen eller vise interesse for andres tro, der tvil forbindes med synd og fortapelse, og der det å velge betyr å velge det rette.

Sluttord

På bakgrunn av våre egne funn, sett i sammenheng med den dokumentasjonen som har kommet fram i media og på andre måter over de siste 20 årene, ser vi behov for en grundig gjennomgang og drøfting av barns rettigheter i trossamfunn som vi her har betegnet som bokstavtro og med sekteriske trekk. En slik drøfting må bygge på solid kunnskap om barndom og oppvekst innen disse trossamfunnene, herunder hvordan denne typen oppvekst skiller seg fra den oppveksten de fleste barn i dagens Norge har. Vår ambisjon for denne rapporten har vært å bidra med slik kunnskap.

Vedlegg: Kort om trossamfunnene i studien

I det følgende gir vi en kortfattet presentasjon av trossamfunnene i rapporten. Framstillingen er basert både på vitenskapelige kilder, leksikonartikler og trossamfunnenes egne publikasjoner og nettsider. Tilgangen på kilder varierer betydelig, noe som vil framgå av karakteren og omfanget av kildehenvisninger i de ulike beskrivelsene.

Jehovas vitner

Jehovas vitner ble etablert i USA rundt 1870 og er ifølge trossamfunnet selv etablert i 240 land. De oppgir det totale medlemstallet til rundt 8,5 millioner medlemmer på verdensbasis. I Norge hadde Jehovas vitner 12 748 tellende medlemmer i 2021 (SSB, 2025), fordelt på 167 menigheter (Wikipedia). Barn er ikke regnet med i denne statistikken.

Organisatorisk kjennetegnes Jehovas vitner av å være sentralstyrt. Hovedsetet er i USA, der et styrende råd avgjør trossamfunnets lære. Den enkelte menighet har et eldsteråd. Bare menn kan ha formelle lederroller i organisasjonen (Ringnes & Sødal, 2009).

Sentralt i Jehovas vitners lære er at verden har gått inn i en endetid, og at Gud skal ødelegge den verdensordenen som finnes i dag. Dette skjer i harmageddon, som er det siste slaget mellom det gode og det onde. Under dette slaget vil alle som ikke er frelst, bli tilintetgjort, og Gud innfører et paradis på jorden for de troende (Austad, 2018). Jehovas vitners oppdrag er å rekruttere mennesker til å overleve denne omveltningen. Trossamfunnet driver derfor aktiv misjon (Ringnes & Sødal, 2009).

Jehovas vitner har eksplisitte restriksjoner for medlemmenes deltakelse i samfunnsliv utenfor trossamfunnet blant annet ved at de tar avstand fra politikk og pålegger medlemmer å ikke stemme ved valg. Medlemmer skal heller ikke feire høytider som bursdag, jul eller 17. mai (Sødal, 2000). Trossamfunnet har ikke egne skoler.

Jehovas vitner har inntil nylig mottatt statsstøtte som registrert trossamfunn i henhold til lov om tros- og livssynssamfunn. Trossamfunnets regler for eksklusjon og praksis med å unngå sosial kontakt med ekskluderte medlemmer er kontroversiell. Dette var en del av Statsforvalteren i Oslo og Vikens begrunnelse for å frata Jehovas vitner statsstøtte som trossamfunn i 2021, med særlig vekt på konsekvenser for barn. Jehovas vitner brakte saken inn for retten, og den er fortsatt til behandling der. Saken vil behandles av Høyesterett.

Jehovas vitner er ikke medlem av Norges Kristne Råd eller Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL).

Jesu Kristi Kirke av Siste dagers Hellige

Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige ble grunnlagt av amerikaneren Joseph Smith i 1830 (Austad, 2018). Ifølge trossamfunnet har de i dag om lag 16,8 millioner medlemmer, fordelt på mer enn 150 land. I Norge finnes det 20 lokale menigheter og 4525 medlemmer totalt (Jesu Kristi Kirke, u.å.). Kirken er registrert som et kristent trossamfunn i Norge, men har ikke søkt om statsstøtte.

Kirken er sentralstyrt og har hovedsete i Salt Lake City. Det øverste leddet i organisasjonen er «Det første presidentskap», som består av presidenten og hans to rådgivere. Det nest høyeste ledelsesorganet er «De tolv apostlers quorum», bestående av tolv menn. Ifølge kirken mottar begge disse organene åpenbaringer direkte fra Gud. Den enkelte menighet ledes av en biskop, og gutter og menn som mottar prestedømme, har fullmakt til å gjennomføre dåp og nattverd (Jesu Kristi Kirke, u.å.). Kvinner kan ikke ha formelle lederroller i kirken (Jesu Kristi Kirke, u.å.).

Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige anser seg selv som en gjenopprettelse av Det nye testamentets kristendom. I tillegg til Bibelen anses Mormons bok, Lære og pakter og Den kosteligste perle som hellige skrifter (Austad, 2018). En sentral trosforestilling i kirken er at alle mennesker vil gjenoppstå til evig liv, men hvilke valg man tar i livet på jorden, avgjør hvilket av de tre nivåene av himmel man vil tilbringe evigheten i. Helvete inngår ikke i trossamfunnets lære (Davies, 2003).

Trossamfunnet har flere påbud og restriksjoner for medlemmene, blant annet forbud mot alkohol, tobakk, kaffe og te. Det er i tillegg restriksjoner knyttet til seksualitet, for eksempel forbud mot samboerskap, abort og homoseksuell praksis (Howlett & Duffy, 2017). Medlemmene er forpliktet til å betale tiende til kirken. Frivillig misjonstjeneste er utbredt i kirken, særlig blant unge menn, som forventes å vie mellom 18 og 24 måneder til misjon (Austad, 2018). I denne perioden får misjonærene begrenset mulighet til å ha kontakt med familie, for å minimere distraksjoner fra tjenesten (Grace Chou, 2013).

I nyere tid har det vært lite diskusjon/kontrovers rundt Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige i Norge.

Kirken er ikke medlem av Norges Kristne Råd, men har siden 2003 vært tilknyttet Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL).

Brunstad Christian Church

Brunstad Christian Church (BCC) ble grunnlagt i Norge på slutten av 1800-tallet og har siden vokst til et internasjonalt trossamfunn med menigheter i 54 land. Det totale medlemstallet anslås til rundt 35 000. I Norge har trossamfunnet 9272 medlemmer (SSB, 2025).

BCC har hovedkontor i Moss og styres av representantskapet, styret og forstanderskapet. Representantskapet består av 62 medlemmer og velger styret, som består av tre–fem personer. Forstanderskapet utgjør den åndelige ledelsen og består av fire personer som utpekes basert på tillit og erfaring. Dugnad er en sentral del av organisasjonen, og forstanderne får ikke lønn for arbeidet i menigheten (Søderlind, 2010).

Kvinner kan ikke være åndelige ledere i BCC, men de kan ha lederroller innen administrasjon og praktiske oppgaver, inkludert i representantskapet og styret (Austad, 2018).

BCCs lære bygger på en konservativ tolkning av Bibelen. En sentral trosforestilling er helliggjørelse, altså at mennesker kan oppnå seier over synden ved hjelp av selvdisiplin og Guds hjelp. Ved å undertrykke kjødets lyster kan mennesket bli mer og mer lik Jesus, ved å leve slik han levde (Austad, 2018). Misjonering anses som en viktig del av det å følge Jesu eksempel, og mye av trossamfunnets misjonsvirksomhet foregår nå digitalt.

Trossamfunnet har blitt anklaget for å utnytte medlemmene sine økonomisk gjennom forventninger til medlemmene om å bidra med frivillig arbeid og donasjoner (Eraker & Sunde, 2020). Dugnadsarbeid og bidrag fra medlemmene har vært viktig i utbyggingen og driften av Oslofjord Convention Centre, et konferansesenter som opprinnelig ble benyttet internt av trossamfunnet, men som nå i tillegg leies ut til eksterne arrangementer.

BCC har også blitt kritisert for diskriminering av homofile, samboende og skilte og for sosial utestengelse av medlemmer som bryter trossamfunnets normer eller forlater trossamfunnet (Eraker & Sunde, 2020). BCCs holdninger til homofili har blant annet ført til boikott av Oslofjord Convention Centre fra idrettsforbund som ellers ville benyttet anlegget til arrangementer (*Vårt Land*, 2024).

BCC er medlem av Norges Kristne Råd, men ikke Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL).

Syvendedags Adventistkirken

Adventistkirken ble stiftet i USA i 1863 og kom til Norge i 1878 da John G. Matteson begynte å holde møter i Oslo. Internasjonalt har kirken i dag 22,8 millioner døpte medlemmer, og majoriteten av disse holder til i Afrika og Sør-Amerika. Den norske Adventistkirken har omtrent 4511 døpte medlemmer (Tjeransen, u.å.).

Adventistkirken ledes av et verdensforbund som styrer kirkens internasjonale aktivitet (Tjeransen, 2018). Verdensforbundet består av delegater fra hver av kirkens unioner, som leder kirkens virksomhet nasjonalt. Den norske unionen har det overordnede ansvaret for kirkens institusjoner i Norge. I Norge er det tre distrikter, som har ansvar for å se til lokalmenigheter og fordele ressurser. Hver

menighet har selvstyre, og ledelsen i distriktene og unionen velges på generalforsamlingen som holdes hvert femte år (Tjeransen, 2018).

Adventistkirken støtter likestilling av kjønnene, og kvinner kan ha flere lederstillinger i kirken, som diakon eller forstander. Det er imidlertid kun menn som kan bli pastorer – noen steder har kvinner likevel blitt ordinert til pastortjeneste, men dette har ikke blitt godkjent av kirkens øverste ledelse. Det er dermed kun menn som kan opprette menigheter eller ordinere andre pastorer (Tjeransen, 2018).

Et sentralt aspekt ved Adventistkirkens lære er at Bibelen anses som Guds skrevne ord og dermed som den ufeilbarlige åpenbaringen av hans vilje (28 læresetninger). Det er et mål for medlemmer å følge Bibelens prinsipper i alle aspekter av livet og slik etterstrebe Kristus. Kraften til å gjøre dette kan mennesker få av Den hellige ånd, gjennom troen (Tjeransen, 2018).

Forventningen om at Jesus snart vil komme tilbake til jorden, er sentral i Adventistkirken (Syvendedags Adventistkirken, u.å.). Når dette skjer, vil alle rettferdige, levende og døde, bli herliggjort og ført til himmelen. Etter tusen år vil Gud tilintetgjøre de urettferdige menneskene, Satan og englene hans og dermed rense universet for synd og syndere. Adventistkirken tror ikke på evig straff for de fortapte (Syvendedags Adventistkirken, u.å.).

Medlemmer av Adventistkirken streber etter å følge bibelske prinsipper i sin livsførsel. Dette innebærer blant annet å kle seg enkelt, holde en sunn livsstil og å spise mat som i Bibelen beskrives som ren. På grunn av dette er det mange vegetarianere i Adventistkirken, og de som spiser kjøtt, unngår svinekjøtt (Tjeransen, 2018). Det praktiseres også totalavhold fra alkohol, tobakk og alle andre former for rusmidler, ettersom disse anses som skadelige for kroppen (Syvendedags Adventistkirken, u.å.).

Adventistkirken i Norge driver elleve grunnskoler og en videregående skole (Tjeransen, 2018).

I nyere tid har det vært lite diskusjon rundt Adventistkirken i Norge. En mulig forklaring er at trossamfunnet ikke oppfattes som særlig kontroversielt og ikke er like synlige som andre religiøse minoriteter.

Syvendedags Adventistkirken er ikke medlem av samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, men har observatørstatus i Norges Kristne Råd.

Menigheten Samfundet

Samfundet ble etablert av Bernt Berntsen Lomeland i 1890 (Sødal, 2018). Den første menigheten ble opprettet i Kristiansand, men seinere ble det også etablert en menighet i Egersund. Trossamfunnet driver ingen utadrettet virksomhet, og det har ikke blitt etablert flere menigheter utover disse to. Samfundet har omtrent 1800 medlemmer totalt (Sødal, 2018).

Det øverste styrende organet i Samfundet er Samfundsstyret, som består av tolv medlemmer. Hver av de to menighetene ledes lokalt av et menighetsstyre. Hvem som skal sitte i menighetsstyret, avgjøres hvert år gjennom valg, men det er kun menn som kan velges til styret. Kvinner kan heller ikke være forstandere. (Menigheten Samfundet, u. å.)

Menigheten Samfundet oppstod som en motreaksjon til statskirkens utvikling, som grunnleggerne mente beveget seg vekk fra den gamle, rette læren. Samfundet baserer seg derfor på Det nye testamentet av 1633 samt tekster som Luthers katekisme, Pontoppidans forklaring og bekjennelsesskrifter fra reformasjonen eller tidligere (Igland, 2008).

Trossamfunnet har egne skoler i Kristiansand, Randesund, Søgne og Egersund. Utdanningsdirektoratet åpnet tilsyn ved alle fire skoler i august 2024 og konkluderte med at skolene bryter regelverket på flere punkter (Udir, 2025). Dette gjaldt blant annet kvaliteten på undervisningen og at elevene ble utsatt for diskriminering og unødvendig frykt. Tilsynet pågår fremdeles og avsluttes når skolene har rettet opp i bruddene (Udir, 2025).

Samfundet mistet statsstøtte i 2023, grunnet utøvelse av press for å forhindre medlemmer fra å forlate menigheten.

Menigheten Samfundet er ikke medlem av Norges Kristne Råd eller Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL).

Guds Menighet i Lofoten

Det har vært vanskelig å finne litteratur om dette trossamfunnet. Framstillingen bygger på Solberg (u.å.), Hjelpekilden.no og nyhetssaker.

Guds Menighet ble opprettet av nordmannen Aanen Reinertsen (1852–1891). Han etablerte først en menighet i Chicago i 1883, men flyttet tilbake til Norge fire år seinere og etablerte en menighet i Kragerø. I løpet av få år ble det opprettet flere menigheter i landet. I dag er det kun to menigheter igjen, begge i Lofoten, som til sammen har omtrent 430 medlemmer.

Guds Menighets lære er basert på Bibelen, apokryfene, brev fra Polykarps, Ignatius og Clemens, samt Reinertsens egne tekster. Et sentralt aspekt i troen er vektleggingen av Den hellige ånd. Ifølge Guds Menighets lære kom Jesus tilbake til menneskeheten i åndelig forstand i 1881, da Reinertsen fikk et kall fra Gud. Den kirkehistoriske perioden vi lever i nå, kalles åndens tid, og det er kun gjennom ånden mennesket kan oppnå nærhet til Gud. Guds Menighet avviser derfor alle former for ytre gudsdyrking i form av materielle ting eller ritualer. Trossamfunnet praktiserer for eksempel ikke nattverd eller fysisk dåp og bruker ikke kors eller krusifikser.

Medlemmer av Guds Menighet feirer ikke 17. mai, jul eller påske og skal ikke være politisk aktive eller stemme ved valg. Ekteskap med noen utenfor menigheten er forbudt, og prevensjon skal ikke brukes.

Guds Menighet driver to privatskoler, en i Vikten og en i Ørsnes. I 2020 ble Guds Menighet omtalt i en episode av NRKs TV-program *Brennpunkt*, noe som førte til en opptrapping av debatten rundt trossamfunnet i lokale avviser. Kritikken mot trossamfunnet er blant annet basert på anklager om at barn innenfor trossamfunnet isoleres, og at trossamfunnets to privatskoler bidrar ytterligere til dette. Guds Menighet har i tillegg blitt kritisert for at alvorlige sosiale konsekvenser for medlemmer som forlater menigheten hindrer fri utmeldelse.

Guds Menighet i Lofoten er ikke medlem av Norges Kristne Råd eller Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL).

Læstadianske menigheter

Læstadianismen er en lekmannsbevegelse innenfor luthersk, pietistisk kristendom, som har sitt navn etter den svensk-samiske predikanten Lars Levi Læstadius (1800–1861) (Sødal, 2000). Læstadianismen kom til Nord-Norge på midten av 1800-tallet, og de første tiårene hadde bevegelsen hovedsakelig samiske medlemmer (Olsen, 2022). Læstadianismen ble en sterk kirkelig motkultur mot fornorskningen, og det ble ofte et motsetningsforhold mellom læstadianerne og prestene i kirken (se NOU 2006: 2, s. 25f, se også Andreassen et al., 2024).

Trossamfunnet er fremdeles mest utbredt i de nordlige delene av Norge, Sverige og Finland, men har også spredt seg til USA, Canada, Danmark og Estland (Læstadianerne, u.å.).

Læstadianismen oppstod innenfor kirken, og i Norge spredte den seg blant medlemmer av statskirken. Selv om mange ikke lenger er medlem av Den norske kirke, har ingen av de læstadianske gruppene i Norge etablert egne trossamfunn. Dette gjør det vanskelig å anslå hvor mange læstadianere det er i Norge, ettersom det ikke finnes noen medlemsregistre (Andreassen, 2024).

Læstadianismen i Norge er sammensatt og består av flere forskjellige retninger, uten noen sentral administrasjon. Læstadianske forsamlinger ledes av en predikant, som velges ut fra personlig egnethet. Bevegelsen er preget av konservativ kjønnsideologi, og det er kun menn som kan ha lederroller i forsamlingen (Olsen, 2022). Denne rollefordelingen gjelder også utenfor forsamlingen, og det er forventet at mannen har lederfunksjon i hjemmet og representerer familien utad (Sødal, 2000).

Læstadianerne har et konservativt bibelsyn og har blant annet vært kritiske til liturgireform innenfor Den norske kirke (Andreassen, 2024). Derfor benyttes eldre oversettelser av Bibelen og salmeboken, og tekster som Pontoppidans

forklaring og Læstadius´ prekener er mye brukt (Sødal, 2000). Skriftemål, syndserkjennelse og bot, forstått som betingelser for tilgivelse og nåde, er sentrale i læstadianismens lære (Sødal, 2000). Ideen om *nøkkelmakten* er særlig viktig, altså troen på at medlemmene har makten til å løse andre troendes synder (Andreassen, 2024).

Alta- og Lyngen-retningen etablerte friskoler, men bare én er fremdeles i drift (Andreassen, 2024). Nøysomhet er et viktig ideal i læstadianismen, og total-forbud mot alkohol, kino, TV, teater, dans og uteliv er vanlig blant medlemmer. Klesnormene i trossamfunnet er konservative, og det er vanlig at kvinner bruker skjørt og dekker håret i forsamlingen (Sødal, 2000).

I Tysfjordsaken, der totalt 82 personer ble utsatt for overgrep av forskjellige personer, hadde mange tilhørighet til den læstadianske forsamlingen i Tysfjord (Andreassen, 2024). Tysfjord-saken brakte også oppmerksomhet til tidligere uttalelser fra forsamlingens representant, som endte med at Senter mot incest og seksuelle overgrep (SMISO) anmeldte forsamlingen i Tysfjord (Andreassen, 2024).

Menigheter med utspring i eller tilknytning til pinsebevegelsen og den karismatiske bevegelsen

Pinsekarismatisk kristendom, eller pentekostal kristendom, er betegnelser på en tverrkirkelig bevegelse som oppstod rundt århundreskiftet 1900. Omtrent 600 millioner av verdens kristne i dag antas å være en del av den pinsekarismatiske bevegelsen. I Norge har pinsebevegelsen rundt 40 000 medlemmer, fordelt på 355 menigheter (Andersen, 2018).

Den norske pinsebevegelsen er organisert som et nettverk av selvstendige lokale kirker, hvor medlemmene av den enkelte menighet deler det økonomiske og praktiske ansvaret for drift og vedlikehold (Pinsebevegelsen, u.å.). Menighetene styres av en pastor og et eldsteråd. Disse velges av medlemmene under menighetsmøter. Menighetene velger et lederråd som representerer bevegelsen nasjonalt (Pinsebevegelsen, u.å.). Kjønnslikestilling er et uttalt mål for pinsebevegelsen i Norge, og det er kvinnelige pastorer og eldste i flere menigheter (Andersen, 2018).

Den pinsekarismatiske bevegelsen består av flere ulike grener, men felles for dem alle er sterk vektlegging av Den hellige ånd og troen på åndsdåp – det vil si troen på at Den hellige ånd kan manifestere seg i den troende gjennom blant annet tungetale (Andersen, 2018). Vekkelsesforkynnelse står sentralt i den pinsekarismatiske tradisjonen, og nådegaver som tungetale, profetisk tale og kraft til helbredelse skal brukes aktivt i evangelisering innenfor og utenfor menigheten (Sødal, 2000). Bevegelsen er også preget av et konservativt bibelsyn, og Bibelen anses som den eneste normen for tro og liv.

Vektleggingen av etterlevelsen av bibelske prinsipper innebærer noen restriksjoner for medlemmene. Blant annet er seksuallivet forbeholdt ekteskapet, og samboerskap eller homofile handlinger anses som syndig. Det er også vanlig å avstå fra alkohol, tobakk og andre rusformer (Sødal, 2000).

Pinsebevegelsen er medlem av Norges Kristne Råd, men ikke Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL).

Summary

This report deals with growing up within Christian communities that are often described in the Norwegian public sphere as ‘closed’. Based on international research literature, they are referred to in this report as literalist Christian communities with sectarian traits. Our aim has been to build knowledge about what characterises childhood and family life within such religious communities, based on a concern for the wellbeing of children and young people raised within this type of religious contexts, which has been voiced by various actors in Norwegian public life. The study was commissioned by the Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs (Bufdir) and conducted between 2023 and 2025.

The main research questions for the study were:

• What norms, values and practices for family life and parenting are dominant within these religious communities and how are these justified?

• What restrictions and forms of control can children, young people and adults be subjected to as members of the religious community?

• To what extent can growing up in these religious communities entail a risk of violation of children’s rights, and if so, in what ways?

The empirical basis is interviews about childhood with 28 adults, mainly aged 20-35, who grew up as members of Jehovah’s Witnesses, Brunstad Christian Church (previously known as Smith’s Friends), the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints (informally known as the Mormon Church), Menigheten Samfundet, Guds Menighet, Laestadian congregations, the Seventh-day Adventist Church and congregations within the diverse group referred to Pentecostalism. All participants had either left the congregation in their early 20s or were currently in the process of leaving. Today, most of the participants have little or no contact with family members who are still members.

Our analysis starts from perspectives on childhood and on children’s rights. Based on the childhood perspective, we describe the socialisation experienced by the children, and how socialisation contents and methods are shaped through their family’s embeddedness in particular congregations. Through the children’s rights perspective, we draw attention to aspects of their socialisation and upbringing that may have been in violation of children’s universal rights and Norwegian law. We do not conduct a legal analysis but contribute with knowledge that we deem necessary to such assessments.

We find that our participants’ childhood and upbringing are characterised by the intertwinement of family and congregation as arenas of socialisation. A large

part of the children's and parents' time outside school and work is spent on church activities, and faith is integrated into and constitutive of the family's everyday life also at home. This intertwining of family and congregation means that life – for both adults and children – cannot be divided into different spheres but is one sphere with clear boundaries towards what is defined as the world outside the congregation. The socialisation experienced by the participants in this study can thus be described as regulated by the religious community.

The religious communities in which the participants grew up have theological and organisational differences, but also several common features: They are based on a literal interpretation of the Bible and other religious writings. They preach conservative patriarchal family and gender ideals that include demands for sexual abstinence before marriage and a heterosexual norm. Members are expected to devote a large part of their time and resources, including financial resources, to the religious community. They are also required to limit social contact and involvement outside the congregation.

The participants describe growing up with what in the sociology of religion is referred to as a dualistic worldview, where there are sharp distinctions between inside and outside, pure and sinful, salvation and damnation, in line with the religious communities' literal interpretation of the Bible and other religious writings. In the participants' descriptions of their schooling, the handling of the contradiction between the world inside and the world outside becomes particularly noticeable. For participants who have attended public schools, school has come to represent the outside world. Many have experienced being bullied because they were different. Loneliness and exclusion are recurring themes. For those who attended schools run by the congregation, or by other Christian denominations, school has mainly been an extension of the world within, also in the form of surveillance and control. Several participants mention censorship and adaptation of teaching materials.

The opposition between purity and sinfulness is brought to the fore in the participants' stories about sexuality. All of them grew up with the understanding of sexual sin as a particularly serious sin. During their youth, the teaching on this and the condemnation of all forms of sexual thoughts, desires, and actions were very present. The participants describe experiences of sexual sins as particularly shameful, and that this has been linked to a feeling of not being pure. Most also have experience of confessing and doing penance for sexual sins, such as masturbation, which involves describing the sexual sin to male leaders in the congregation.

In the stories about doubt, the dualism of salvation and damnation come into view. The participants have grown up with the perception that doubt is the opposite of faith. Asking critical questions has been perceived as resistance, associated with defectors and so-called "anti-cult movements". Doubt has also been explained as the devil's attempt to tempt them away from the right path and into damnation. To doubt has thus been a form of sin. The participants in

the study describe having had a lot of doubt growing up. They have felt solitary in dealing with it and often describe a strong sense of loneliness.

Overall, our study shows that a childhood in these religious communities is a segregated childhood. It is socially segregated, in part through severely limited opportunities to establish relationships with peers outside the religious community. It is cognitively segregated through the preaching of a dualistic worldview in which the world outside the religious community is portrayed exclusively in a negative light, and where distance is necessary to maintain purity and achieve salvation.

Our participants' experiences indicate that the socialisation methods in religious communities have changed from authoritarian, obedience-oriented upbringing to an upbringing with an emphasis on internal discipline. Such a development is in line with cultural change processes in society in general, but there is nevertheless a fundamental difference when it comes to the overall goals of socialisation. While contributing to the development of independence and personal identity is described as a key task in late modern parenting, which characterises society at large, socialisation in these religious communities is aimed at shaping children so that they remain in the religious community and achieve salvation.

The analyses show that both the content – the norms – and the methods of socialisation are largely defined by the religious community, and that parents are expected to be loyal to these, just as children are expected to be obedient to their parents. Throughout, the participants expressed that the congregation to a large extent has defined how parents should raise their own children. The childhood perspective, as we have defined it in the report, thus sheds light on how much of the burden of the religious communities' survival is placed on children, but also on parents who are responsible for ensuring that their children are raised in this way.

Our study further contributes by highlighting the omnipresence of religion in children's upbringing in these religious communities. Acknowledgement of this is a prerequisite for assessing whether, and in what ways, raising children in these religious communities may entail a risk of violating children's rights. Based on our analyses, we consider that there is a significant risk of violations of children's rights in two areas in particular:

The first concerns children's right to protection from violence and harm, as enshrined in the Norwegian Constitution, the Children Act (barneloven) and the Convention on the Rights of the Child. We refer here, among other things, to statements made by the Minister of Children and Families, the Ombudsman for Children, Save the Children and the psychologist at the Stine Sofie Foundation in the wake of a documentary series about the Pentecostal charismatic congregation Sannhetens Ord (Word of Truth). The documentary's description of children's upbringing has many similarities with what we find in our data

material, such as fear of the outside world and hell, and the loneliness that comes from not being allowed to be with other children. This is an upbringing that is described as psychological violence, as traumatic and harmful, with a ‘clear negative impact on children’s health and development’ and ‘a violation of Norwegian law and the Convention on the Rights of the Child’ by the professionals quoted. We believe that these considerations are also relevant to our findings.

The second area concerns children’s right to participation and self-determination, freedom of religion and thought, as defined in Articles 12, 13 and 14 of the Convention on the Rights of the Child and Sections 31 and 33 of the Children Act, in addition to Section 3 of the Norwegian Religious Communities Act (trossamfunnsloven). The analyses in this report show how some children receive an upbringing that does not promote their capacity to form their own views and opinions, and which does not promote the gradual development of autonomy as required by the provisions of the Convention and the law. We recommend that this dimension of children’s socialisation be given greater attention in the public debate on children’s rights within religious communities.

Litteratur

Alwin, D. F. & Felson, J. L. (2010). Religion and child rearing. I *Religion, Families, and Health: Population-Based Research in the United States* (s. 40–60). Rutgers University Press.

Andersen, Ø. G. (2018). Pinsebevegelsen og den karismatiske bevegelsen – Den hellige ånds gaver og åndserfaringer. I O. Tjørhom (Red.), *Kirkesamfunn i Norge: Innføring i kirkekunnskap* (s. X–X). Cappelen Damm Akademisk.

Andreassen, B.-O., Kristiansen, R. E. & Larsen, R. I. (2024). *Læstadianismens historie i Norge*. Orkana Akademisk.

Arndal, S. (1989). *Den store hvide Flok vi see--: H.A. Brorson og tysk pietistisk vækkelsessang*. Odense Universitetsforlag.

Austad, T. (2018). Andre kirker og kirketradisjoner. I O. Tjørhom (Red.), *Kirkesamfunn i Norge: Innføring i kirkekunnskap*. Cappelen Damm Akademisk.

Barnekonvensjonen. (1989). *Konvensjon om barnets rettigheter* (20-11-1989). Lovdata. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/KAPITTEL_8#KAPITTEL_8

Barnelova. (1981). *Lov om barn og foreldre* (LOV-1981-04-08-7). Lovdata. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7

Barne- og familiedepartementet. (2025, 8. oktober). *Vedtak i klagesak om avslag på krav om statstilskudd til trossamfunn 2023 – Menigheten Samfundet* [brev].

Barneombudet. (2011). *Innspill til tros- og livssynspolitisk utvalg 08.09.2011.* https://www.barneombudet.no/uploads/documents/Barneombudet-mener/Innspill-til-myndighetene/2017/Innspill-til-tros-og-livssynspolitisk-utvalg-2011.pdf

Bartkowski, J. P. & Ellison, C. G. (1995). Divergent Models of Childrearing in Popular Manuals: Conservative Protestants vs. the Mainstream Experts. *Sociology of Religion*, *56*(1), 21–34.

Bartkowski, J. P. & Ellison, C. G. (2009). Conservative Protestants on Children and Parenting. I D. S. Browning & B. J. Miller-McLemore (Red.), *Children and Childhood in American Religions* (s. X–X). Rutgers University Press.

Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental psychology*, *4*(1, Pt.2), 1–103.

Berger, P. L. (1967). *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. Doubleday.

Björkmark, M., Nynäs, P. & Koskinen, C. (2022). "Living Between Two Different Worlds": Experiences of Leaving a High-Cost Religious Group. *Journal of Religion and Health*, *61*(6), 4721–4737.

Born, V. d. L. (2025). *Imaginaries of Autonomy: Stories of Youth across three Generations of Parents and Children*. PhD-avhandling. Universitetet i Oslo.

Born, V. d. L. & Vasbø, K. B. (2025). "Doing authority": Stories of parental authority across three generations. *Journal of Marriage and Family*, *87*(1), 114–133.

Bredal, A., Stefansen, K. & Bjørnholt, M. (2024). Why do people participate in research interviews? Participant orientations and ethical contracts in interviews with victims of interpersonal violence. *Qualitative Research*, *24*(2), 287–304.

Cowan, D. E. (2016). New religious movements. I L. Woodhead, C. Partridge & H. Kawanami (Red.), *Religions in the Modern World. Traditions and Transformations* (s. 399–430). Routledge.

Davies, D. J. (2003). *An Introduction to Mormonism*. Cambridge University Press.

Egedius, T. & Torp, A. (2016). *Jesussoldaten – gutten som skulle vinne landet for Gud*. Cappelen Damm.

Ellingsæter, A. L. (2018). Familiepolitikkens kjønnsforståelser – to spor og fire tiår. *Nytt Norsk Tidsskrift*, *35*(3-4), 246–255. https://doi.org/10.18261/issn.1504-3054-2018-03-04-05

Ellison, C. G. & Sherkat, D. E. (1993). Conservative protestantism and support for corporal punishment. *American Sociological Review*, *58*(1), 131–144.

Eraker, H. & Sunde, I. (2018, 11. november). Mener Smiths venner binder medlemmene med frykt, familie og finans. *NRK*. https://www.nrk.no/dokumentar/mener-smiths-venner-binder-medlemmene-med-frykt_-familie-og-finans-1.15232387

Frisk, L. & Nilsson, S. (2021). The Plymouth Brethren Christian Church in Sweden: Child Rearing and Schooling. *CESNUR*, *5*(2), 135–136.

Frisk, L., Nilsson, S. & Åkerbäck, P. (2018). *Children in Minority Religions: Growing up in Controversial Religious Groups*. Equinox Publishing.

Frønes, I. (2013). *Å forstå sosialisering*. Gyldendal akademisk.

Gilhus, I. S. & Mikaelsson, L. (2015). The study of new religiosity in Norway. I J. R. Lewis & I. B. Tøllefsen (Red.), *Handbook of Nordic New Religions* (s. 175–189). Brill.

Gilje, C. T. (2024, 27. juni). Flere boikottet arena med tilknytning til Brunstad Christian Church. Nå har de fått nye eiere. *Vårt Land*. https://www.vl.no/religion/flere-boikottet-arena-med-tilknytning-til-brunstad-christian-church-na-har-de-fatt-nye-eiere/1002527

Gilliam, L. & Gullov, E. (2016). *Children of the Welfare State: Civilising Practices in Schools, Childcare and Families*. Pluto Books.

Grace Chou, H.-T. (2013). Mormon Missionary Experiences and Subsequent Religiosity among Returned Missionaries in Utah. *Social Sciences and Missions*, *26*(2–3), 199–225. https://doi.org/10.1163/18748945-02603005

Gullestad, M. (1996). From Obedience to Negotiation: Dilemmas in the Transmission of Values Between the Generations in Norway. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, *2*(1), 25–42.

Hempel, L. M. & Bartkowski, J. P. (2008). Scripture, Sin and Salvation: Theological Conservatism Reconsidered. *Social Forces*, *86*(4), 1647–1674.

Hjelm, T. (2018). Assessing the Influence of The Sacred Canopy: A Missed Opportunity for Social Constructionism? *Peter L. Berger and the Sociology of Religion: 50 Years after The Sacred Canopy* (s. 157–174). Bloomsbury.

Hookway, N. S. & Habibis, D. (2015). 'Losing my religion': Managing identity in a post-Jehovah's Witness world. *Journal of Sociology*, *51*(4), 843–856.

Howlett, D. J. & Duffy, J.-C. (2017). *Mormonism: The Basics*. Routledge. Taylor & Francis Group.

Igland, A. K. (2008). Den store buksestriden – Endringsprosesser i et isolert kirkesamfunn. *Kirke og Kultur*, *113*(6), 471–489.

Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige. (u.å.). *Om oss*. Hentet 29.08.2025 fra https://no.jesukristikirke.org/about

Lalich, J. & McLaren, K. (2017). *Escaping Utopia: Growing Up in a Cult, Getting Out, and Starting Over*. Routledge.

Langeland, F. & Kaspersen, I. S. (2025). *Erfaringene til unge som har brutt med kristne trossamfunn* (Rapport). Nordlandsforskning.

Liedgren, P. (2018). Minorities with different values at school–the case of Jehovah's Witnesses. *British Journal of Religious Education*, *40*(1), 31–43.

Liedgren, P. & Andersson, L. (2013). Strategies Among Young Jehovah's Witnesses in Compulsory School in Sweden, Age 13–15, a Case Study. *International Journal for the Study of New Religions*, *4*(1), 3–26.

Markussen, B. (2023). *Alene ut – fra menigheten Samfundet til evig fortapelse*. Gyldendal.

Melton, J. G. (2004). The Fate of NRMs and their Detractors in Twenty-First Century America. I *New Religious Movements in the Twenty-First Century* (s. 229–240). Routledge.

Menigheten Samfundet. (u.å.). *Menigheten Samfundet*. Hentet 25.08.2025 fra https://sites.google.com/samfundet.org/samfundet/start

Nilsson, S. (2023). *Kids of Knutby: Living in and Leaving the Swedish Filadelfia Congregation*. Springer International Publishing AG. https://doi.org/10.1007/978-3-031-36981-0

Nilsson, S. (2024). *Children in New Religious Movements*. Cambridge University Press.

NOU 2006: 2. (2006). *Staten og Den norske kirke*. Kultur- og likestillingsdepartementet.

NOU 2013: 1. (2013). *Det livssynsåpne samfunn. En helhetlig tros- og livssynspolitikk*. Kultur- og likestillingsdepartementet.

NOU 2024: 13. (2024). *Lov og frihet. Negativ sosial kontroll, æresmotivert vold, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse, psykisk vold og ufrivillig utenlandsopphold. Juridiske problemstillinger og forslag til regelverksendringer*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Olsen, T. (2007). Nakne knær, syndige klær – en analyse av klesdiskurser blant læstadiansk ungdom. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, *7*(2), 45–62.

Olsen, T. A. (2022). Å gjøre kjønn og etnisitet feil. Om læstadianisme, samer og skeivhet i Nord-Troms. I D. Hundstad, T. Hellesund, R. Jordåen, M. G. Munch-Møller (Red.), *Skeiv lokalhistorie: Kulturhistoriske perspektiver på sammekjønnsrelasjoner og kjønnsoverskridelser* (s. 369–396). Nasjonalbiblioteket.

Ot.prp. nr. 104 (2008-2009). *Om lov om endringer i barnelova mv.(flytting, delt bosted, samvær, vold mv.)*. Barne- og familiedepartementet. https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-104-2008-2009-/id567744/

Paden, W. E. (1994). *Religious Worlds: The Comparative Study of Religion*. Beacon Press.

Palmer, S. J. & Hardman, C. E. (Red.). (1999). *Children in New Religions*. Rutgers University Press.

Perry, S. L. (2025). Order begins at home: Christian nationalism and control over children. *Social Forces*, 00, 1–24. https://doi.org/10.1093/sf/soaf058.

Pinsebevegelsen. (u.å.). *Hva er Pinsebevegelsen.* Hentet 27.08.2025 fra https://pinsebevegelsen.no/om/hva-er.

Prop. 130 L (2018-2019). *Lov om tros- og livssynssamfunn (trossamfunnsloven)*. Barne- og familiedepartementet.

Redd Barna. (2002). *I god tro. Erfaringskonferanse om barns oppvekst i isolerte trossamfunn* (Rapport). https://www.nb.no/items/8662a3c01aa76507936c7db5cc451d38?page=3

Redd Barna. (2005). *Til tross for tro. Beretninger om å vokse opp i isolerte trossamfunn*. https://www.hjelpekilden.no/uploads/1/3/1/6/13166795/p_tross_av_tro_1.pdf

Regjeringen. (2017). *Retten til å bestemme over eget liv. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017–2020)*. Justis- og beredskapsdepartementet.

Regjeringen. (2021). *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (2021–2024)*. Kunnskapsdepartementet#

Regjeringen. (2025). *Sjef i eget liv – styrket innsats mot negativ sosial kontroll og æresmotivert vold (2025–2028)*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Repstad, P. (2015). Fortapelse og feelgood - Endringer i synet på helvete og fortapelse. *Teologisk tidsskrift*, *4*(1), 65–83.

Ringnes, H. K. & Sødal, H. K. (2009). *Jehovas vitner: en flerfaglig studie*. Universitetsforlaget.

RVTS. (2011). *Religiøse grupper og bruddprosesser: Kompetansetiltak og veiledning* (Rapport). RVTS Vest.

Sanders, H. (1995). *Bondevækkelse og sekularisering: en protestantisk folkelig kultur i Danmark og Sverige 1820–1850.* Stads- och kommunhistoriska institutet, Stockholms universitet.

Scheitle, C. P. & Adamczyk, A. (2010). High-cost religion, religious switching, and health. *Journal of Health and Social Behavior*, *51*(3), 325–342.

Skoglund, A. (2008). *Should scholars write sect reports?* [Paperpresentasjon]. The 2008 International Conference "Twenty Years and More: Research into Minority Religions, New Religious Movements and 'the New Spirituality'" organized by INFORM and CESNUR in association with ISORECEA. London School of Economics, 16-20th April 2008, Center for Studies on New Religions (CESNUR). https://www.cesnur.org/2008/london_skoglund.htm

Skoglund, A., Sveinall, A. T., Paulsen, M. & Lien, I.-L. (2008). *Religiøse grupper og bruddprosesser: Kunnskapsstatus, erfaringer og hjelpebehov* (Rapport 3/08). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Smetana, J. G. (2017). Current research on parenting styles, dimensions, and beliefs. *Current Opinion in Psychology*, *15*, 19–25.

Smette, I. & Awan, A. U. (2025). Fritak og fravær i skolen med religion som begrunnelse: Hva kan et sivilkulturperspektiv bidra med? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, *66*(2), 1–15.

Solberg, S. S. (u.å). *Guds Menighet på Ørsnes. Hvem er de, og hva tror de på?* Hentet fra https://www.hjelpekilden.no/uploads/1/3/1/6/13166795/sturla_s%C3%A5stad_solberg__guds_menighet_p%C3%A5_%C3%98rsnes_hvem_er_de_hva_tror_de_p%C3%A5_.pdf

Statsforvalteren i Agder. (2023, 20. desember). *Nekting av statstilskudd for 2023* [Brev]. https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-agder/dokument-agder/folk-og-samfunn/nekting-av-statstilskudd-for-2023.pdf

Statsforvalteren i Oslo og Viken. (2022, 22. desember). *Nekting av statstilskudd for 2021* [Brev «Vedtak om tap av registrering»]. https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-oslo-og-viken/folk-og-samfunn/tros--og-livssynssamfunn/tros--og-livssynssamfunn/vedtak-jv.pdf

Syvendedags Adventistkirken. (u.å.). *Offisiell tro og lære. Vår tro*. Hentet 28.08.2025 fra https://www.adventist.no/r/var-tro/offisiell-tro-og-laere/

Sødal, H. K. (2000). *Barn med ulik tro: Møte med livssynsmangfoldet i skole og barnehage*. Høyskoleforlaget.

Sødal, H. K. (2015). Hvorfor vokser karismatisk kristendom? *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap*, *69*(1), 38–55.

Søderlind, D. (2010). *Kristen-Norge: En oppdagelsesreise*. Spartacus.

Testoni, I., Bingaman, K., Gengarelli, G., Capriati, M., De Vincenzo, C., Toniolo, A., Marchica, B. & Zamperini, A. (2019). Self-Appropriation between Social Mourning and Individuation: a Qualitative Study on Psychosocial Transition among Jehovah's Witnesses. *Pastoral Psychology*, *68*, 687–703.

Tjeransen, T. (2018). Syvendedags-adventistene – med hviledagen og Jesu gjenkomst i fokus. I O. Tjørhom (Red.), *Kirkesamfunn i Norge: Innføring i kirkekunnskap* (s. 273–294). Cappelen Damm Akademisk.

Tjeransen, T. (u.å.). *Hvor bor det flest adventister? Syvendedags Adventistkirken*. Hentet 22.08.2025 fra https://www.adventist.no/r/var-tro/om-adventistene/organisasjon-og-statistikk/hvor-bor-det-flest-adventister/

Trossamfunnsloven. (2020). *Lov om tros- og livssynssamfunn* (LOV-2020-04-24-31). Lovdata. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2020-04-24-31

Udir. (2025, 12. juni). *Tilsyn ved Samfundets skoler og Gamleveien skole*. https://www.udir.no/presse/pressemeldinger/tilsyn-ved-samfundets-skoler-og-gamleveien-skole/

Van Dyke, C. J., Glenwick, D. S., Cecero, J. J. & Kim, S.-K. (2009). The relationship of religious coping and spirituality to adjustment and psychological distress in urban early adolescents. *Mental Health, Religion and Culture*, *12*(4), 369–383.

Van Twist, A. V. E. D. (2015). *Perfect Children: Growing Up on the Religious Fringe*. Oxford University Press.

Wilcox, W. B. (1998). Conservative Protestant Childrearing: Authoritarian or Authoritative? *American Sociological Review*, *63*, 796–809. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=933976

Wilcox, W. B. & Bartkowski, J. P. (2000). Conservative Protestant Child Discipline: The Case of Parental Yelling. *Social Forces*, *79*(1), 265–290.

Woodhead, L., Partridge, C. & Kawanami, H. (2016 [2003]). *Religions in the Modern World: Traditions and Transformations*. Routledge.

Øystese, R. (2016). Barns rett til religionsfrihet. *Prismet*, *67*(4), 273–287. https://doi.org/10.5617/pri.4479

Åkerbäck, P. (2018). The politicization of children in minority religions: The Swedish and the European contexts. I *Children in Minority Religions: Growing up in Controversial Religious Groups* (s. 17–39). Equinox Publishing.

En segregert barndom. Oppvekst i bokstavtro kristne trossamfunn i Norge

Denne rapporten handler om det å vokse opp innenfor bokstavtro kristne trossamfunn med sekteriske trekk. Slike trossamfunn omtales nå ofte som lukkede trossamfunn. Formålet har vært å utvikle kunnskap om hva som kjennetegner barndom og familieliv innenfor slike trossamfunn og om en slik oppvekst innebærer risiko for brudd på barns rettigheter. Det empiriske grunnlaget er intervjuer om barndom med 28 voksne tidligere medlemmer av ulike trossamfunn. Studien er gjennomført på oppdrag fra Bufdir.

Velferdsforskningsinstituttet NOVA, OsloMet
ISBN 978-82-7894-907-8 ISSN 1893-9503
www.oslomet.no/om/nova